

გიორგი ნათაძე

ალექსანდრე ჟივოიძის (ვრონელის) „დღიურებისათვის“

საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია ალექსანდრე ყიფშიძის არქივი, რომელშიაც აღმოჩნდა „დღიური ერთი სემინარიელისა“. დღიური ალ. ყიფშიძეს უწარმოებია თბილისის სასულიერო სემინარიაში მოწაფეობის დროს 1878—1882 წწ. ეს დღიური მნიშვნელოვანი ლიტერატურულ-ისტორიული დოკუმენტია.

თბილისის სასულიერო სემინარიას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და აზროვნების განვითარებაში. 1817 წლიდან, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე, ეს სასწავლებელი საშუალო დიდი სასწავლებელი იყო, სადაც თავს იყრიდა სოფლის ახალგაზრდობა. სემინარიაში სწავლობდნენ მღვდელ-დაიკნების შვილები, რომლებიც იზრდებოდნენ სოფლად გლეხურ გარემოცვაში. ესენი სწავლის დამთავრების შემდეგ ისევ სოფელს უბრუნდებოდნენ მღვდლებად და მასწავლებლებად.

დაარსებიდან—1817 წლიდან, მის მოსპობამდე (1917 წლამდე) სემინარიაში არსებობდა მტკიცედ დამყარებული მონასტრულ-ფისკალური აღზრდის რეჟიმი და სწავლების სისტემა სოფლებიდან ჩამოსული ჯანსაღი და გონება გაღვიძებული ახალგაზრდობა აქ ეძებდა საღ საზრი დღს გონებისათვის, მას ვერ აკმაყოფილებდა სემინარიის მშრალი, უშინარსო სქოლასტიური საგნები, მათი მოწყურებული ცნობის მოყვარეობა აქ ვერ პოულობდა საზრდოს, ამისათვის ახალგაზრდობა სემინარიის კედლების გარეშე ეძებდა სულიერ მოთბოვნის და გამაყოფილებას. აქ იწყება სათავე სემინარიის მოწაფეთა და მათ აღზრდელ მასწავლებელთა ორ მტრულ ბანაკად გაყოფისა. ამ ორ ბანაკს შორის დაუსრულებელი ბრძოლა იყო მთელი საუკუნის განმავლობაში..

ქართველ სემინარიელებს მეტი საბუთი ჰქონდათ თავიანთი უფროსების წინააღმდეგ უკმაყოფილებისა, სემინარიაში აღმზრდელ-მასწავლებლები, რექტორი, ინსპექტორი უმრავლესობა რუსი მონარქისტები იყვნენ, მეფის რუსეთში უფარგისნი, საქართველოში იგზავნებოდნენ პედაგოგებად. საქართველოს სასწავლებელში და განსაკუთრებით სემინარიაში, რუსიფიკატორული პოლიტიკა იყო გამეფებული. მოსული მასწავლებლები რუსი მონარქისტი პედაგოგები, თავისი სასტიკი მოქცევით მოწაფეებისადმი, რუსიფიკატორული პოლიტიკის გატარებით ცდილობდნენ უმაღლესი მთავრობის ყურადღების მიპყრობას და კარიერის მოპოვებას. სემინარიაში ქართულ ენას, ლიტერატურას არ ასწავლიდნენ, ქართულ ლაპარაკს უკრძალავდნენ, ქართული წიგნების და ყურნალ-გაზეთების კითხვისათვის სასტიკად სჯიდნენ.

სამშობლო ენის ასეთი დევნა და ეროვნული გრძნობის შელახვა, სემინარიის მოსწავლეებს უფრო მეტ სიყვარულს უღვიძებდა სამშობლო ლიტერატურისადმი, მეტის ხალისით კითხულობდნენ ქართულ წიგნებს და ყურნალ-გაზეთებს, ყოველ კლასს ჰქონდა თავისი ხელნაწერი ყურნალი მშობლიურ ენაზე, ეს ყურნალები დიდად უწყობდა ზელს სემინარიის მოწაფეთა მასაში თავისუფალი აზროვნების დანერგვას, ეროვნული შეგნების გაღვიძებას. სემინარიის მთავრობა ამისათვის მოწაფეებს სასტიკად სდევნიდა: უხრეკდნენ ყუთებს, ბინებს, ლოგინებს, აწარმოებდნენ მოწაფეებზე უეცარ თავდასხმას, ქართულ ყურნალ-გაზეთების და აკრძალული წიგნების წართმევას. მეთვალყურეები დაგვილი მძებრებით ფეხდაფეხ დასდევდნენ შეგირდებს, ცდილობდნენ არ გამოპაროდან მოწაფის არც ერთი ნაბიჯი. რასაც მეთვალყურეები ვერ მიახერხებდნენ გაეგოთ მოწაფეთა შესახებ, ამას საიდუმლოდ ავალბდნენ მონე მოწაფეებს (რაც მოწაფეთა შორის იწყვედა საშინელ აღშფოთებას და ზიზხს მონე სემინარიელებისადმი). დამატოთ ამას წშირ წირვა-ლოცვებზე ხანგრძლივი (2—4 საათი) დგომა, რომელიც შეგირდებს გონებას უჩლუნგებდა და ფიზიკურად ასუსტებდა და ყველასათვის ცხადი იქნება ის უკმაყოფილება და ზიზხი, რომელსაც იწყვედა სემინარიის რეჟიმი მოწაფეებში. თავის აღშფო-

თებას სემინარიის შეგირდები გამოჰხატავდნენ ხოლმე არა მარტო ინდივიდუალურ პროტესტში, არამედ საერთო გამოსვლებში, რომელსაც მთავრობა „ბუნტს“ ეძახდა. ყველა გამოსვლებში („ბუნტებში“) მოწაფეები უმთავრესად ერთსა და იმასვე მოითხოვდნენ: მასწავლებელთაგან ადამიანურ მოპყრობას, მოწინავე მოაზროვნეთა წიგნების თავისუფლად კითხვას, ქართული ენისა და ლიტერატურის საფუძვლიან სწავლებას, წირვა-ლოცვის ხანგრძლივობისა და მარხვების შემცირებას.

სემინარიის არსებობის ასი წლის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ ეღიროსათ მოწაფეებს ნამდვილი მასწავლებლების ხილევა. ალ. ყიფშიძის სემინარიაში ყოფნის 15 წლის წინათ. ამ დროს, 1863 წელს თბილისის სემინარიაში განწესებულ იყვნენ მასწავლებლებად ნიკ. ცხვედაძე, გ. იოსელიანი და იაკ. გოგებაშვილი. ნ. ცხვედაძე საღმრთო სჯულის მასწავლებლად, იაკობ გოგებაშვილი მასწავლებლად და ბიბლიოთეკის გამგედ. ნ. ცხვედაძე „დაბადებას“ (ბიბლიას) მოწაფეებს კლასში რეალისტურად უხსნიდა, რელიგიის წარმოშობას და ისტორიას თავისუფალი მოაზროვნის თვალსაზრისით აშუქებდა. ი. გოგებაშვილი, თავის ბინაზე სემინარიაში, მოწაფეებს უკითხავდა და უხსნიდა იმ დროის მოწინავე მოაზროვნეთა წიგნებს. ი. გოგებაშვილმა ნ. ცხვედაძემ და მასწ. კოვროვმა შეადგინეს წიგნებისა და პროგრესული ჟურნალების სია. „Отечест. заи“, „Современник“. სიაში შეიტანეს რუსეთის მოწინავე კრიტიკოსების და პუბლიცისტების: ბელინსკის, ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვის, პისარევის და სხვ. ნაწერები, საუკეთესო რუსული ბელეტრისტიკა; რეალისტურ-მატერიალისტური ნაწარმოებნი, მოლემოტი, დარვინი, დრეპერი, რუსო და სხვები. ეს სია წარუდგინეს გულუბრყვილო რექტორს არქიმანდრიტ ვიქტორინს, რომელსაც არ ესმოდა ამ წიგნების შინაარსი და იგი დაარწმუნეს, რომ მოწაფეთა განვითარებისათვის ამ ლიტერატურით ბიბლიოთეკის შევსება აუცილებელიაო. რექტორი დაითანხმეს, გაიღო საჭირო თანხა 200 მან. და წიგნებიც გამოწერილ იქნა, კარგაზანს გაგრძელდა ამ წიგნებით სარგებლობა მოწაფეთა მიერ. ბნელეთის მოციქულებმა მონარქისტმა მასწავლებლებმა, რომლებიც გოგებაშვილის დროს სემინარიაში მრავლად იყვნენ „დანოსი“ „დანოსზე“ აფრინეს მთავრობაში აღნიშნული ამბების გამო. 1871 წ. გამოიგზავნა სინოდისგან რევიზორი ზინჩენკო, მაგრამ ამან ვერ აღმოაჩინა კრამოლა. „დონოსები“ კვლავ მიფრინავდნენ სინოდში. 1873 წ. სინოდის სამოსწავლო საბჭომ კვლავ გამოგზავნა თბილისის სემინარიაში, მოზერხებული და გაქნილი რევიზორი კერსკი. კერსკიმ გადასინჯა სემინარიის მოქმედება მთელი 10 წლის განმავლობაში, შეისწავლა მოწაფეთა ამ დროს შესრულებული საკლასო თხზულებანი და თაყზარი დაეცა, განგაში ასტეხა: „უშველეთ სემინარია დაღუპულა, შეგირდები გონებით გაზარწნილან, მოწაფეებს თავიანთ თხზულებებში აზრის დასასაბუთებლად, ბიბლიიდან ტექსტების მაგივრად მოჰყავთ დრეპერი, დარვინი, ჩერნიშევსკი და სხვა უკულმართი მოაზროვნების ციტატებიო“. კერსკის მრისხანებას საზღვარი აღარ ჰქონდა, როცა სემინარიის მოწაფის დავით კეხელის ამხანაგებთან მიწერილი წერილები ჩაუვარდა ხელში. ამ წერილებში ნათლად მკლავდებდა სემინარიის მოწაფეთა ოპოზიციური განწყობილება.

ერთ წერილში დ. კეხელი სწერს თავის ამხანაგს:

... Хочу я предаться вечным занятиям и подготовить себя к будущей предвзятой роли, но много слишком мешает обстановке, которая меня окружает, и глупость и преследование начальства, для выражения чего беден человеческий язык... Мой ненасытный ум и непреклонная энергия хотят соответственного их силам труда; но в семинарии не могут найти, потому что условия дурны. Все время, как я здесь нахожусь, считаю потерянным, и грустно и тяжело мне вспомнить о том, что такие свежие силы так даром пропадают. Я сильно склонен к самообразованию... Я хочу получить самобытное оригинальное воспитание... За классические же языки я ни за что не возьмусь, хотя бы за это обещали мне свободу отечества, потому что изучения их я считаю за пустую трату времени и лучше было бы, как говорит Дрепер, играть в шахматы или в карты. И удивительно, как это ученые глупцы не понимают до сих пор обветшалости, пустоты и во всех отношениях бесполезности изучения классических языков. (123 стр. Керский) ამ დროს კეხელი მესამე კლასში ყოფილა. ქრელაშვილი სტეფ. I კლ. და ი. შანსვეტაშვილი III კლ., რომლებთანაც დ. კეხელს ჰქონია მიწერ მოწერა, ერთ წერილში აწერს:

...Трудно изобразить то негодование, которое я испытываю, когда вспоминаю глупость, безхарактерность, миниатюрное умишко, и крошечное волюшко бывших и настоящих педагогов. У некоторых животных можно заметить больше хороших качеств, чем у педагогов. Нужны две томы, чтобы изобразить глупость и низость бывших, но не всех настоящих моих педагогов. (122 стр.). კერსკი აღშფოთებული სწერს: „Ученик Кезели был настолько испорчен и умственно и нравственно, * что отважился на безумную попытку составить прокламацию собственного изделия; под названием: „К новому поколению Грузии“...“

კერსკი ირონიით უწინააღმდეგავად დ. კეხელზე. „...Своими идеями и образцами он ставит Чернышевских, Берне и Начаевых, величая их светилами мира!“.

რევინორმა კერსკიმ დაათხოვნიდა სინოდს საუკეთესო მასწავლებლები ი. ვოგებაშვილი, ნ. ცხედაძე და სხ., აკრძალა მოწაფეთაგან ყოველგვარი წიგნების კითხვა, რასაც კავშირი არა ჰქონდა სემინარიის უწინაარსო პროგრამასთან, ისიც მხოლოდ მასწავლებელთა ნებადართვით, ამგვარად დაიხშო სემინარიაც სინათლისაგან და გამეფდა ისევ გონებითი წყევლიად.

აღ. ყიფშიძის დღიური ცოცხალი დოკუმენტი სემინარიაში გამეფებულ უკულმართ სწავლა-აღზრდისა, ილუსტრაცია სემინარიის მტარვალ კარიერისტ „ბედაგოებისა“. აღ. ყიფშიძე ეგება 1878—1882 წლებს, მაგრამ არსებითად მისი დღიური გამომატებელია სემინარიის არსებობის მთელი პერიოდისა; იცვლებოდნენ პერსონაჟები, სახელი და გვარი მოქმედ პირებისა, მაგრამ სურათი ერთი და იგივე რჩებოდა, რაც აღ. ყიფშიძის დროს იყო, ის იყო ყიფშიძეზე 10—15 წლის წინათ, ისევე აყო 15 წლის შემდეგ—1893 წელს, როდესაც სემინარიელები გამოვიდნენ თავიანთი მოთხოვნებით, სასტიკად დამარცხდნენ და ამ გამოსვლამ მრავალი საუკეთესო მოწაფე იმსხვერპლა კიდევ. ამ დრეს გარიცხეს სემინარიიდან შემდეგში ცნობილი რევოლუციონერი ლ. დ. კეცხოველი.

აღ. ყიფშიძის დღიური იშვიათი ლიტერატურული ძეგლია. სემინარიის შესახებ დასწერეს მოგონებები სოფ. მგალობლიშვილმა, ვ. ბარნოვმა, ნ. ლომოურმა, ი. მანსვეტაშვილმა, მაგრამ დიდი განსხვავებაა დღიურსა და მოგონებას შორის: მოგონებაში ყველაფერს ვერ აღადგენს ავტორი, რასაც გადმოგვცემს შორეულ წარსულიდან. ბევრს სინამდვილით ვერ მოიგონებს, დააკლებს, შესცვლის, შეაღამაზებს. „დღიური“ კი თითქმის ყოველდღიური უშუალო გადმოცემა ნახულისა, განცდილისა, რაც მდიდარს, უტყუარ, ცოცხალ მასალას იძლევა ისტორიისათვის. „ჩემი დღიური ჩემი სულის სარკეა“—სწერს აღ. ყიფშიძე ერთგან, ამ მხრივ აღ. ყიფშიძის დღიურს დიდი მნიშვნელობა ეძლევა, როგორც ლიტერატურულ-ისტორიულ ძეგლს. ის ჩვენს ლიტერატურაში ერთად-ერთია ჯერ-ჯერობით, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ი. მეუნარგიას „დღიურს“, რომელიც მას უწარმოებია მხოლოდ ორ წელიწადს 1873—74 წ.

დიდი სიფრთხილე და თან გამბედაობა გამოუჩინია აღ. ყიფშიძეს ამ „დღიურის“ წერისას. ხან უბეში უტარებია ისე, როგორც „მტრის დანახვის დროს დედა თავის შვილს გულში მიიკრავს და მხად არის მასთან ერთად სული დალიოს“—(იხ. 5 იანვრის დღიური, გვ. 259).

„...ისევ და ისევ ჩემი დღიური—სწერს ერთგან აღ. ყიფშიძე,—თორემ სული მიგუბდება. შენ ხარ ჩემი ნამდვილი გულითადი ძმა და მეგობარი. შენ თუ გამოგელაპარაკები გულგახსნილი, თორემ სხვისთან ვერ გავებდავ. ერთი თვის განმავლობაში სულ ტოლადების** ქვეშ გატარებდი, ხომ იცი გიფრთხილდებოდი, ვაი თუ ან ხებრეს ხელი მოგვებდროდა, ან თვალი გცემოდა, ან ცუდ ქარს დაეკრა, ვინ იცის, ყველას უნდა მოელოდეს კაცი. პირველ მარტიდან გულგახსნილი აღარ გამოგლაპარაკებია, ვაი თუ სტუმრები მეწვიოს მეთქი და უდროთ მოგვილონ ბოლო შენცა და მეც.*** ვინ იცისწამდენი რამე დატრიალდა გულში გამოუთქმელი და ეგ გამოუთქმელია მახრჩობდა, სულს მიგუბებდა“ (11 აპრ. 1881 წ.).

აღ. ყიფშიძის „დღიური“, ცხარე ბრძოლიდან უვნებლად გამოტანილი დროშაა.

*) ხაზი ჩემია გ. 5.

** ტოლადი—ფარჩის შეკერილი, ხშირად მოქარგულიც, ზოლია, ზონრებით წვივზე, წინა დების თავებზე შემოსაკრავ-დასამშვენებელი.—გ. 5.

*** ხაზი ჩემია.—გ. 5.

მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის სემინარიაში ასეთი უკულმართი პირობები იყო, მაინც ამ სემინარიამ მოგვცა მრავალი მნიშვნელოვანი მოღვაწე, ცნობილი მწერალი და გამოჩენილი რევოლუციონერი მებრძოლი: დიმიტრი ბაქრაძე, იაკ. გოგებაშვილი, ნ. ცხევედაძე, თ. ჟორდანიანი, პლ. იოსელიანი, მოსე ჯანაშვილი, ნიკო ლომოური, სოფ. მგალობლიშვილი, ი. მეუნარგიაძეები ყიფშიძეები, თედო სახოკია, შიო არაგვისპირელი; სემინარიელები იყვნენ რუსეთშიდობროლიუბოვი და ჩერნიშევსკი. თბილისის სემინარიაში სწავლობდა მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადი დიდი სტალინი და მისი ახალგაზრდობის თანამებრძოლი ლადო კეცხოველი.

წარიოდ სიტყვა „დღიურის“ ავტორზე. ალ. ყიფშიძე საქართველოში ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწეა. ალ. ყიფშიძე (ფსევდ. „ფრონელი“) დაიბადა 1862 წ. ს. წვერში გორის ახლოს. მისი მამა თევდორე, მღვდლად იყო სოფ. სალოლაშენში, (გორის მაზრა), სადაც გაიზარდა ალექსანდრე. თევდორეს მრავალრიცხოვანი ოჯახი ჰქონდა, ოთხი ვაჟი და ხუთი ქალი. სოფლის ღარიბი მღვდლისათვის ძნელი იყო ამოდენა ოჯახის რჩენა, მიუხედავად ამისა შვილები კარგად დაზარდა. უფროსი ვაჟის გრიგოლის გარდა, მისმა ვაჟებმა ყველამ უმაღლესი სწავლა მიიღეს. ალექსანდრე სოფლის წიაღში, გლეხურ პირობებში იზრდებოდა და ბოლომდის შერჩა სოფლის ღამაში ბუნებისა და მშრომელ გლეხების სიყვარული, რაც მის დღიურში ნათლად გამოსკვევის. ალექსანდრე პირველად სწავლობდა გორის სასულიერო სასწავლებელში, აქედან, სწავლის დამთავრების შემდეგ, შევიდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში 1878 წ. სექტემბერში. მეოთხე კლასის გათავების შემდეგ ჩააბარა გამოცდები ხარკოვის უნივერსიტეტში ისტორიულ-ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე. უნივერსიტეტში 1888 წ. სწავლის დამთავრების შემდეგ დაბრუნდა სამშობლოში და დაიწყო სამსახური. 1905 წ. იყო ქუთაისის გუბერნატორის თანაშემწედ, რევოლუციის დროებით დამარცხების დროს, რუსეთის მთავრობამ იგი დაითხოვა სამსახურიდან და მეტეხის ციხეში დაამწყვდია. გარდაიცვალა 1916 წ.

მწერლობა დაიწყო 1884 წ., მონაწილეობას იღებდა საბავშვო ჟურნ. „ნობათში“. გახეთ „ივერიაში“, „კლდეში“ და უკანასკნელ დროს გახეთ „საქართველოში“. მისი ნაწერებიდან შესანიშნავია მხატვრულად დაწერილი ისტორიული მონოგრაფიები: „მთიულეთი 1804 წ.“, „კახეთის ამბოხება 1812 წ.“, „მთის არწივი შამილი“ „დიდებული მესხეთი“ და სხვ.

დღიურები ერთი სემინარიელისა *

1879 წ., 8 თებერვალი.

ამ ჩვენ მასწავლებლებსაც კი უხარიანთ, როცა შევირდებს ითხოვენ, ბოლოს დღეს სულ აღარ შემოდინან ხოლმე, თუმცა შემოდინან გათავების დროს, მაგრამ ვაი იმათ დღეს, სულ საათზე იცქირებიან. ეს იმას ამტკიცებს, რომ ისინი გულიანად არ ეკიდებიან საქმეს, დადიან შკოლებში იმისათვის კი არა, რომ თავიანთი ვალი შეასრულონ—მხოლოდ ფულისათვის.

9 თებერვალი.

წუხელის რვა საათზე ჩვენ სემინარიაში წარმოდგენა იყო „შხის დაბნელებისა“, რა მშვენიერად წარმოადგინეს!! თუმცა სუყველაფერი უბრალო იყო. დეკორაცია იმათ არა ქონდათ, ფარდის მაგივრად საწყლებმა შკაფი დადგეს, ტანისამოსის ნება იმათ არ ჰქონდათ, მარეხა შემოდინოდა სერთუკით და აგრეთვე სხვა პირები შემოდინოდნენ სემინარიელი პალტოებით. მაგრამ მშვენიერი იყო იმათი ქცევა და მიხერა-მოხერა.

* იბეჭდება შემცირებით, ავტორის მართლწერისა და სტილის დაცვით.—რედაქცია.

10 თებერვალი.

გუშინ სალამოს მეორელებმა წარმოადგინეს „ცოლი თუ გინდათ, ეს არის“, ძლიერ ცუდათ, ამის მიზეზი როლების დაუსწავლელობა და სიმთვრალე იყო ზოგიერთ მოქმედ პირთა. ნახევარწარმოდგენაზე სუფლიორათ იყო უ. დ. ლუკიანოვი, ნახევარზე კი—მე. იმის სუფლიორობაზე კიდევ როგორც იყო მიდიოდა საქმე. მაგრამ ჩემსაზე—კი ღმერთი გაუწყრათ. არ ვიცი მე უფრო ძლიერ ბრალი ვარ თუ ისინი. რაც უნდა იყოს—ეს პირველი ლაჯია ხალხში გამოსვლისა.

ამ სალამოზე წარმოვადგინეთ „ძუნწი“ თ. ერისთავისა. ამ წარმოდგენაში თვითონ მივიღე მონაწილეობა, ვასრულებდი ხამფერას როლს. თუ როგორ წარმოვადგინეთ ეს შეგიძლიანთ შეიტყოთ იქიდან, რომ ზოგნი ადარებენ მზის დაბნელების წარმოდგენასთან, ზოგნი ამჯობინებენ.

12 თებერვალი.

წუხელის იყო „სკაპენის ცუღლუტობის“ წარმოდგენა. წარმოადგინეს მშვენივრად, მაგრამ ყველაზე უკეთ აასრულა სკაპენის როლი უ. ნ. ყიფიანმა.

დღეს დადგა დიდმარხვა. ახლა ამოგვეყვეტენ სამარხო საქმელით და საყდარში სიარულით.

13 თებერვალი.

დღეს კუვშინსკიმ (ინსპექტორმა) შ. დავიდოვთანა მნახა; სახეზე შეეცორომ ვერაფერი ეკაშხიკა ესა. ვნახოთ ახლა რასა იქს!

15 თებერვალი.

ეხლანდელ დროში ქრისტიანებში ისრე ყოფილა, როცა გაუჭირდებათ რამე, ღმერთს მაშინ ახსენებენ, თუ არა და ფეხებზე ჰკიდიან.

ეს ჩვენი უფროსები რამდენათ ძალას გვატანენ მარხულობითა და საყდარში სიარულითა, იმდენი უფრო ვუკუღმართდებით.

17 თებერვალი.

როგორც ეტყობა ჩვენ სასულიერო წოდებას, იესო ქრისტეს სწავლა და მოქმედებანი ხელობათ გადაუკეუებიათ. დღეს გვაზიარეს. ვინ იცის რამდენი შეუვიდა მღვდელს. რამდენი ოხრულათ თხოულობენ ფულს! განზანაკით, მთავარი ცალკე, მღვდელი ცალკე და კიდევ რაღაებიც. სასულიერო წოდებაშიც ფულს პირველი ალაგი სჭერია. დღეს ყველაზე პირველათ არისტოკრატები აზიარეს.

19 თებერვალი.

გუშინ დაფიქრებული დავდიოდი ოთახში და უცბათ შემდეგმა ლექსმა მომიარა თავში:

ფ ი ქ რ ი

ახ, როდის ვნახამ საქართველოს თავისუფალს,
და სამშობლო დროშას გაშლილს;
სამშობლო ვნას აყვავებულს,
და მის მოქალაქეთ. განთავისუფლებულს.
ახ, მაშინ, არც მე უკან დავრჩები;
და ჩემს ხალხს ყოველ საქმეში წინ გაუძღვები;
ახ, მაშ, რათ მინდა ეს სიცოცხლე,
თუ არ შენთვის, ოხ, მამულო!
ოხ. სამშობლო, როდის ვნახამ უართოთ გაშლილს,
ვით გაზაფხულის ყამს ამწვანებულს ხის ფოთოლს.
ოხ, სამშობლო შენი შეილნი მხოლოდ მაშინ დასტკბებიან,
რომელნიც აქამდისინ სხვის ტყვეობაში იღვწიან, იტანჯებიან.
ოხ, სამშობლო მაშინ ის დრო თავისუფლების
იქნება ჩვენთვის დროდ სიმართლის პატიოსნების,
ვისარგებლებთ შენი შეილნი იმ თავისუფლებით.
ვით წინაპარნი ჩვენნი განთქმული იყვნენ ამით.

ა. გოდორია

უკაცრავათ, მე თუმცა ამას ლექსი დავარქვი, მაგრამ ეს ლექსი კი არ არის, უფრო პროზაა. არა, ერთი, მე ლექსს საიდან დავწერ მამა არ ყოფილა მეღექსე და პაპა. პოეტური ნიჭი მე არა მაქვს.

დღეს ჩვენ ეკლესიაში ეგზარხოსი იონიკე იყო მწირველი, წირვის შემდეგ მოღებნი გადისადღეს. დედა, დედა, რამდენი ღვთაება და გენერლები იყვნენ, იმათით იყო გატენილი ეკლესია, აფიცრებს ვილა დასთვლის, ძალღმრთეობის იყვნენ. ღმერთო ჩემო, რამდენი ფული მოუნდება იმათ ჯამაგირს და პარადებს. ოი საწყალო ხალხის ნაშრომო მანათო, ვინ იცის რამდენჯერ გაწუწული იმის ოფლითა! ღმერთო, რა უსამართლოება არის ქვეყანაზედ. თითოული გენერლის ჯამაგირით, ვინ იცის რამდენ კეთილს საქქეს იქ!!

23 თებერვალი.

ღმერთო, რამოდენა დროს გვაკარგინებენ ამ ბერძნული და ლათინური ენების სწავლის გულისათვის, ნახევარ დრო სწავლისა ამათ უნდება. ნეტა ესწავლობდეთ მაინც ხეირიანათა და ვინ ინაღვლის, მაგრამ რო ვერა ესწავლობთ. ეგ არის უბედურება, ეს ენები რო არ იყოს, რამოდენა დრო დავგრჩებოდა სხვა საგნების შესწავლისათვის, ვინ დასთვლის; მაგრამ ვისაც განათლება უნდა, თითონ უნდა მიიღოს ისა, გრამატიკები ვერას მისცემენ.

6 მარტი, ორბაშათი.

გუშინ წირვაზე პირველათა სთქვეს წრეულ სემინარიელებმა ქადაგება. იყო ნათქვამი ეხლამდენ რუსების თათბირთან შერიგებაზე უ. შ. ლუკიანოვისაგან. ქადაგებას არა უჭირდარა. კარგი იყო, რაც შეფერობს ბურსაკ-სემინარიელებს, ცოტაოდენი პატრიოტული სულიც უდიოდა, კარგად ლაპარაკობდა ქობულეთელებზე, მაგრამ სამწუხაროთ ქების მაგივრად, ვაი ვაგლახი მიაყენეს ავტორს. ჯერ სანამდისინ წარმოსთქვამდა ეკლესიაში რექტორს გაესწორებინა ბევრი აზრები და ალაგები. როცა ქართველებზე ლაპარაკობდა. სულ წაეშალა, ამის გარდა ბევრი სიტყვები გაესწორებინა, მაგალითებრ; отечество—край; кавказ-

скому победоносному войску — Русско-кавказскому победоносному войску: კიდევ ბევრი მაგისტანები, ვინ ჩამოთვლის ყველას. Что за глупость и узкозость патриотизма со стороны Р?! [Ректора]. მაგრამ ავტორმა თავისი არ დაიშალა ეკლესიაში ისრე წაიკითხა, როგორც ეწერა. თქვენ წარმოიდგინეთ, რაგვარ

ალექსანდრე ყიფშიძე-ფრონელი (1862—1916).

გააფრდა შემოსილი რექტორი და რაგვარ დორბლები გამოსდიოდა, მაგრამ რას იქმოდა, საკურთხევიდან ხომ არ გამოვარდებოდა. როგორც იყო პატარა შეითმინა. მაგრამ გაათავა თუ არა ქადაგება და შევიდა საკურთხეველში, მივარდა გაკაპასებული, დაუწყო ლანძღვა [საკურთხეველში]. უფრო მეტს უზამდა მაგრამ

დრო ნებას არ აძლევდა, და რაც ღვთის სახლში დააკლო, იქ დაუსრულა. გვ
 არ დააჯერა, შეუვარდა მერმე „საკვირაო შკოლაში“ და იქ ველარ დამწვიდდა,
 ანთება მოსდიოდა. ნეტა რისთვის? ეშმაკმა იცის იმის თავი. უ. ლუკიანოვმა
 უფროც არ გაიბერტყა, ის ასე ციფგულათ ეკიდებოდა იმის ლაპარაკს და ლან-
 ძლვას, რომ ეს უფრო ასიებდა უბედურ რექტორს—ლუკიანოვი * ასრე იმიტომ
 იქცეოდა, რომ აკადემიაში არ მიდის, მას რომ იქ წასვლა ნდომოდა, აგრე ვერ
 მოიქცეოდა.

მარტი 6.

გუშინ წინ „დროებაში“ იყო სტატია გ. წერეთლისა სემენარიელებზე. ის
 პირველად ლაპარაკობს თავის სტატიაში სემენარიის მდგომარეობაზე, რექტორ-
 ზე, ინსპექტორზე და იმათ საქმეებზე სემენარიაში. მერმე უბრუნდება ქართულ
 ინტელიგენტობას და არისტოკრატებს. თუ როგორ ციფგულიანათ ეკიდებიან
 საერთო საქმეს, შესახებ ქართველი ღვდლის შვილების აღზრდისა, მაგაში ეჭვი
 არ არის, რომ ინსპექტორიც და რექტორიც ყველა განათლებულ კაცს ეჯავ-
 რება მარტო ჩვენ ქალაქში კი არა, აგრეთვე რუსეთშიც. მაშ, რაღა აკლია,
 კითხულობს უ. წერეთელი, ჩვენს განათლებულ ხალხს იმათი კისრის მოტეხი-
 სათვის და გაუკეთესობისათვის მღვდლის შვილების მდგომარეობისა სემენა-
 რიაში? მოთავეობა, არის პასუხი, განა არ შეუძლიანთ ერთი ორიოდე პირთ
 მოილაპარაკონო უ. ორბელიანთან** (პირველი ღენერალი) და იმან სთხოვოსო.
 ნამესტნიკს, რომელიც უეჭველია უარს არა ჰყოფს მთელი ხალხის ინტერესსაო
 და გააძევებს აღმინისტრაციული წესებით? მაგრამ. იმეორებს ავტორი, მოთა-
 ვეობა არ არიო.

ახლა იკითხამთ, რა არიან ეს ინსპექტორი და რექტორი რომლებმაც ააყა-
 ყანეს მთელი საქართველო? ისინი ეკუთვნიან იმ გვართა ხალხთა, რომლების
 გვაშიც არ არის გრძნობა ძმათა-მოყვარეობისა, ერთობისა, პატიოსნებისა და
 სხვ. საჭირო არ არის ჩამოთვლა იმ საქმეებისა, რეებიც მაგათ უქნიათ სემენარი-
 აში. ამიტომ რომ მთელმა ქვეყანამ იცის ჩვენზე უკეთ; ვიტყვი მხოლოდ მას, თუ
 როგორი შეხედულება აქვთ მაგათ ქართულ შეგირდებზე სემინარიაში. ისინი
 უცქერიან ჩვენ ახალგაზრდობას, როგორც ველურ ხალხს, რომელსაც არ
 გამოუვლია ჯერ არც ერთი თაზისი კაცობრიობის განათლებისა და რომელსაც
 არ შეუძლიან მიიღოს ნათელი განათლებისა, ამის გამო ყოვლის გზით ისინი
 სცდილობენ შეამცირონ რიცხვი შეგირდებისა და აღარ დაჰკარგონ. იმათი
 აზრია, ტყუილი შრომა. ესეთები არიან ჩვენი პედაგოგიური გამრზდელნი!
 წარმოიდგინეთ ახლა თქვენ, თუ რა უნდა იყვნენ მაგათი შეგირდები?! მაგრამ
 ის არ ხდება რაც უნდა ყოფილიყო. ტყუილი არ არის ანდაზა „დაშლილი ნა-
 ყოფი უფრო ტკბილიაო“. სემენარიას ბევრი კარგი შეგირდი გაუზრდია და კი-
 დევაც გაზრდის, მაგრამ სამწუხაროთ ამ ხანობაში სემინარიას სუსტი შეგირდები
 ჰყავს.

* ლუკიანოვი—მეექვსე კლასის მოწაფე იყო. გ. ნ.

** უ. ორბელიანი. იგულისხმება პოეტო გრ. ორბელიანი, რომელსაც იმ დროს აღმინი-
 სტრაციული ადგილი ეჭირა.—გ. ნ.

დიდი ბედი დაეცემა სემენარიას ეგ ორი პარაზიტი რომ მოიშოროს. იმედია რომ ისეთი მხეცი არ მოვა სემენარიის ინსპექტორ-რეკტორათ, რომლებიც დაუშლიან შეგირდებს გარედან შემოტანილ წიგნების კითხვას, თითქოს გარეთ ცული აღარ არის რა! რომ არ მისცენ ცოტაოდენი თავისუფლება ან სიტყვაში, ან მოქმედებაში.

8 მარტი.

უეჭველია, ვისაც ჩემი დღიური მოხვდება, ხელში იტყვის, ვინ ყოფილა ამის მბლახნელიო; საქმე არა ჰქონია რაო, რომ ამაზე უკარგამს დროება. ჩემო მკითხველო, საქმე მაგაში არ არის. ჩვენ შკოლებში ისეთნაირად გვასწავლიან, რომ არამც თუ დედა-ენას, არამედ მთელი მხრის ენასაც დაგვავეწყებენ¹. მეც ერთ ამისთანა შკოლაში გახლავართ. მე ვწერ ამ დღიურში ათას რასმეს, განა იმისთვის კი არა რომ შენ გაგაკვირო ჩემის აზრებით, იმისთვის რომ შევისწავლო ენა და წერა. ამაში დარწმუნდები, როცა წაიკითხამ ჩემს დღიურს, რომელშიაც ნახამ უთავბოლო აზრებს, და წინადადებებს. მაგრამ ვგონებ, კაი მნიშვნელობა უნდა ქონდეს ჩემთვის ამ ბლახვნას.

10 მარტი შაბათი.

ერთი ჩემი ამხანაგი ხანდისხან მეტაფიზიკურ ფიქრებს მიეცემა ხოლმე, აი მაგალითებზე ორიდე იმის მეტაფიზიკობისა: „საქართველო განთავისუფლდება რუსების ქვეშევრდომობისაგან 1904 წელსა“. თითქმის რაღა ერთი საუკუნის შემდეგ. თუმცა, ის მარწმუნებს, რომ ეს მეტაფიზიკობა არ არისო. ამას ამიტომ ვამბობო, რომ ვხედავ ევროპის და რუსეთის საქმის მდინარებასო, მაგრამ რაც უნდა მარწმუნოს, მაინც მეტაფიზიკობა არის.

ხანდისხან იმას კაი ფიქრებიც გაუვლის ხოლმე თავში შესახებ საქართველოსი: მაგ. ქართველი ახალგაზრდობა რომ რუსულ შკოლებში იღებს განათლებას რუსდებიანო და თავიანთი ენა და სამშობლო ავიწყდებათო. ეს ფრიად კარგი, ეგ ყველამ იცის რომ მაგრეა, მაგრამ აი რა მოიგონა: ქართველებს რომ ხეირი ჰქონდეთ, ქართულ სათათრეთში საშუალო ქართულ შკოლას გახსნიანო, როცა მართებლობისაგან დაშლის მიზეზი არ იქნებაო, და იქ ხეირიან განათლებას მიიღებენო ქართულ ენაზეო.

12 მარტი, ორშაბათი.

ცხრა მარტს პეტერბურგში წარმოდგენა ყოფილიყო „მზის დაბნელებისა“, ქართული სტუდენტობისაგან. პუბლიკას, კარგათ მიეღოთ, თუმცა ბევრი რამე არ ეყურებოდათ-რა. მაგრამ დიდ რამედ ეჩვენებოდათ რუსებს ქართული ქცევა და მიხვრა-მოხვრა. ეს პირველი წარმოდგენაა რუსეთში ქართულ ენაზე.

ამბობენ, ვითომც რუსეთში ყველა რედაქციებს პირობა შეუკრამთ, რომ აღარც ერთს გახეთს არ გამოვსცემთო, თუ პატარა პრივილეგიები არ მოგვანიჭესო. საქმე დაწყებაა! თორემ თუ დაიწყეს, უთუოდ საქმეს მოიგებენ, ამიტომ, რომ სიმართლესთან დიდხანს ფეხებს ვერ გასჭიმავს უსამართლოება.

გუშინ შევიტყე, რომ ქალაქში რაღაებსაც აპარებენ სტუდენტები, ჯერ კარგათ არა ვიცირა, გავიგებ თუ არა სუყველას დავწერ.

14 მარტი, ოთხშაბათი.

ჩვენ კლასში არიან ორიოდ-სამიოდ შპიონები, რომლებსაც ისრე გვინდა მოუხერხოთ რომ ფრთები ვეღარ გაშალონ. თუმცა ორი იმათთაგანი რუსები, კარგათ გვეყვანან დაბოჭილნი მაგრამ ჩვენ ისე გვინდა მოვახერხოთ, რომ აღარც ერთი შეგირდი ჩვენგანი აღარ ელაპარაკებოდენ იმათ, და ყოველი იმათთაგანი გრძნობდეს, თუ რა საშიში ხალხნი არიან შპიონები.

ამისთანა ლაპარაკში რომ ვიყავით მე და ჩემი ამხანაგი, ერთი საათი ისრე გაპარულიყო, რომ ვერა გავიგეთ რა. ამოვარდა ინსპექტორი და ის დღე თქვენ მტერს დაადგეს, რაც იმან ჩვენ დავგაყენა. ამ დღეს უკან დამიწყო ცუდათ-ცქერა და დღე აღარ გავა, რომ შენიშვნა არ მომცეს.

გუშინ ეგზარხოსი ევსკევი მოკვდა. ისე იმის სიკვდილი არ გამხარებია, როგორც ბერძნულ-ლათინურის მოჩინა.

15 მარტი, ხუთშაბათი.

დღეს ერთი შესანიშნავი ამბავი მოხდა ჩვენს კლასში, შევიწროებულნი შპიონი უ. ობოლენსკი სჩივის ინსპექტორთან, რომ მას „შპიონს“ ეძახიან შეგირდები; რასაკვირველია ეს არ ესიამოვნებოდა ინსპექტორს, რადგანაც თვითონაც რუსია. შემოვარდა კლასში, ეცა ერთ ჩემს ამხანაგთან, ბერძენ კატანოვს და დაუწყო კითხვა, თუ რა მიზეზით ეძახის ის ობოლენსკის შპიონს. იმან უთხრა ამისათვის და ამისათვის. ინსპექტორმა ეს არ იკადრა და უთხრა, ვითომც ისე „კოვარნი“ იყვეს, მერმე სხვა შეგირდებს ჰითხა, ისინიც უძახიან თუ არა შპიონს. ყველამ „არა“ უთხრეს. გაბრაზებულმა გასწია წინ. სადილთ უკან დაიბარა-ყველანი, კატანოვიც, ობოლენსკიც და ორნი კიდევ სხვანი. კატანოვმა თავი გაიმართლა, რომ ის „კოვარნი“ არ არის, ობოლენსკი ისევე შპიონი დარჩა.

19 მარტი, ორშაბათი.

გაზაფხული თბილისში ისრე მშვენიერი არ არის, როგორც სოფელში, ოხ, რა მიხარია შინ წასვლა! ვის არ უხარია საპურობილიდან გამოსვლა. ესრეთია ჩვენი სემინარია. გამომატყინეს ამ უხარო საგნებმა. დათხოვნის დრო როცა მიიწურება ხოლმე, ისრე დავსუსტდები ხოლმე, რომ თუ საავადმყოფოში არ ჩავედი, ფეხებს ვეღარ გადავდგამ. ოხ, როდის იქნება ჩქარა გავსწიო შინისაკენ, საცა მივიღებ სიცოცხლეს და სიმრთელეს. მამულზე უსიტკბოესი რა უნდა იყვეს. ოხ, მამულო შენთვის დავღვრი წითელს სისხლს და შენს გვამში ჩავყრი ჩემს ძვლებს.

30 მარტი, პარასკევი.

ეს ორი სამი დღე არის, ცოტა უფრო კარგი დარები დაიჭირა, მინდორის სულ ამწვანდა, მაგრამ ხეხილს ჯერ კარგად კუკური არ გამოუღია, ტყემლისა და ატმის გარდა. გუშინ გორს ვიყავი. ისეთი შესანიშნავი არა მინახავსრა, რომ ჩემს დღიურში ჩამეწერა, გარდა იმისა, რომ ჩემი ძველი, სახლის-პატრონი

სულ გაღარიბებულია. ერთი ორი კარგი მეგობარი ვნახე. დღეს დილით ერთი კორესპონდენცია დაწერე ფცის * წყლის გამო, თუმცა ძლიერ გლახა არის, მაგრამ მაინც პირველი ნაწერი არის. აღდგომაც მოდის! ვნახო როგორ მიიღებენ ჩვენი ქართველები.

31 მარტი, შაბათი.

რა ნაირათ განირჩევა სოფლის ცხოვრება ქალაქში, ბურსაში ცხოვრებიდან! Там однообразие убивает человека, напротив здесь—жизнь полна разнообразьями. Там человек находится в сонливом положении, здесь душа бодрствует; и весело и скучно!

9 აპრილი, ორშაბათი.

ქ. თბილისში დაებრუნდი სოფლიდან 9 აპრილს. ჯერ ისევ ვაგონში ვინახედი, რომ ათასნაირი მშვენიერი და საძაგელი ამბები შევიტყუე. აგრე კარგია ქალაქებში ცხოვრება, თუ რომ კაცს სურს უგდოს ყური და ადევნოს თვალი ევროპულ განათლებას და მოძრაობას. იმ ორი კვირის განმავლობაში სრულებით არა შემიტყვიარა. აქ ჩამოვედი თუ არა, ათასნაირი ამბები! პირველი რომ რუსების ხელმწიფეს ხუთჯერ რევოლვერი დაახალეს ორს აპრილს და ვერ მოჰკლეს. მსროლელი იყო სოფლის მასწავლებელი უ. სოლოვიოვი. მეორე, როგორც პირველის შედეგის, დაარსება თორმეტის პოლიციის ლუბერნატორებისა და მათ მინისტრათ ლორის-მელქოვი, როგორც ამბობენ. მესამე, სასულიერო სემინარიელებს აღუკრძალეს უნივერსიტეტებში შესვლა, რადგანაც მართებლობა მომეტებულ ნაწილად ცუდს საქმეებს (იმათი აზრით) და სოციალისტობას მათ აბრალებს. გაზეთი „საკლეისო მახარობელი“ ძლიერ ერთგულათ ამართლებს თავის შეგირდებს და მაგასთან ამ მოქმედებებს აწერდა ლემნაზიელებს, რეალისტებს და სხვას.

13 აპრილი, პარასკევი.

გარჩევა კუვშინსკის სიტყვისა, რომელიც წარმოთქვა 8 საათზე საღამოთი 12 აპრილს 1879 წ. სემენარიელების უნივერსიტეტში შესვლის აღკრძალვის თაობაზე.

ჩვენმა პატიოსანმა ინსპექტორმა საქმე იქიდან დაიწყო, რომ შეგირდებს გამოუცხადა ერთებს (1) იღებთ ძლიერაო, ხარმაცები ხართო, (ეს მართალი არის. ჩვენ კლასში მომეტებული ნაწილი ცუდათ სწავლობს), მაგრამ ცუდათ რომ სწავლობენ, ვისი ბრალა? მაგისი და ჩვენი უტვინო მასწავლებლებისა! მერმე მანდედგან ლანძღვას შეუდგა: ცუდები ხართო, შეუპოვრები, უფროსებისა არა გეყურებათ რაო, თქვენისთანა შეგირდები ჯერ პირველ კლასში არა ყოფილანო (ეგ ჯერაც არ გვითქვამს!). სჩივით რომ თავისუფლება არა გვაქვსო, თავისუფლების მოხმარება არ იცითო, გაფუჭდებითო და იმიტომ არ ვაძლე-

* ფცა—მდინარეა ქართლში.—გ. ნ.

თო, მართალია, ზოგმა არ იცის, მაგრამ ერთი ორისთვის ამოდენა ხალხი მოაკლონ თავისუფებას! უჰ, ეს მეტის მეტობა არის! გუშინ წინ ბერძნულის მასწავლებელთან ლაპარაკი გვქონდა მაზედ, თუ რა მიზეზია სემენარიელების უნივერსიტეტში შესვლის აღკრძალვა; სხვათა შორის ისიც უთხარით, რომ ჩვენ სრულებით არა გვაქვს თავისუფლება, გაზეთის კითხვასაც გვიშლიან, ქართულს არ გვასწავლიან და სხვ. მაგ მხეცს ესეები სულ ინსპექტორისთვის მიუტანია, როგორც სჩანს საქმიდან. შენშიც მოგტყუვდით უ. გრიაზნოვო! სემენარიის დანიშნულება და პირველი მიზანი ის არისო, რომ პატიოსანი, სვინდისიანი ღვდლები და მამულისშვილები დაზარდოს (შე უტვინო, აბა მაგისთანა კაცების დაზარდას უნდა თავისუფლება).

მანდედან ჩვენი ორატორი შეეხო ჩვენს მომავალს, თუ რა ნაირათ უნდა მოვემზადოთ, გავსწვრთენათ ჩვენი თავი იმის მისაღებათ, სემენარიელებს აქამდისინ გზა გახსნილი ჰქონდა მაღალ სასწავლებლებში—უნივერსიტეტებში, ინსტიტუტებში, ახლა მაგას მოაკლდენო. თქვენ აღარაფერი დავრჩებთარაო, გარდა ღვდლური პროფესიისა. მეტი ჯანი არ არის, ღვდლებათ წახვალთო, ამიტომაც ერთგულათ უნდა მიჰყოთ ხელი სწავლასა, რადგანაც სოფლის გაუნათლებელი ხალხი თქვენგან მოელის განათლებასო (ამის ასრულებას ფრიად დიდი შრომა და განათლება უნდა, მერე ახლა კი ჩვენს ბედუენებს შეგირდებს აქვთ ან განათლება, ან შრომის ძალა!?). ახლა კითხვა იმაშია; რა უნდა ვისწავლოთ? ლათინური, ბერძნული, სამღრთო წერილი!! მაგ საგნით, შე უტვინო, ხალხის განმანათლებელი უნდა გავხდეთ!? განა შენ გეყურება „ხალხის განათლება“? ბიჭო, ხალხის განმანათლებელი როგორ უნდა გახდნენ შენი შეგირდები, როცა გაზეთის კითხვაზედაც კი რიცხამ, როცა უბრალო ქართული წიგნის კითხვას უშლი: თქვენის აზრით ამისთანა შეგირდი საშიშიაო, რევოლუციონერიაო, ბუნტოვშიკიაო და ღმერთმა იცის თქვენი თავი რანაირ სახელს არ არქმევთ საწყალ შეგირდებს, რომ უფრო შეგირდის გამოორიცხვა იყოს „на основании закона“. ბიჭო, თქვენის შკოლით როგორი განმანათლებელი უნდა გამოიყვანოთ ქართველის ხალხისა, როცა ერთ სიტყვას ქართულათ არ ასწავლით! კიტაიურათ თუ დაუწყებენ ლაპარაკს! მე ეს სრულებით არ მეყურება, ძლიერ გასაკვირველია! კუდიანო, რაც გინდოდა, ის ნელ-ნელა სრულდება. ზოგი შეგირდნი თავებს იხოცავენ გაკვეთილების დახეპირებაში, რომლებსაც აქამდისინ ცოტა სურვილი ჰქონდათ მათი სწავლისა იმ აზრით, რომ სადღა უნდა წავიდეთო თუ არ ღვდლებათო, კაი აზრია!!

25 აპრილი, ოთხშაბათი.

ეს ერთი კვირაა თითქმის, რაც აღარა მიწერიარა, თუმცა შესანიშნავი ჩასაწერი ამბები ბევრი იყო. დღიურის დარდი ვის ჰქონდა, ევროპიის გულის ძვერამ მიიტაცა ახალგაზრდები, რომლებიც მოუთმენლათ მოელიან, თუ რა გვარი იქნება შედეგი ამდენნაირ ვაი ვაგლახისა. რესპუბლიკური პარტია ყოველ დასავლეთის სახელმწიფოში გაძლიერდა, ანგლიაში და იტალიაში კი აპირებენ რევოლუციას. ამის თაობაზე გერმანიამ მოინდომა შეერთებული სახელმწიფოების ძალით ემოქმედნა რესპუბლიკების წინააღმდეგ და განეფანტა კონ-

ვარესი, რომელსაც აპირებენ რესპუბლიკელები მომავალ წელს ლონდონში მაგრამ თავის საუბედუროთ ვერ მოუხდათ.

დღევანდელ გაზეთებში რუსეთს ძლიერ დასცინიან დასავლეთ-ევროპული გაზეთები. ისინი ამბობენ: „ეგ ისეთს საქმეებს სჩადის ეხლაო, რომ არცკი იყო ღირსი აღმოსავლეთის საქმეში გარევისაო. „ახალგაზრდობას ლამის ბოლო მოუღოსო, პოლიციას უმატებსო და სწავლულებს კი ამცირებსო“. ეგ სულ ამ კვირის ევროპული ამბებია.

23 მაისი, ოთხშაბათი.

21 მაისს სემენარიიდან შვიდი შეგირდი ვიყავით თავადაზნაურობის ყრილობაზე. თუმცა ლაპარაკი და პრენიები არ ყოფილა და ბევრიც არ შეგვიძენია რა მაგ წასვლით, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ვიყავით, ეს როდის მომხდარა სემენარიაში კუეშინსკის ყოფნის დროს, რომ მისი შეგირდები დადიოდნენ პრენიებზე კლუბებში, თეატრებში, კაბინეტებში, ბიბლიოთეკებში და სხვ. (ესლა ხმები დადიან, რომ ორივეს ინსპექტორსაც და რექტორსაც ითხოვენო).

სწორეთ ახალი ერა დადგა სემენარიის ისტორიაში, აბა სემენარიელებო, თუ ხეირი გაქვთ, ახლაა თქვენი დრო.

ჩვენი საქართველოს წარმომადგენლები, ინტელიგენცია დღეს ერთ ზალაში ყველანი ვნახე, მაგრამ სასიხარულო რა იყო მაგათ ყრილობაში? ერთმა ტყუილათ კი არ შენიშნა: საფრანგეთის მარცხენა მხრის ყრილობას არ გაესო! მართლა ისე ცივად ეკიდებიან საქმეს, რომ კაცს გული აერევა. ყრილობაში ორმოცდაათ წევრზე ნაკლები არ შეიძლება და ისინიც არ იყვნენ. უცადეთ, უცადეთ წევრებს და ბოლოს ავდექით და წავედით შინა. ყრილობა გადიდვა მეორე სამშაბათისათვის².

26 მაისი, შაბათი.

ბაემა (მატემატიკის მასწავლებელი) მიბერტყა უ. კუეშინსკი. როგორია! უცხო ამბავია განა! აი როგორ იყო: ბაევი დღეს მოვიდა გაკვეთილზე (ეს პირველათ მოხდა, რაც ეგ აქ არის) ინსპექტორმა გალანძლა ბაევი [ბაიევი] და შემდეგი ეპიტეტებით შეამკო: „ლოთო, ზარმაცო“ და სხვ. იმან ეგ ვერ მოითმინა. ერთი ორი შიგ პრავლენიაში უდო, მერე სტაცა ხელი პალტოს საყელოში და რექტორთან წაათრია მუჯლუგუნებით, აქაც ორიოდე ურტყა და გაანება თავი. ახლა მაგის დათხოვნაში ეჭვი აღარავისა აქვს და ძლიერაც უხარიანთ სემენარიელებს, მიტომ, რომ ახალი მოგვივა, იმას აღარ ეძებენ თუ როგორი იქნება კარგი თუ ცუდი!

1879 წ., 5 ენკენისთვე, ოთხშაბათი.

დღეს მე კლასში ვარ. ჩემ წინ ზის მასწავლებელი. ის მშვენივრათ და კობტათ არის გამოჭიმული კათედრის სკამზე. იმის სიკობტავეს უფრო მომეტეხულათ ამშვენებს მშვენიერი თეთრი ფუნჩულა ხელები, ლამაზი, ვაშლივით წითელი ლოყები, კობტათ დავარცხნილი თათლის ფერი თმა, ჟუჟუნა თვალები.

კობტად შეკვერცხილი წვერი! წარმოიდგინეთ ახლა, რომ ამ ღვთისაგან ასე მდიდრულად შემკულ სხეულს ამშვენებენ მშვენიერი, ძვირფასი ტანისამოსი!? არშინი რვა მანეთიანი მაუდის ფრაკი, თეთრი ანგლიური გახამებული პერანგი, მეტათ-ამშვენებს იმის თეთრ ყელს. ეგ აბრეშუმის ყელსახვევი, ახალ მოდის შარვალი, ჩინურ ფეხებზე შვარცის ფეხსაცმელები. როგორია სურათი!? მიშვიდველი სახეა-განა! უცქერო. საშაჯან, ამ სურათს ევროპულად მორთულს, მაგრამ რას ფიქრობ? შენც ხომ იმას არ ფიქრობ, რომ ჩქარა დიპლომი მიიღო, პროფესორობა-და რასაკვირველია, მასთან ზემოაღწერილი სიმშვენიერეც? სრულებითაც არა. მე მაშინვე სალოლაშენისკენ გავკურცხლამ ხოლმე და აი იქ რას ხედამენ ჩემი ბედნიერი, ამ სურათის მომცქერალი თვალები. კათათვის პაპანაქებაში კევრზედ-სდგა გლეხი, ეს ქვეყნის მუშაკი და ერეკება ხარებს. თავი მასაც კობტათ აქვს-მორთული, მაგრამ ევროპული შლიაპით, პარიკმახერის გაკეთებულის თმით და სუნებით კიარა, უბრალო წითელი ხელსახოცით, რომლის ტოტებსაც ქარი სა-ყვარლათ აქანავებს. იმის წითლათ დაბებრებულ ხელებზე, მზისაგან დამწვარ-გულზე და შავ კისერზე, ვინ იცის რამდენი მტვერია?

28 ენკენისთვე.

ეხლა შენ რა წიგნები გაქვს საკითხავი, [მკითხა დღეს ერთმა] მეხუთელმა, შე შიუგე რომ. პოლიტიკური ეკონომია ბლანკისა, მეორე ტომი ბაირონისა და ისტორია სტასიულევიჩისა. მე უნდა გითხრა შენ, გააგრძელა იმან, რომ წი-გნებს როცა კითხულობ ოროლ-თაობით ნუ კი წაიკითხავ, არამედ ეცადე სულ ერთათ წაიკითხო ხოლმე. თორემ თავში კავშირი არ დაგრჩებაო— „კაცო, ასე რო ვიკითხო, გაკვეთილები როდილა ვისწავლო. მაგრე კითხვა მაშინ შეიძლება, როცა თავისუფალი იქნები. სტასიულევიჩის კითხვა კი აგრე უნდა, როგორც შენ მეუბნები—სტასიულევიჩი მაშინ უნდა იკითხო, როცა მასწავლებელი გა-კვეთილს მოგცემთ. მეო—განაგრძელა იმან—მეორეში რომ ვიყავი, ლოკკი და-ლებიბნიცი წავიკითხეო(ეს მწერლები, როგორც მახსოვან ერთი ბროშიურკიდან, დეკარტის კვალის კაცნი უნდა იყვნენ, აბა რასაკვირველია, სემენარიელი თუ წაიკითხავს ან პლატონს, ან სოკრატს, თორემ სხვა წიგნებს სად იშოვნის, სემე-ნარის ბიბლიოთეკაში არ არიან ახალნი, ვარეთ გზა არ იცის) და ეხლა კი სტასიულევიჩს და კოსტომაროვის ისტორიებს ვკითხულობო, მე რომ მაშინ პა-ტრონი და ხელმძღვანელი მყოლოდაო, ასე აღარ მომივიდოდაო (ხედამთ, რო-გორ შორე ცემს! თავის თავი ჩემს ხელმძღვანელათაც გახადა და პატრონათაც!). იმ კაცმა ახსენა, კოსტომაროვს ვკითხულობთო. რა ექნა ეს კოსტომაროვი? ვინ უნდა იყვეს? ეს ის პროფესორი კოსტომაროვი ხომ არარის, რომელიც მოხსენებულია დობროლიუბოვის კრიტიკულ სტატიებში, თავის გამოკვლევით სლავიანებზე, ვა-რიაგებზე და სხვაზე? სწორეთ ის უნდა იყვეს. მოისმინეთ რას ამბობს ეს ყმაწ-ვილი ამ კოსტომაროვზე. მე როცა ვკითხულობდი კოსტომაროვსო, просто я увлекся-ო, ხედამთ სემენარიაშიც ყოფილან იმისთანა გვამნი, რომელთაც შეუძ-ლიანდ გატაცება რითიმე?!

კვირა 7 ღვინობისთვის.

ამ ჟამათ ჩვენი—სემენარია წარმოადგენს იმ ღროს ქუთაისის ღვინაზისას, როდესაც მას ასწერს გ. წერეთელი თავის მოთხრობაში: „ჩვენი ცხოვრების ყვაილი“. ჩვენი ეგ ორი მასწავლებელი იმ მასწავლებლების კობირები იყვნენ. რომელიც სტავროპოლიდან გადმოიყვანეს ქუთაისის ღვინაზიაში, და რომელსაც გული უკვდებოდა, რომ ხედავდა გამოყვეჩებულ ყმაწვილებს ზეპირობისაგან.

რა ვართ, რა შედეგი ანუ რა მომავალი მოგველის ჩვენ, სემენარიელებს? ღვდლებათ უნდა წავიდეთ. მაგრამ რა არის ღვდელი ჩვენში? ის, რომელსაც არ შეუძლიან არავითარი სარგებლობა მოუტანოს ხალხს, მას არ შეუძლიან ხალხის შვილებს შკოლებში ასწავლოს, არ შეუძლიან მალ-მალ ეკლესიებში ქადაგებები სთქვას, იმიტომ რომ იმისმა ქადაგებამ ცენზორის კალმის ქვეშ, ე. ი. ეგზარხის ხელში უნდა გაიაროს, თავის ქადაგებაში ერთს იმისთანა აზრს ვერ იტყვის, რაც სამღვთო წერილს არ ეკუთვნის, თქვენც დამეთანხმებით, რომ ამისთანა ქადაგების თქმას სჯობიან სულ არაფერი სთქვა. მაშ, რის მანქანები არიან ღვდლები? მის რომ, ქელღებში, ალაპებში თავს ისინი დასხდნენ? თქვენ დამიჯერებთ, რომ ბეგრს სემენარიელს არ შეუძლიანთ ამისთანა ხელობაში შესვლა! მთელი შარშანდელი კურსიდან არც ერთი ღვდლათ არ წასულა! სამღვდლო შკოლიდან ღვდლებათ არ მიდიან, რაც გინდათ თქვით. მაგრამ ეს ძლიერ გასაკვირველია! რახან ღვდლათ ვერ წავალთ, მაშ, სად უნდა წავიდეთ? მეტყვიით—სოფლის მასწავლებლათაო! მართალია, აქამდისინ სემენარიელებს ნება ჰქონდათ სოფლის მასწავლებლათ წასვლისა, მაგრამ ახლა ეგეც აღარა გვაქვს. ახლათ გამოსულმა მასწავლებლებმა, ახალი გახსნილი სამასწავლებლო შკოლებიდან, ჩამოგვართვეს ეს ნებები. რახან მასწავლებლებათაც არ შეიძლება წასვლა, მაშ, მეტყვიით სამოქალაქო სამსახურში შედითო. მანდაც არ შეიძლება. არ რატომ, სამოქალაქო სამსახურში რომ შეხვიდე, რაც ექვსის წლის განმავლობაში დახარჯულა 7800, სულ ერთიანათ მოგთხოვენ. ხომ ხედავთ სიტყვიით შესვლა კი შეიძლება და საქმით კი არა. რომელ სემენარიელს შეუძლიან მაგ ფულის შეტანა? პაპა ჩემის ფილიპეს ადგომას თუ მოუცდი, თორემ მე თავის დღეში მაგ ფულს ვერ მოვაქუჩებ! ხომ ხედავთ მკითხველო რა მდგომარეობაში ვართ სემენარიელები! განა ამის შემდეგ კიდევ შეიძლება რომ სემენარიელი ძლიერ ღრმათ არ დაფიქრდეს თავის ბედზე და მომავალზე? მაგრამ მომითმინეთ კიდევ გვაქ გზა—ეს გზაა მაღალი სასწავლებლები: უნივერსიტეტები და აკადემიები! მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნო, რომ მაღალ სასწავლებლებში წასვლა ყველას არ შეუძლიან, ისინი არიან ძლიერ ცოტასთვინ, ვსთქვათ, გამოვიდა ერთი ორი ბედნიერი, რომლებსაც შეუძლიანთ წასვლა მაგ აკადემიაში, იქ რა უნდა გააკეთოთ? ხელმეორეთ ბიბლიის ზეპირობა უნდა დაიწყონ! ჰო. არც ეს არის შესაძლო ჩემისთანა კაცისთვის. ახლა გეტყვი: თუ აკადემიაში არ მოგწონთ ღვთისმეტყველური საგნების გამო, უნივერსიტეტში არ წახვალთო? უნივერსიტეტებში! მათი კარები დიდი ხანია სემენარიელებისთვის დაიკეტა! ეს ქნა ღვთისაგან დაწყევლილმა „მეორე აპრილმა“ ნეტა ვის მოუტანა ამ უბედურმა აპრილმა სარგებლობა? ჩვენ, თქვენ მკითხველო, თუ თვითონ მსრო-

ლელსა, ან ხელმწიფეს, ან კიდევ სახელმწიფოს? მე მგონი არავისთვის ზარალის მეტი არა მოუტანიარა და ეგ ზარალი პირველად ჩვენ საწყალმა სემენარიელებმა ვივრძინეთ!! ესეც უნდა ვსთქვა, რომ უნივერსიტეტები სრულებით არ არიან ჩვენთვის მიუდგომელნი. ჩვენ შეგვიძლიან ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე შესვლა. სახელმწიფოს თითქოს მიზნათ ის აქვსო, რომ ფილოლოგებად მარტო დედლის შვილები იყვნენ! აბა ერთი წარმოდგინეთ ფილოლოგათ ვინ წავა? ეს შეეძქეს წელიწადია, რაც ძველ ენებს ვსწავლობ და ვან იცის, რამდენი დრო დავკარგე მაგაზე, რანაირათ ტვინი შემირყიეს და გამჭრიახობა დამიჩლუნგეს.

ამ დღეებში „თბილისის მოამბეში“ იყო დაბეჭდილი შემდეგი: „წელს ვორონეჟის სასულიერო სემენარია დაასრულა 50 შეგირდმა, ექვსმა ამათგანმა იშოვნა ალაგი მედავითნისა და ვადამწერლისა, დანარჩომნი კი უსაღაგოდ დაეხეტებიანო. ეს ორმოცივე შეგირდი იზრდებოდა სახელმწიფო ხარჯზე, და მასასადამე, სამოქალაქო სამსახურში ვერ შევლენ, სანამ არ წარუდგენენ იმ თანხას რაც იმათ აღზრდაზე დახარჯული“. ამ ამბავს, რომ წაიკითხამდენ სემენარიელები, აბა მითხარით არ დაფიქრდებოდნენ თავის მომავალზე?

ღვინობისთვე 17.

დღეს მეორე გაკვეთილის შემდეგ ისეთი სიცილი და ხარხარი ასტყდა სიხარულისგან ჩვენს ოთახში, რომ მისი აღწერა არც კი შემიძლიან!

ამ ჩვენი სიხარულის მიზეზი გახლავთ უფ. გრიაზნოვი.

ეგ კაცი არის ერთი, რაღაც უმზგავსო, აქვს ტირანული მიხვრა მოხვრა, საშინელი თავის მოყვარე, ეგოისტი, დესპოტი, ჯოჯოხეთის აგენტი და ტარტაროზი! არც ერთი მასწავლებელი არ გვექცევა აგრე ცუდათ, გაზდილი ძველ პედაგოგიურ თეორიებზე, ბუნებით ძლიერ ბრაზიანია და თავის სიბრაზეში ხანდახან იქამდისინ მივა ხოლმე, რომ აღარ იცის რაქნას. ჩვენ არავითარ პატივს არ გვცემს, გვიცქერის ისე, როგორც ძველი პედაგოგები. მაგის აზრით ჩვენ არცნება გვაქვს, არც სურვილი, არც თავისუფლება და არც ხმა საზოგადოებაში. როცა ჩვენ მას პროტესტს გამოუცხადებთ ხოლმე ბევრს გაკვეთილებზე, ის გაბრაზებული დაიყვირებს: „დასხედით, ჩემი ნება არის და აგრე უნდა იყვეს; მე გიბრძანებთ დაწერას და კიდევაც დასწერთო“, აი დევიზი ამ ხასიათ გაფუჭებული კაცისა! ამ კაცს, მე მგონია მიზნათ ისა აქვს, რომ ჭკუით დაცემულნი სემენარიელები თავის ბერძნულით გააცოცხლოს! აბა, ამისთანა კაცისგან, რომ ერთ საათსაც არის თავისუფლება მივიღოთ, სასიხარულო არ არის?

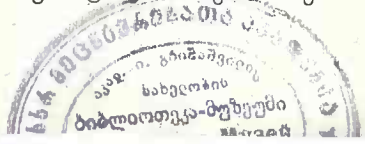
ველარ მოვითმინეთ ამდენი ჩვენი ღირსების შეურაცხყოფილება მისგან. შევიყარენით ჩემს მოხსენებულ სიხარულის დროს ერთათ თავი და დავიწყეთ ლაპარაკი, თუ როგორ და რა მოუხერხოთ უ. გრიაზნოის. გადავწყვიტეთ რომ ვიჩვილოთ რეკტორთან. საღამოს 7 საათზე გავგზავნეს რეკტორთან სამნი. ამოვიჩარე ილიაში ოდისეი და თავჩაქინდრული წავედით რეკტორთან. მივედი კარებთან და შევჩერდით, არ ვიცოდით რა გვექნა! შევკრთით! ბოლოს როგორც იყო გავაღეთ კარები და შევედით, რადგანაც ჩემს ამხანაგებზე წინ მევიდეთი წიგნით, ხელზე კოცნა პირველად მე მერგო. მოვახსენე მიზეზი, რისთვისაც მივედი, მერმე ჩემი ამხანაგებიც მოვიდნენ, კურთხევა აიღეს და გაჩერდ-

ნენ. რექტორმა მკითხა მერამდენე კლასელი ხართო, იმათ უთხრეს მეორელები ვართო და მაგ საქმისთვის ვართო, რისთვისაც ყიფშიძეო, ამ საქმისთვის ესეც კმარაო, თქვენ მიზრძანდითო.

მე მოვახსენე, რომ გრიაზნოვი ჩვენ გვაწუხებს და გვაეწიროვებს მეთქი. გაკვეთილებს სასტიკათ თხოულობს და ძლიერ ბევრსაც გვაძლევს, თითო გაკვეთილზე ოც ლექსზე მეტს მეთქი. ამ დიალექტს ჯერ კარგათ არ ვიცნობთ, ცოტ-ცოტა უნდა მოგვცეს. გაკვეთილებს კიდევ გადაუწყდეს, როგორც იქნება ვისწავლით; მაგრამ საშობაოსთვის მოგვცა ასი ლექსი, რომლებიც ორნაირათ უნდა გადაეთარგმნოთ, წმინდა რუსულით და სიტყვა სიტყვით სინტაქსიურათ გავარჩიოთ და გომერის საკუთრებებში (освоенности) ვაჩვენოთ. მაგრამ ნათქვამია, კეჯელს ცერცვი შეაყარეო, მე თუმცა ბევრი ვილაპარაკე, მაგრამ მე მგონი არც კი გაუგონია. ბოლოს დაიწყო ლაპარაკი, მაგრამ რა მითხრა, რომ იტყვიან: „მე მაწონს ვეუბნებოდი ის დოს მოარბენებდაო“. სწორეთ ისე მოხდა: მე გრიაზნოის უჩიოდი, ის კი მეუბნებოდა რომ ბერძნული ძლიერ უნდა ისწავლოთ; ეს ახალი წესდებით არის დადებულიო. მე მიხანავს, რომ ვოლოგდის სემინარიაში უფრო ბევრიც უთარგმნიათო, მაგის გარდა ეხლა ლიმნაზიებში ძლიერ თხოულობენო. მე დავატყე, რომ ეს ჩემს სასარგებლოს არღარას იტყვის მეთქი, რადგანაც ჩემი ჩივილის საგანი ბანზე შეისროლა და სიტყვის შებრუნებაც ველარ გავბედე, ავდეგ და გავჩუმდი. იჯიჯინა და ბოლოს დამითხოვა. საჩქაროთ გამოვვარდი გარეთ. როცა ძლიერ თავისუფლათ ამოვისუნთქე, ამხანაგები კარიდორში მოცვივდნენ, გამოვყავ თავი თუ არა კარებიდან ხარხარით მომცვინდნენ, რა გითხრა, რა გითხრაო?

შემოვედი ოთახში და ერთი სიტყვით უთხარი „რექტორზე ტყუილათ ნუ გაქვთ იმედი, ის არამც თუ გვიშველის, არამედ ცეცხლზე წყალს დაგვისხამს“. ყველას შეეტყო, რომ ამ სიტყვებმა იმათ სახეზე ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა. მაშ რა ექნათო, დაიძახეს ყველამ ერთხმათ. ის ექნათ უთხარი მე, რომ შევეყაროთ ერთათ, რამდენიმემ, თავი, გადაეთარგმნოთ რამდენიმე ლექსი და მიუვდოთ, მერმე რაც უნდათ ის ქნან. მე შევტიყე, რომ ეს არავის არ ესიამოვნა. წამოდგა მერმე მეორე და თამამათ დაიძახა: „სულაც ნურაფერს დავწერთო“. ამ სიტყვებმა ხელახლა გაამხიარულეს ჩემი ამხანაგები და ტაშიც ბევრი უკრეს. „ერთ სიტყვასაც არ დავწერთო, არ დავწერთო!“ ყვიროდნენ აქეთ იქიდგან; მე რასაკვირველია თავი ჩავლუნე სირცხვილისგან, ვფიქრობდი, თუ ასე უალაგო ალაგას რათ წამოვროზე ეს უადგილო აზრი და ან რა დროს მართებლობის მხარეს დაჭერის დრო იყო? არა, ნუ იფიქრებთ, რომ მე ეს წამომეგობოს, მე ეს კარგათ მქონდა აწონილი და ვიცოდი, რომ დრო არ იყო მაგრამ მაინც უნდა მეთქვა. მე ჩემს ამხანაგებს კარგათ ვიცნობ, რაც შეილება არიან. ეხლა თუ აგრე ცხარეთ იძახიან „არ დავწერთო“. საშობაოთ, როგორ ჩუმი-ჩუმათ შეუდგენ მის წერას! აბა თუ მოიგონებთ შარშანდელ დღიურში რომ მქონდა აღწერილი, თუ როგორ შევკარით პირობა, გაკვეთილი აღარ მიგვეგო და ეგ პირობა ვერ ავასრულეთ? მაგ პირობაში დავისაჯე ყველაზე პირველათ მე და ეხლაც მე მგონი მერე დავისაჯები. მე ეს კარგათ ვიცოდი და მსურდა უბედურება ამეცილებინა, როგორც ჩემი თავისა ისე ამხანაგებისაგან, მაგრამ ჩემს მოწი-

საქმისთვის ესეც კმარაო

ნააღმდეგემ დამჯაბნა! მაგრამ მე ყურს დაუგდებ. ვნახოთ ბოლო რას გვიჩვენებს?

21 ღვინობისთვე

გიგას რომ პირველათ ჩემი დღიური ჩაუვარდა ხელში, ერთის მხრით ძლიერ გაუხარდა, ეგონა რომ იმის ძმა არხიმედის ურდულს იპოვიდა. მეორეს მხრით, დაფიქრდა ეგება ის აღარ დასწეროს დღიურში. გრძნობს და ერთობ ცუდი იქნებაო. ამის გამო ადგა და მითხრა: „დღეის უკანაც ისე იქონიე დღიური როგორც აქამდისინ, ვითომც მე არც კი ვიცოდეო“ (შემდეგ წავიდა და მთელი ქვეყანა შეეყარა, ჩემს ძმას დღიური აქვს! ასე გაშინჯეთ ანთიმოზსაც კი შეატყობინა!), რომ მე დღიურში ნამდვილი გულითადი გრძნობა მეწერა ამაში მით უფრო დამარწმუნა რომ ბერნეს⁵ სტატია, რომელშიაც არის ახსნილი, თუ როგორ კაცი სამ დღეში გახდეს ორიგინალურ მწერლად, წამაკიფხა. სწორედ ამნაირ აზრისა იყო ჩემი ძმა ჩემზე წარსულ კვირემდისინ. ეგება ის არცკი იყო მაგრამ მე კი ოღნავ ვიფიქრებდი. წარსულ კვირას წავედი ჩემ ძმასთან და წაუღე დაბროლიუბოვის წიგნი. ამ წიგნზე შენიშვნა არ დაგიწერიო? მკითხა იმან არა მეთქი, უთხარი მე. თუ კი რადიშჩევის⁶ წიგნზე დასწერეო? როგორც ეტყობა ახლა რომელ წიგნსაც იმას გამოვართმევ იმ პირობით, რომ მე მათ კრიტიკა ან შენიშვნები უყო ჩემს დღიურში,

ორ შეგირდს ბერძნული სიტყვები აქვთ ამოწერილი ერთ რვეულში. გრიაზნოიმ უთხრა ერთს იმათგანს: „ეს რა კომუნისმოზა არისო“. ჩვენ შეგირდებმა ხვალ დაფაზე უნდა დაუწეროთ: „Классицизм да коммунизм—горшок котлы не товариш“.

6 გიორგობისთვე

პირველს ღვინობისთვეს თბილისის სასულიერო სემინარიის სასამართლოში [სამმართველოში] მოვიდა სინოდისამ გადაწყვეტილება უ. კუვშინსკის და რეკტორ აბრამის დათხოვნაზე. ჯერ ეს ამბავი მე მგონი არც რეკტორს და არც კუვშინსკის შეეტყოთ, რომ მთელმა სემინარიამ იცოდა ეს! ძლივს არ ეღიროსათ სემინარიელებს მაგის მოშორება! სინოდმაც ძლივს არ გაბედა მაგის დათხოვნა, მაგრამ მოუსვენარი გაზეთები რას არ იზამენ! (თუ მართებლობას რათ ეზარებოდა უ. კუვშინსკის დათხოვნა, ამას შემდეგ შეიტყობთ). იმ ღამეს, როცა შეგირდებმა კუვშინსკის დათხოვნის ამბავი შეიტყვეს ისეთნაირი მხიარულება იყო სემინარიაში, განსაკუთრებით მაღალ კლასებში, რომ გარდმოცემაც არ შემიძლიან.

მთელმა ქვეყანამ იცის, რა ფრინველიც არის უ. კუვშინსკი! მე კიდევ ვიტყვი ცოტას მასზედ, რაც ვერ გაბედეს გაზეთებში გამოცხადება, პირველად: ის იყო მტერი ყოველგვარი თავისუფლებისა, მეორედ: ყოველგვარი რუსული და განსაკუთრებით გარედან შემოტანილი წიგნებისა, აგრეთვე ქართულისა, ის იყო გაუკითხავი მტერი, მესამედ, რომ მაგის ხელში შეგირდები ქვეყანებით უკან მიდიოდნენ, სანამ წინ, ამაში ეჭვი არ არის (ეს ითქმის მხო

ანტონ ფურცელაძე (1839—1913)

ლოდ მომეტებულ ნაწილზე უფრო თხელ ხასიათებზე. ამისთანა ნატურები, რო-
მელსაც არ ემორჩილებოდნენ მას., ირიცხებოდნენ). მეოთხე, რომ კუვშინსკის მიზ-
ნათ ჰქონდა ერეკნა თავის შკოლიდგან უფრო ნიჭიერნი, ჭკუა გახსნილი შე-
გირდები, იმის მსხვერპლად განსაკუთრებით ხდებოდნენ თბილისის უჩილიშჩის-
შეგირდები!

ათს საათზე, როდესაც ყველა შეგირდებს ეძინათ, კუვშინსკი შევარდა პა-
ტარა სპალნიაში, მივარდა ერთ კოიკასთან და შეგირდს დაუძახა, „ეხლავე
აღზედი და ტანთ ჩაიცვიო? გულგახეთქილი შეგირდი წამოვარდა და უთხრა:
რა გნებავსთო. კუვშინსკი: ეხლავე ტანთ ჩაიცვი, ჯანდრები გელიანო; საწყალი
შეგირდი შეკრთა. ვერ წარმოედგინა, თუ ან რა დროს კუვშინსკი იყო, ან ჯანდ-
რები! უბედურმა კანკალით ტანთ ჩაიცვა და გაყვა თავის ჯალათს, ძირს ჩაიყ-
ვანა თავისი მსხვერპლი და უთხრა „გატყუებო, წადი დაიძინეო და დილაზე
მოგელაპარაკებო!“ ერთხელ სთქვა ერთმა მეხუთელმა: სადილის შემდეგ ჩვეუ-
ლებისამებრ წამოვედი მაღლა ბალკონებზე, ამ დროს მომესმა ხმა უკნიდან:
„კუვშინსკი მოდის ქართული წიგნების, დასაჩხრეკათაო!“ მე საცოდავს ერთათ
ერთი ქართული წიგნი მეგდოო, იმასაც წავევლე ხელი და ზარულში ჩაუძახეო.

პირველ ღამეს, როცა კუვშინსკის დათხოვნაზე შევიტყეთ, პირისაბანს ზალა-
ში კარგი დრო გავატარეთ. ბევრი ვიღზინეთ და ვითამაშეთ. ისეთებმაც ითამა-
შეს, რომლებსგანაც სრულებით არ მოველოდით. რამდენიმე ხნის შემდეგ წა-
ვედით დასაძინებლათ მხიარული გულით. ეს არაფერი, დღე მშვიდობიანათ გა-
თავდა. მეხუთელები შეუდგნენ შპიონების გამოძებნას. პირველს ორ დღეში ში-
ნაურულათ უმტკიცებდნენ შპიონებს იმ ფაქტებით, რომელიც თვითონ იცოდ-
ნენ და მესამე დღეს კი ოფიციალურათ დაუწყეს დამტკიცება. მეორე დღესვე
მეხუთის ინიციატორებმა გამოსცეს საშინელი ედიქტი, რომელიც გვიცხადებდა
შპიონის სანელებს და გვიკრძალავდა მათთან ლაპარაკს. ურიგო არ იქნება, რომ
თქვენც იცოდეთ უპირატესი შპიონების სახელები: უ. ბერიევი, რეკტორის
შპიონი, უ. ივანე ობოლენსკი, ორთავეს რეკტორისაც და ინსპექტორისაც. პირ-
ველათ, როგორც ვთქვი შინაურულად უნდა დაემტკიცებინათ და შპიონობაში გაე-
ტეხნათ, მეხუთელი შპიონები ვერ გასტეხეს. ამის შემდეგ იხმარეს სხვა საშუა-
ლება. მოიწვიეს მთელი სემინარიიდან ყოველი შეგირდი, რომელმაც კი იცოდა
რანაირიმე ფაქტი შპიონობის დასამტკიცებლად. ამ სახით მეხუთე კლასში შე-
ვიყარენით ორმოცამდინ კაცი. თქვენ კი არ იფიქროთ, რომ აქ არეულობა ყო-
ფილიყვეს რამე. სრულებითაც არა. პოლიციისკის როლს ასრულებს ორი სემენა-
რიელი, რომელნიც იდგნენ ორ კართან: თავმჯდომარეთ გვეყავდა უ. ტარასი
ტიტინაძე, რომელიც იჯდა შუა ალაგას, მის წინ იჯდა ობერსეკრეტარი უ. ჯა-
ჯანიძე, სწერდა შეგირდების ჩვენებებს. ერთს გვერდზე სეკრეტარის და თავმჯ-
დომარისა იდგნენ ორნი ბრალმდებელნი обвинители (უკაცრავად სიტყვის უცო-
დინარობისგან, ჩუბინოვის ლექსიკონი ვერ ვიშოვნეთ თორემ არ შემცდებოდა, ეგ
სიტყვაც ერთმა იმერელმა შეგირდმა მასწავლა). მეორეს მხარეს იდგნენ დამნა-
შავენი ე. ი. подсудимые. ღმერთო რა ცეცხლი ეკიდებოდათ და აღმური ას-
დიოდათ საწყალ შპიონებს. უ. ობოლენსკიმ ვეღარ მოითმინა, წამოხტა და
თავმჯდომარეს უთხრა: „Разве не достаточно, что обвинили в шпионстве в

виду целого класса. что еще призывали суда всех семинаристов? Ведь еще не доказали что мы шпионы? Разве возможно, чтобы ученик высшего класса судился учеником низшего класса?», ეს უთანხმოება რომ გამოაცხადა, თავმჯდომარემ უთხრა „დაბრძანდითო“, საცოდავი დაემორჩილა. აი, დედა, რანაირათ გამოიცვალა დრო? გუშინდელი კუვშინსკის მოენე დღეს შეუბრალებლათ გახადეს. ნათქვამია: რასაც დასთეს იმას მომკიო. დიკტატორივით სჯიდა სემინარისტებს. ესენიც მაგრად სჯიან თავის ტყვეს, მაგრამ დაუბრუნდეთ თვითონ ყრილობას. ჩვენების ჩამორთმევა დაიწყეს მეორელებიდან. სამის მეტი არ გამოჩნდა მეორეში, რომელსაც წარედგინა ყრილობისთვის რაიმე შპიონებს წინააღმდეგი ფაქტები. შევირდი რომ გაათავებდა ლაპარაკს, პრეზიდენტი დასვა მას და წამოაყენებდა იმ შპიონს, რომლის წინააღმდეგაც იყო ლაპარაკი შპიონისთვის გასამართლებლად იტყოდა რასმეს და დაჯდებოდა. ობერ-სეკრეტარი ამეებს სუყველას სწერდა, მერმე ხმოვან[ნი] გასინჯავდნენ ფაქტს მოყვანილს, ექნება რაიმე ძალა თუ არა, შეუძლია დაუმტკიცოს შპიონს შპიონობათუ არა, რეზოლუციასაც ობერ-სეკრეტარი შეიტანდა დოკუმენტებში.

ამგვართ ჩამოართვეს მეორელებს ჩვენებები. შემდეგ პრეზიდენტმა მოიწვია მესამელები. მესამელებმა ყველაზე მეტი ფაქტები წარუდგინეს ყრილობას შპიონების წინააღმდეგ, განსაკუთრებით ორმა შევირდმა უ. ოდიშარიამ და უ. ბორისოვმა. უ. ბორისოვმა ყრილობა აღტაცებაში მოიყვანა თავისი მშვენიერის ლაპარაკით. მეხუთელებს ყრილობაში თავიანთი ფაქტები არ წარუდგენიათ, რადგანაც მაგათ წინა დღეს ცალკე ჰქონდათ ლაპარაკი. მეოთხელებმა ძლიერ ცოტა ილაპარაკეს, მეექვსელებმა ხომ სულ არაფერი. ვერ გამიგია ეს რა მიზნით მოხდა, მაგათ უფრო ბევრი არ უნდა სცოდნოდათ? ეს ერთმა ჩემმა ამხანაგმა ახსნა ამ გვართ: ეგენი იმიტომ მოლორდნენო, რომ წელს გასვლას აპირობენო და ეშინიანთ, რომ ზრდილობა [ყოფაქცევა] მთავრობამ არ გაგვიფუტოსო. თუ ეს მართლა აგრეა, სირცხვილი მაგათ ვაჟ-კაცობას! თუ საინტერესო იქნება მოვიყვან ორიოდე ჩვენებებს, რომლებიც წარმოადგინეს მესამელებმა შპიონის წინააღმდეგ. ჩვენება ეკუთვნის უ. ფარეშიშვილს. უ. ობოლენსკი, სთქვა ფარეშიშვილმა, ამა და ამ დროს მე მქონდა შენახული წიგნი: „ცისკარი“, 171 პარტაში, როდესაც შევირდები ოთახში არ იყვნენ, თქვენ შეხვედით იქ და რაღასაც ჩხრეკდით. მეორე დღეს უ. კუვშინსკიმ დამიბარა, გამოირიცხვას დამემუქრა ქართული წიგნების ქონებისათვის. ამაზე რას იტყვიო უ. ობოლენსკი, ჰკითხა თავმჯდომარემ, „Я, сказал Оболенский, не отрицаю того, что ходил тогда по комнатам. Я имею привычку ходить по комнатам во время урока грузинского языка и отыскивать книги для чтения“. — „Странная у вас привычка г. Оболенский“, ответил г. Парейшвили. Такой остроумный ответ заставил всех дружно расхохотаться. როცა ჩვენების ჩამორთმევა გათავდა, ყრილობაც დაიშალა. ეს ერთი ამბავი კარგად გვიმტკიცებს, თუ როგორ გამოიყენეს ერთი კვირის თავისუფლება სემინარიელებმა!

ამ ორ ამბავზე თუ ბევრი გელაპარაკეთ, ახლა უფრო ერთგვარი ამბები არიან და ცოტასაც ვილაპარაკებ. საქმე იმაშია, თუ ამ ანარხისის დროს შევირდები რავგარ ეკიდებოდნენ თავიანთ მასწავლებლებს. ეს უბრალო სიმართლე ხომ ყვე-

ლამ იცით, რომ ჯაჭვიდან აშვებული ძალდი უფრო ავია, სანამ თავისუფალი, ასე იყო სემენარიაში. ჯაჭვი იყო უ. კუვშინსკი, ძალები სემენარიელები და მასწავლებლები კი გამვლელ გამომვლენი. თქვენც კარგათ იცით, რომ ჯაჭვი აგვაცილეს, გაექანენ მერმე, ჩემო ბატონო, ეგ გაბოროტებული ძალები, ანუ სემენარიელები, ეცნენ თავიანთ მასწავლებლებს და ვაი თქვენს მტერს, რაც დღე დააყენეს! ზოგს კუნთი გამოავლიჯეს, ზოგს ფრაკი ჩამოფხრიწეს, ზოგს შლიაპა დაუჭყლიტეს და ზოგი კიდევ შიშისაგან ცხრა მთას უკან გარდილეწა-ეს ბედი ყველას არ ეწია. თქვენ ისიც კარგად იცით, რაც უნდა ავი და ბოროტი ძალდი იყეს, მაინც საყვარელი ჰყავს. ესე ჩვენ სემენარიაშიც იყო. იმის გამო რომ ძალებსაც საყვარლები ჰყავთ: ჩვენს სემენარიაში ზოგიერთს პროფესორებს არამცთუ დაახიეს ფრაკები, არამედ არც კი დაჰყფეს.

ვათავებ ჩემო საყვარელო ძმავ უ. გოდორია*, ერთის კვირის აღწერას სემენარიის ცხოვრებიდან! იმ ჩემი ნათქვამიდან შენ შეგიძლიან გამოიყვანო ის დასკვნა, რომ კუვშინსკი საჭირო ყოფილა მართებლობისთვის, რაზედაც ცოტა ზემოთ მოგახსენეთ. აი რისთვის, კუვშინსკი რომ აქ ყოფილიყო, არამც თუ არ მოხდებოდნენ ეს ამბები, მე მგონი აზრათაც არ მოსვლოდათ ესეები სემენარიელებს. რადგანაც ამისთანა დემონსტრაციები განსაკუთრებით შკოლებში სრულებითაც არ მოსწონს მართებლობას, მაშასადამე, ის კაცი, რომელიც ძირიდან ამოფხვრიდა ამისთანა დემონსტრაციებს, უნდა ყოფილიყო საყვარელი მართებლობისა! საცინელი არ არის, რომ ის საშუალო კაცი, რომელიც არის ჩვენსა და მართებლობას შუა, რომლის ვალიც ის არის, რომ ჩვენ მართებლობა შეგვაყვაროს და მართებლობას კიდენ ჩვენი თავი, ერთს მხარეს ასე ეჯავრებოდეს და მეორეს კი უყვარდეს! აქედან ცხადათ სჩანს, რომ მართებლობას სულ სხვა უნდა და ჩვენ სულ სხვა.

13 გიორგობისთვის, სამშაბათი, აღებლამე.

ჩვენმა გამგეობამ დროებით ინსპექტორათ და რექტორათ ამოიჩნია უფ. პ. ს. პოტოცკი** და ფავორსკი—რექტორათ. ორთავენი სამღრთო წერილის მასწავლებლები არიან. მე ამ შენიშვნაში ვილაპარაკებ მარტო პოტოცკი-ზედა. სრულებით არაფერს ვიტყვი რექტორზე. მითომ რათაო, მკითხამთ ზოგიერთი. მიტომ რომ ჩვენ სემინარიებში რექტორებს არაფერი მნიშვნელობა არა აქვთ, იმათი საქმე ლოცვაა. საქმე ინსპექტორია! თუ ინსპექტორი კარგია, რექტორი ფუჭი. ერთი სიტყვით ინსპექტორზე კიდეა სემენარიის ბედი და უბედურება. ამიტომაც ჩემი ლაპარაკის საგნათ იქნება პოტოცკი—ინსპექტორი და არა რექტორი—ფავორსკი.

* გოდორია—ფსევდონიმი და დიურის ავტორის უფროსის ძმისა გრ. ყიფშიძის.—

** პ. პოტოცკი ერის კაცი იყო. ინსპექტორად დარჩა 1889 წლამდე. სემენარიელები მეტ-სახელად „შენაიას“ ეძახდნენ ასო „ს“—მაგიერ „შ“-ს ამბობდა. სასტიკი და ცოფიანი ადამიანი იყო; ერთხელ, როდესაც გვიან ღამე თავისებური ფეხების ბაკუნით, შევიდა სემენარიელების გრძელ საწოლ ოთახში, მოწაფეებმა უკანა საწოლებში სინათლე ჩაუქრეს, როცა გამო-ბრუნდა ბნელაში დარჩა, მოწაფეებმა ყვირილი მორთეს და ბალიშები დაუშინეს. რის ვაივაგ-ლაბით გულგახეთქილმა გამოაღწია აივანზე. შემდეგში ხელის ფარნით დადიოდა ხოლმე საწოლ ოთახში.

ჩვენს დროებით ინსპექტორს ჰქვიან სახელათ პავლე სიმონიჩი, მაგრამ შეგირდები ეძახიან პავლიას, მეც მაგ სახელს უწოდებ. უნდა გითხრათ, რომ სანამ პავლიას ინსპექტორად ამოარჩევდნენ, როგორც ბიბლიის მასწავლებელს, შეგირდები ცუდათ უცქეროდნენ მაგას. შეგირდები ამბობდნენ მაგას, რომ ინსპექტორობა მისცენო, ძლიერ სასტიკათ მოგვექცევაო და შეგვაწუხებსო. ეს ჩვენი ამნაირი მაგაზე შედგენილი აზრი, კინალამ არ გაამართლა უ. პავლიამ, ანუ პავლე სიმონიჩმა. მეორე დღეს ინსპექტორად დაყენების შემდეგ, ლოცვის შემდეგ (შაფათი იყო) შემოვიდა და გვითხრა: ეკლესიაში ძლიერ ცუდათ დგებართო, ხან ერთ ფეხზე გადაწვებით, ხან მეორეზეო და წამდაუწუმ გამორბიხართ გარეთო, სხვა ზავედენიებში, მაგ. კლასიკურში, მე ეს არ მინახავსო. გთხოვთ რომ აღარც სემენარიაში იყოს ესო: ამ სიტყვებმა სულ ერთიანათ დააფრთხო სემენარიელები.

რასაც ვფიქრობდით გვიმართლებოაო, იძახდენ სემენარიელები. ამნაირათ დაიწყო უ. პავლე სიმონიჩმა ინსპექტორობის მოვალეობის ასრულება და ამ ნაირად მიიღეს შეგირდებმა.

როგორც ზემოთ ვთქვი ჩვენს სემენარიაში დიდი არეულობა და მღელვარება იყო შეგირდებში შპიონების გამო. ამ საქმის გამოსაძიებლათ პრავლენიემ დანიშნა უ. პოტოცკი. ერთ კვირა დღეს მაგან შეკრიბა მთელი სემენარიელები (პირველ კლასელების გარდა) ერთს დიდს ზალაში, სადაც გამოძიება იყო დანიშნული. პოტოცკი შეუდგა გამოძიებას. შეგირდები ფაქტებს აღგენდნენ, შპიონები თავს იმართლებდნენ. უ. პოტოცკიც თავის მხრით რაც შეეძლო ამართლებდა შპიონებს. ეს რასაკვირველია, შეგირდებმა კარგად შენიშნეს. პოტოცკი თხოულობდა ნამდვილს ფაქტებს, შეგირდებმა ის ვერ წარუდგინეს და ამის გამო ჩვენი საქმე ცუდათ მიდიოდა. ბოლოს ერთმა შეგირდმა ველარ მოითმინა და უთხრა პავლესა, —ნამდვილს ფაქტს რას ეძახითო? ნამდვილ ფაქტს იმას ვეძახიო, მიუგო გამოძიებელმა, რომ ვისმეს ყური მოეკრას, როცა შპიონი ამბავს უზიდავდაო. ჩემის აზრით ამ სიტყვებს სულელიც არ იტყოდა, არაღც თუ განათლებული კაცი. არა. ისეთი ოხერი ვინ იქნება, რომ სეკრეტი რამე სალაპარაკო ჰქონდეს, სხვა კაცი დაინახოს და არ გაჩუმდეს! მაგის გარდა: რა არის შპიონობა? ის არის დაფარული საქმე. მაშ, თუ აგრეა, შპიონს ისეთს ფაქტებს და დამტკიცებას წარუდგენენ, რომ თავი არ გაიმართლოს? აი მაგალითებრ: ერთი ფაქტი, თუ შპიონმა როგორ გაიმართლა თავი. თუცა ძლიერ გაგრძელებდა უიმისოთაც გძელი ბაასი. მაგრამ მოვიყვან სიტყვა-სიტყვით. ფაქტი ეკუთნის, უ. ბორისოვს, „ამა და ამ დროსო სთქვა ბორისოვმა—მე და სიმონ შანშიევი წაველათ ფერშალთან ქეიფის გასატარებლად, სადაც ფერშლის გარდა იყვნენ კიდევ ორნი ეკონომნი, ახალი და ძველი. ამ დროს წმინდათ ღამის თორმეტ საათი იყო. (ეს აზრი არ შეიძლება რომ ტყუილი იყეს, მიტომ, რომ ამაზე აღრე კუვშინსკის გამო ქეიფებს ვერ გაბედავდნენ. ეს თორმეტი საათი კიდენ მითია შესანიშნავი, რომ ამ დროს სემენარიაში ყოველს სულგმულს სძინავს. სემენარიაში იძინებენ ათს საათზე და თუ რომელიც შეგირდი არ დაიძინებს ამ დროს, თუ კუვშინსკი

* ბორისოვი და შანშიევი უფროსი კლასის მოწაფენი იყვნენ—გ. ნ.

შეუტყობდა და ანგელოზებს დაუფთხობდა ცოტაოდენი, რომ გადავსვით—განა-
გრძელა ორატორმა სიმღერებიც შემოვძახეთ. ამ დროს შევნიშნეთ რომ ერთი
ვილაც პირი ნელ-ნელა ხან ერთ კარებიდან მოვა და დაგვიგდებს ყურს, ხან
მეორე კარებიდან (ის ოთახი, რომელშიაც სვამდნენ არის საავადმყოფოს გვერ-
დზე და აქვს ორ მხრივ კარები). ჩვენ შეგვეშინდა, გვევონა რომ რექტორია,
რადგანაც იმას ჰქონია ჩვეულებათ პირველ საათზე საწოლებში და საავადმყო-
ფოში სიარული შეგირდების დასახედათ. ადგა კამპანიიდან ძველი ეკონომი და
გამოიხედა გარეთ, იქ იმან ნახა კოიკაზე უ. ივ. ობოლენსკი. იმავე მინუტში
დაბრუნდა და გვითხრა ჩუმათ იყავითო, გარეთ ერთი ვილაცა ზისო. მეორე
დღეს, სთქვა ბორისოვმა, დამიბარა კუვშინსკიმ და გამლანძლა, გამორიცხვასაც
დამპირდა. ეს ამბავი ვინ შეატყობინა უ. კუვშინსკის თუ არ ობოლენსკიმ, ჰკითხა
გამომძიებელს უ. ბორისოვმა. ახლა შენი რიგია, უთხრა გამომძიებელმა ობო-
ლენსკის. იმანაც დაიწყო: „ყველამ იცით კუვშინსკი გაზეთების კითხვას გვიშლი-
და, მაგრამ მაინც ვკითხულობდით. გაზეთი დღისით მე არ მერგო, ის მომცეს
ვანშამთ უკან. წასაკითხათ სპალინაში ვერ წაველი, რადგანაც შეგირდებს დაუ-
შლიდო, ავდექ საავადმყოფოში წაველი. საავადმყოფოში, რომ შეველი, ყველას
ეძინა და ლამაზა ჩაშვებული იყო. ლამაზა ვერ ამოუწიე, რადგანაც მეშინოდა, რომ
შეგირდები არ გავალეძო მეთქი. იქიდან გავედი კარრიდოროში, დაჯექე კოიკაზე
და დავიწყე კითხვა, სადაც მერმე მნახეს“. აი ჩემო—მკითხველო ფაქტები, ახლა
აქედან შენ დაუმტკიცე, რომ ობოლენსკი * შპიონია. მე ახლა მოგაგონებ, რომ
იმ თორმეტს საათზე ზემოთ ტყუილათ არ გელაპარაკე. მე კი ჩემის აზრით, ვი-
ტყვი, რომ ობოლენსკის არ შეეძლო თორმეტ ანუ პირველ საათზე კითხვა
გაზეთისა საავადმყოფოში. თუ იმას გაზეთი მისცეს ვანშამს უკან, მაშასადამე,
გაზეთის კითხვა მოხდებოდა ათიდან თერთმეტ საათამდინ და არა თორმეტს
და პირველს საათს შუა. გაცხარებული პოტოცკი ამ ფაქტს, რომ არჩედა,
ამართლებდა შპიონს. შეგირდებმა ეს ველარ მოითმინეს და პირდაპირ დაუწყეს
ჩხუბი. ნილომ უთხრა: შენი ვალი ის არისო რაც გითხარით ჩასწეროთ და
გამგეობას წარმოუდგინოთ, არა ისა, რომ აქ ჩვენ გვეჩხუბო—ეს ჩემი ნებაა—
უთხრა პაველ სიმონიჩმა, ჩავრიცხამ საჭიროთ, წარვუდგენ პრავლენიეს. არ
ჩავრაცხ საჭიროდ, არ წარვუდგენ. რახან აქ ერთის კაცის ნება ყოფილა და
არა მთელი გამგეობისა. ჩვენ ბევრიც, რომ ვიჩხავლოთ, ველარას გავარი-
ვებთო. ამ დროს ერთი შეგირდი ადგა გამოვიდა გარეთ, იმას უკან სხვები დაე-
დევნენ, დარჩა მარტოკა ერთი პოტოცკი კათედრაზე! თუ რაგვარ ან გაყვითლ-
და და ან გაწითლდა, ეგ თქვენ წარმოიდგინეთ! საცოდავი პოტოცკი არ იტყო-
და თავის გულში ეს რა ჯოჯოხეთში ჩამადგესო! ერთი ორიოდ შეგირდი
დარჩა იქ და იმათ აუხსნეს, რომ შეგირდები კმაყოფილნი არ არიან თქვენის
გამომძიებითაო. ეს კიდენ არაფერი, ცეცხლი ის არის, რომ შეგირდები როცა ზა-
ლიდან მიდიოდნენ, ყვიროდენ: „Подкуплен, пристрастно судит!“ ასეთ ნაირათ.

* ამ ობოლენსკის ძმა—ალიოშა ობოლენსკი ათი წლის შემდეგ სწავლობდა თბილისის
სემინარიაში და დაუნდობელ შპიონად იყო ცნობილი მოწაფეთა შორის. იგი მასწავლებლად
იყო შემდეგში.—გ. ნ.

შიილეს სემენარიელებმა თავიანთი დროებითი ინსპექტორი, რომელმაც პირველ თავის მოქმედებაში ნამდვილი ფიასკო მიიღო! პოტოცკის პირველი მოქმედებები სემენარიაში ამით არ გათავებულა, მომსხო ქვემოთ არის!

4 ქრისტიშობისთვის, სამშაბათი.

ამ ორი კვირის განმავლობაში სემენარიის მართებლობამ გამორიცხა ოთხი შეგირდი. ამ ამბავს შეგირდები რასაკვირველია სუყველანი ერთნაირათ არ უცქერიან. ერთნი კუვშინსკის მომხრენი იძახიან: „არ ვამბობდით; რომ კუვშინსკის შემდეგ უფრო ცუდი დრო დაგვიდგებაო! ერთის სიტყვით ეს პარტია ამ საცოდავების გამორიცხვას აწერს უ. პოტოცკის, მეორენი ამბობენ, რომ ეს ანარხის და ინტრიგანობის ნაყოფიაო, მესამენი კიდენ—რომ ეგენი ღირსნი არიან გამორიცხვისაო. მე კი არც ერთი პარტიის აზრს არ ვეთანხმები. მე ჩემის მხრით ვიტყვი, რომ სემენარიაში სულ სხვა ჯიშის ხალხია, ესენი სრულებით არ გვანან სხვა ზავედენიის შეგირდებს. რაც აქ ამბები ხდება, ამათ მე მგონი სხვა შკოლებში ალავი არა აქვთ. აი მაგალითებ: მესამელები რაპორტით რეკტორთან სჩივიან ერთის მასწავლებლის დათხოვნაზე. ეგვე მასალები თხოულობენ ერთის მასწავლებლის დათხოვნას, რადგანაც, ვითომ ძას გაელანქოლოს. ერთი შეგირდი ეუბნება მასწავლებელს: „Г. Бы надуетесь отсутствием властей, я сам вас взлду“, ე. ი. მიგებრტყამო (ეგ შეგირდი არ გამოურიცხავთ).

ერთმა შეგირდმა სადილზე ინსპექტორის წინ სცემა მეორეს. არც ეგ შეგირდი გამორიცხეს. ერთი მასწავლებელი იძახის, რომ ვისაც სასჯელის მიღება უნდაო, პირველს და მესამეში შევიდესო. ერთი შეგირდი ზედამხედველს ეუბნება: „ჩქარა შენ ვაგაძევებენ აქედან—სანამ მეო“. ეგ შეგირდი საეკლესიო ხარჯის დათხოვნით დასაჯეს. ამისთანა მაგალითები სემენარიაში მუდამ ბევრი ხდება, მაგრამ სუყველას მოყვანა საჭირო არ არის. ეს ფაქტები ცხადათ გვიმტკიცებენ სემენარიის შეგირდები იმ დონეზედ არ არიან, როგორც სხვა ზავედენიებში. თუ ეს ღრმა არის, ჩემო მკითხველო, მდებიურათ გეტყვი. ის, რაც სემენარიაში ადვილათ ხდება, სხვა ზავედენიებში ძვირათ ხდება. მე ამითი ჩვენ დანჯღრეულ სემენარიას საფრანგეთის ინსტიტუტებთან (მაგ. როგორც ნანტისა, რომლის სტუდენტებმაც ერთის პროფესორი ისტორიკოსის ლექციის შემდეგ, ზავედენიეს თავი დაანებეს და წავიდნენ მტერთან საომრათ) კი არ მინდა შევადარო, არა, მხოლოდ თბილისის გიმნაზია ინსტიტუტებთან. მკითხამს გაჯავრებული მკითხველი: რა შედარება, რა გადადარებაო! შენ იქნება გგონია, რომ ჩამოთვლილი ფაქტებით სემენარიელებს სახელს გაუკეთებ და ღირსებას დაუმცირებ! დაუმცირებ თუ წაუმატებ, ფაქტები მაინც თავისას იტყვიან, რომ სემენარიის შეგირდები განსხვავდებიან გიმნაზიელებიდან და მათთან ვერ ერთდებიან—ეს ადვილი ასახსნელია. პირველი, რომ სემენარიელები ცხოვრობენ ბურსაში და მაშასადამე, მისი ხასიათი უნდა ჰქონდეს. მეორე, მთლად სემენარიელები არიან სოფლები, გიმნაზიელები კი, როგორც იცით ძნელად თავსდებიან ერთათ, მაგრამ კითხვა იმაშია, რატომ სემენარიას ახვევია. იმისთანა მოუდრეკელი ხალხი და გიმნაზიას კი ელასტიკური! მიტომ რომ არისტოკრატია ზრდის თხელი ხასიათის შვილებს.

თუ ამ პარალელის გაგლებაში ბევრად ვსცდები, მეპატიება მიტომ რომ გიმ-
ნაზიელებს ძლიერ სუსტათ ვიცნობ.

26 დეკემბერი.

ჩემო ძმავე, კი არ იფიქრო, ვითომ ყველა სემინარიელები ჩემნაირად მიე-
გებნენ შობას, სრულებითაც არა; ზოგი იქვე დილითვე ეტყობოდა, რომ რალაც
შეწუხებულის სახით ხან ერთთან მივიდოდა და ხან მეორესთან. ზოგს ყელსა-
ხვევი აკლდა და მას თხოულობდა, ზოგს შარვალი, ზოგს ქუდი და ზოგს კიდევ
წალები; ხომ იცი შეგირდი ისე ვერ მოეწყობა, რომ არაფერი აკლდეს, ერთი-
კიდენ გაცხარებული ნემსს და ძაფს დაეძებდა პალტოს დასაკერებლად და მე-
მაშინ თქთან სკამზედ ვიჯექი და ჟურნალში ვკითხულობდი ერთ სტატიას:
„პასუხის გება ეკონომიურ სწავლაზე დ. ს. მილლერისა“. ნემსი და ძაფი რომ
იპოვნა, მოვიდა ჩემთან და მითხრა: „რას იტყვი საშა, ცოდვა არ არის, რომ
უქმე გავტეხო?“ მე გამეცინა და თავი ჩავლუნე. იმან იგრძნო ამ სიტყვის ძალა-
და თიცხლავ გაკურცხლა. მერმე ველარ მოვკარ თვალი, არ ვიცი დააკერა პალტო-
თუ არა.

* * *

რელიგია, რელიგია! განა კიდევ აქვს რამე ამას მნიშვნელობა განათლე-
ბული კაცისათვის? აი თუნდ ჩვენი ქრისტიანული რელიგია. პირველს საუკუნო-
ებშიაც ძალით ავრცელებდნენ და ეხლაც ძალით უჭირავთ. ჩვენს შეგირდებში,
ვარწმუნებთ, ძლიერ ცოტა მოიპოვება იმისთანა, რომელიც სიხარულით მიდიო-
დეს ეკლესიაში, დანარჩენი, როგორც ჭირი ისე ეჯავრებოდათ. ძალათ რომ არ
შეგვარეკამდნენ ხოლმე, განა კი ვინმე შევა! ზოგჯერ ჩვენი ეკლესია გაიმსება
ხოლმე ხალხით, მაშ ეს რას ამტკიცებს; თუ არ ხალხის სიყვარულს რელი-
გიისადმი? სრულებითაც არა. იქ სულ მოდისტები და მოფრანტები არიან,
რომელნიც მოსულან სალოცავათ კი არა, უფრო ტანისამოსის საჩვენებლად და-
გულის გასართობათ.

რელიგიაზე შემდეგ.

იმ დღეს მე და ჩემს ძმას მოგვივიდა შემდეგი ლაპარაკი. ზაქარია ჭიჭინაძე
რა ტიპს ეკუთვნის? შემდეგ მე ვიფიქრე: ნეტა კი ვიცოდე, ჩემი ძმა რალა ტიპს
ეკუთვნის? ნატურის მაგიერ სჯობს ცხოვრებას დავაკვირდე, მასში სუყველას
ამოვიკითხავ.

1880 წელი, 6 იანვარი.

ყველა გაზეთებმა მოგვილოცეს ახალი წელი და ძველს „შვიდობა“ გაუ-
გზავნეს. უკაცრავათ, მე მოლოცვა არ ვიცი და ნურც დამემდურებით! ოროლ
საათიანი წირვა-ლოცვა რომ არ იყვეს, არცკი მომაგონდებოდა თქვენნი „ახალი
წელიწადი“ და „ნათლისღება“, თუ რალაც კვერცხის ღება! ოჰ, ეს წირვები,
ჯოჯოხეთივით შემძულდა! ამ ორ კვირას თბილისში დავრჩი და საქმის გასაკე-
თებლად და საქმის მაგიერათ ეს ძვირფასი დრო წირვებს შევეწირე!

აი მაგალ. როგორ გავატარე ეს დღე. რვის ნახევარზე ავდექი. სანამ პირს დავიბანდი და ტანთ ჩაიცვამდი 10 შესრულდა. დილის ლოცვას და ჩაის მოუნდა ერთი საათი. ჩაის შემდეგ ნახევარ საათი ლაპარაკს მოუნდა, საათ-ნახევარიც ვიმეცადინე. ეგეც 11 საათი. დარეკეს შუა დღის ლოცვა, რომელმაც მოითხოვა 2 ნახევარი. (რადგანაც წყლის კურთხევა იყო). წირვის შემდეგ სა-

დავით კახელი (1861—1907) გადასახლებული ციმბირში 1905 წ.

დილი. ეგეც სრული ორი საათი. სადილის შემდეგ ერთი საათი კიდევ ლაზღან-დარობას მოუნდა. საათი კიდევ ვიმეცადინე. მერმე ნამესტნიკი მოვიდა. ერთი საათი იმის ცქერაში და იმაზე ლაპარაკში გავიდა, ეგეც ხუთი საათი. მერმე

სალამოს ჩაი, რომელსაც მოუნდა ნახევარ საათი. მერმე სალამოს ლოცვა დარეკეს. ზარის წკარუნს მოუნდა ნახევარ საათი, ეგეც სრული ექვსი. სალამოს ლოცვას მოუნდა საათნახევარი. ეგეც რვის ნახევარი. რვა საათზე ვახშმისას რეკამენ, მაშასადამე, ვახშმობიდან დარჩა თავისუფალი დრო, სულ ნახევარ საათის მაგ ნახევარ საათი. დარჩა ვახშმობამდინ, რალას წავიკითხამთო და ლაზლანდარობდნენ. იმ დროს, როდესაც ნამდვილი პედაგოგების აზრით, ბევრი შეუძლიან შეგირდს, ესწავლობ მხოლოდ ორს საათნახევარს დღელამეში. ერთმა სწავლულმა გამოიანგარიშა, რომ ბეჯითი კაცი წელიწადში წავიკითხამს 240 ტომსაო. თუ ასე ვიმეცადინე, მე მგონი ორი მაგდენიც წავიკითხო.

აი მიზეზი ჩემო ძმავ, თუ რისთვის ვინატრე ერთს ღამეს რუსის მონარხობა, რომ сразу одним взмахом уничтожить людския глупости! ეს რუსული სიტყვები დაეწერე თუ არა, საათი ვნახე და ცხრას ხუთი მინუტი აკლდა. ჩვენი ინსპექტორიც შემოვიდა და დღიური მიეჩქმალე. იმან გვითხრა, ხვალ შეიდ საათზე უნდა აღგეო, რადგანაც წირვა დაიწყობა რვა საათზეო. ერთის სიტყვით: счастье!!

5 იანვარი.

გასაკვირველია, რომ მე როდესაც რასმე დღიურში ვწერ, იმას მოვიფიქრებ ხოლმე ეკლესიაში, როცა იქ შეგვრეკამენ, ეხლაც სწორეთ აგრეა. იქ დაფიქრდი, თუ რას უნდა ნიშნავდეს მეთქი ჩემი წუხანდელი სიზმარი. იტყვიან, რომ რაც კაცს მოელანდება, ალბათ იმას გრძნობსო, რომ მერამდენიმე ნაწილი მისი მაინც აუსრულდებაო. ეგ თუ აგრეა, ვინ იცის რა არ მომელანდება ხოლმე. ხან ალექსანდრე დიდი ვარ, ხან ნაპოლეონი, ხან მთელი ევროპის რეფორმატორი, ხან ქართლის განმანთავისუფლებელი, ხან კიდევ უდიდესი პოეტი და ხან უბრალო ლიტერატორი და სხვა ამგვარი. წუხელის სიზმარში ვიტანჯებოდი და დღესაც ორი დიდი განსაცდელი გამოვიარე. პირველი, რადგანაც წირვაზე ჯერ პოტოცკი არ იყო, მე მეგონა სულ აღარ იქნება მეთქი და გამოვიპარე. შევედი ოთახში და დავიწყე „სლოვოს“ კითხვა. ამ დროს შემოგვივარდა ინსპექტორი, დახედა წიგნს და მითხრა: „თქვენ უნდა იცოდეთო, რომ ეხლა ლოცვა არისო“ და წავიდა. მე უკან მივჩხავლე, პაველ სიმონიჩ, ფეხზე მაზოლი მაქვს-მეთქი, მაგრამ არ გასჭრა ჩემმა სიტყვამ. „მაგითი ფონს ვერ გახვალო“ და გაპქრა. იტყვის ვინმე, დიდი განსაცდელიაო!

საქმე იმაშია, რომ ჩვენს ინსპექტორს ვეგონე, რომ ჭიასაც ვერ გავაღვიძებდი და ახლა კი ნახა რომ არამცთუ ჭიას „სლოვოს“-აც კი ვჯიჯგნიდი, პოტოცკი იტყოდა თავის გულში: „აქამდინ მე ამას ვერ ვიცნობდიო, ესეც უთუოთ თავის ძმის ფეხი უნდა იყვესო“.

მეორე განსაცდელი უფრო ცხარე იყო. სალამოს 4 საათზე, როდესაც უფრო ცოტა შეგირდები იყო სემენარიაში, დაიყვირეს: „ველიკი კნიაზი მოდისო!“ მეორე კლასის ოთახში სულ სამი შეგირდი ვრყავით. ყველანი დაფატურდნენ და კლასებს დაუწყეს დალაგება. ზოგი ძველ პალტოებს ეცა, ზოგი აქა-იქა გაფანტულ წიგნებს და მე კიდევ ჩემს „ბედკრულს დღიურს“. რათ შეშინდა ისე ძლიერ! განა „დღიურს“ არ ერჩივნა პარტაში ყოფნა, სანამ უბემი?

მაგრამ მტრის დანახვის დროს დედა თავის შვილს კუთხეში არ მიჩქმალავს. მხოლოდ გულში მიიკრავს, და მზათ არის მასთან სული დალიოს. აბა სწორეთ მეც ისე მომივიდა. პატროსანი კაცი, რომელმაც ცოტათი იცის სემენარიის ისტორია იტყვის: დლიურის ქონა განა საშიშო არისო? განა ის შეგირდი ყველასაგან საყვარელი არ უნდა იყვეს? ჩვენს სემენარიაში სრულებითაც არ არის ეგრე. აქ ყოველის მხრით სდევნიან მას, რომელიც გაბედავს მაგებების ქონას. განა კეზელის უბრალო ნაწერებმა, რომლებიც ისე გააზვიადეს, უბრალო ნაწერზე ისე ცხარი იყო რომ ასე სასტიკად დასაჯეს? არა მჯერა და! აი მიზეზი თუ რისთვის, ერთის სახელის გაგონებაზე დლიურს თბილი უბე ვანახე. ზემო აღწერილი შიში არაფერი, მომსხო ქვემოთ იყო. ნამესტნიკი ჩვენს ოთახში რომ შემოვიდა წინდაწინ დასალაპარაკებლათ ჩემთან უნდა მოსულიყო, რადგანაც სხვები ამისთანა ალაგას იდგნენ, რომ იქ ვერ მოჭვდებოდა და ძალით ხომ არ მიუქცევდა! გამარჯობა-გაგიმარჯოს! კი არ გაგეცინოთ ამაზე, ხომ იცით სემინარიელები უბრალო ხალხი ვართ: რალაც Здравия желаем ваше императорское высочество! ვერ მოვიგონეთ. როცა წავიდა მაშინ მოვედით გონს. გამარჯობის შემდეგ მე სახელი და გვარი მკითხა. მის შემდეგ ჩემი პალტოს ბიოგრაფია იკითხა, მერე ბლუზის ისტორიაც მოინდომა! მაშინ კი გულმა დაიწყო ცახცახი! აბა ბიჭო, ახლა მოგადგა დიდი განსაცდელის დღე! რო გინახოს და პანდური გიჭიროს, ვისთან წახვალ? შენ ძმასთან? იმასაც არა აქვს პური და შენ რა გაჭამოს? Великий день великих испытаний!! ჩემი დლიური ხომ არაფერია, მაგრამ ნამესტნიკი სემენარიელებს სხვა თვალებით უცქერის, მათი ფერიც კი ეჯავრება! (ჩვენც მას უძღვინით!) იტყვიან გოსუდარი—მამააო და მოყმე—შვილიო. აქ როგორი მამაშვილობაა?! შინ მამაჩემს ასეცა დაუტყვივლებ ზოლმე, რომ სირცხვილით ვერცკი შემომხედამს. ისიც თავისი მხრით აგრე მექცევა, როცა საჭიროა. ველიკი კნიაზს მესამეში ერთისთვინ ეკითხნა: შენ ვინ ხარო? სვანიო. ოჰ, შენც ბუნტოვჩიკი იქნებო! მიუბრუნდა რეკტორს და უთხრა: „Обратите на него серьезное внимание. Они у меня бунтовщики!“ ეგეც შენი მამა-შვილობა!

14 იანვარი.

სტამბოლის აღება რუსებს ისე არ გაეხარდებოდათ, რომ ევროპიელებისთვის ეთქვათ თქვენის კავშირებით ფეხებსაც ვერ მომჭამთო და ვერც თქვენი დაუცხრომელი ბისმარკ-ბიკონსფილდი-ონდრაში მიზამენო და ისე მეჩატელ-პატრიოტებს არ გაუხარდებოდათ საქართველოს თავისუფლება, როგორც დღეს სემენარიელებს უხაროდათ! დღეს წმინდა ნინოს დღესასწაული იყო. იქნება იფიქროთ, რომ ნინოს უქმე, გაუხარდათ? სრულებითაც არა. გაუხარდათ ის, რომ წირვა ქართულს ენაზედ იყო ჩვენს ეკლესიაში. ზემოთ მოგახსენეთ, თუ რა ნაირათ სემენარიელებს ეზარებათ ეკლესიაში სიარული, მაგრამ დღეს სუყველანი იქ გახდნენ! რანაირი ფაცა-ფუცი შეუდგათ! ზოგი უამს არჩევდა, ზოგი სამოციქულოს და ზოგნი კიდენ საგალობელის გიმნებს. სწორეთ გითხრათ, წირვა სრულებითაც არ იყო ტკბილი გასაგონი! ყველას ეტყობოდა, ღვდილიდან დაწყობილი შეგირდებამდინ, რომ თავის სამშობლოს ენაზედ ღვთის დიდება არ

შეუძლიანთ, მღვდელმა ნახევარზე კი ქართულათ იცოდა და მერმე გადურუსულა.. მთავარი სულ რუსულათ ჩხაოდა, მხოლოდ ორიოდე სიტყვა კი ქართულად სთქვა, რამაც უფრო ძლიერ ააქრელა წირვა. ისევ შეგირდებმა აჯობეს მღვდელსა და მთავარს. ამათ რაც წასაკითხები იყო სულ მშვენიერათ წაიკითხეს, მაგრამ ვალობა კი!.. როდესაც „აკურთხე სული ჩემი უფალო“ გააფუჭეს, ზედაშხედველს და ინსპექტორს შევხედე, რომლებს სახეზედაც დაცინვა ამოვიკითხე, მაშინ ტანმა დამიფრიალა და ჭირის ოფლმა დამასხხა! ღმერთო ჩემო, ეს რომ აღკრძალული ნაყოფი არ იყვეს, ასე ხომ არ წავეტანებოდი და ესეც აღარ შემრცხვებოდა, ვილაც რუსისა! ოხ სამშობლო, რა ტკბილი ხარ, მაგრამ უფრო უტკბილესი ხარ ამ მდგომარეობაში! რომ წირვა-ლოცვა სემენარიაში ქართულს ენაზე აღკრძალული არ იყვეს, ხომ ახლაც ისე ზარმაცულათ შემოვიდოდი, როგორც აქამდისინ დავდიოდი! ლამის იქამდისინ მიგვიყვანონ, რომ ყოველი სამშობლოური ცუდია თუ კარგია, ღმერთათ მიგვალეზინონ! *Prope vencto, sed rope victori!* „ვაი დამარცხებულს, უფრო კი ვაი დამმარცხებულს!“

7 თებერვალი

დღეს გაზეთებმა ამბავი მოგვიტანეს, რომ ხელმწიფე იმპერატორის სახამთრო სახლში ნაღმი აუფეთქებიათ და მასთან რვა კაცი მოუკლამს და ორმოცდა ხუთიც დაუჭრიათ.

ღმერთო, რანაირათ გამრავლდნენ ეს სოციალისტები! საწყალი ხელმწიფე რა მდგომარეობაში უნდა იყვეს! აღარც სახლში აქვს მოსვენება, აღარც მგზავრობაში, აღარც სამზღვარს გარეთ და აღარც ღვთის სახლში!

ერთი პოლიციისკი მყავს ნაცნობი და იმან მითხრა, რომ ეხლა სოციალისტები ძლიერათ გამრავლდნენ და ძლიერად ძლიერი არიანო. რამდენი უბაშპორტონი მოდიან აქ პეტერბურლიდან, დარჩებიან ერთს, ორს კვირას და მერმე გაჰქრებიან. სოციალისტები ამბობენ, რომ წარმომადგენლები სენატშიაც კი გვყავსო. ეს აზრი ეგები ძლიერაც არის გაზევადებული, მაგრამ პეტერბულში სოციალისტებიც მოქმედება ამტკიცებს, რომ ისინი იქ, არც ცოტანი არიან და არც უძლურნი. ეხლანდელი რუსეთის მდგომარეობა სრულებით ემზავსება რომის მდგომარეობას კონსტანტინე დიდის დროს. როგორც მაშინ დაბერებულ იმპერიას მოედო ქრისტიანობა, ისე ახლა რუსეთს ედება სოციალური ამბები, ვინც აჯობებს უწყის მომავალმა.

24 თებერვალი

კლასიკების მომხრენი ამტკიცებენ, რომ კლასიკური მწერლები ყოველ ახალგაზრდისთვის საშავალითო არიანო, იმათ უნდა ჰბაძონო და იმათგან უნდა მიიღონ ჭკუა და გამჭრიახობაო. ამის გამო არამც თუ ევროპაში, არამედ რუსეთშიც კი თითქმის ყოველგვარ შკოლებში პირველადი ადგილი დაიჭირეს, მართალია, ერთ დროს საჭირონი იყვნენ, მაგრამ ახლა ვადა გაუვიდათ. მაგათი ავტორიტეტი დაეცა. რა საბუთებს გვიდგენენ კლასიკების მომხრენი? ისეთებს, რომ ავტორიტეტიც დაცემული ენები, კიდენ უპირატესობენ ჩვენ შკოლებში. ამათ საბუთებში პირველი ალაგი უჭირავს ენის სიმშვენიერეს და განსაკუთრებით

გარეგან ფორმას. მეც, როგორც შევირდი ვსწავლობ ორთავე კლასიკურ ენებს, მაგრამ იმათ მწერლებში ვერც მშვენიერ ენას ვხედავ და ვერც კარგ ფორმას. ეგ იმიტომ, მეტყვიან კლასიკოსის მომხრენი, რომ ჯერ კარგათ არ იციო (შვიდი წელიწადი კია რაც ვსწავლობ და რამდენი უროკებით!) და ვეთანხმებით. ამ დღეებში წავიკითხე შესანიშნავი რომაელი პოეტის თხზულება რუსულ თარგმანში. მანდაც ხომ ვერ ვიტყვით, რომ ვერ გაიგეო. თუ არ მომეწონა სხვა მიზეზები მოძებნოთ, რისთვის? წავიკითხე, მაგრამ ვერც ენის სიმშვენიერე, ვერც პოეტური ალტაცება, ვერაფერი ვნახე. თუ არ მოგეწონა, მისთვის რომ რუსულათ ისე არ არის გადმოღებული, როგორც დედანშიო, მეტყვით. მაგაებით ფონს ვერ ვახვალთ. ბაირონი ნამდვილში არ მიკითხავს, მაშ არ მომწონს რაღა! მაშ გორაცი, მეტყვით კიდენ, ისრე დაეცაო, რომ ჩანჩურა სემინარიელსაც აღარ მოსწონსო! (ვაი ჩემი ბრალი კატკოვმა⁸ და K⁹ რომ შემიტყოს, მგონი სემინარიაში კი არა სათათრეთშიც აღარ დამაყენოს!) სრულებითაც არა. ის ისევე დიდი გორაცი იყვეს, მე რა დავა მაქვს კაცთან, რომელიც ორი ათასი წლის წინათ ცხოვრობდა! მე მხოლოდ მინდა ჩამოერთვათ იმათ ის უჭირატესობა, რომელიც ჩვენს სკოლებში უჭირავთ და მათი ალაგი მიეცეთ რეალურ საგნებს. ამ წინაზე „სლოვო“-ში წავიკითხე სტატია: „Земская мелица“. ავტორი იხილამს იმ სტატიაში, თუ რამდენს ხარჯამს მოსკოვის ზემსტვო ამ კეთილ საქმეზე და ბოლოს იმ დასკვნასთან მიდის, რომ ამოდენა ხარჯს არაფერი სარგებლობა არ მოაქვსო ზარალის მეტიო, ამის გამოც გირჩევთო რომ, მაგ უბრალო ხარჯს სჯობს თავი დაანებოთო. მეც სწორეთ ამას ურჩევ ჩემს უფროსებს (თუ კი შეიწყნარეს), რომ კლასიკურ ენებზე ტყუილ უბრალოთ ფულს ნუ ხარჯამენ. აი გამოვიანგარიშოთ თუნდ ჩვენ სემინარიაში, თუ რა უჯდება მართებლობას თითო წრე კლასიკური თხზულებისა: ლათინურის მასწავლებელს აქვს თვეში 12 თუმანი, ასწავლის ოთხ კლასში, მაშასადამე, თითოს შეხვდება სამ-სამი თუმანი. პეორელებმა ამ 1880 წლის იანვარში გადავთარგმნეთ სალიუსტიდან სამოცდა ათი სტრიქონი. ეგ სამი თუმანი, რომ გავყოთ 70 წრეზე თითო წრე დაჯდება თითქმის ცხრა შაური. აბა ამაზედ რას იტყვით! პეტერბურღში სტუდენტი თავის ფორტუნას ზადლობას შესწირავს, თუ საათნახევრიან უროკში ცხრა შაურს მისცემენ. მაშასადამე, პეტერბურღის სტუდენტის საათ ნახევარი შრომა, ჩვენში ერთ კლასიკურ სტრიქონათ ღირს.

მ მარტი

გუშინდელ „თბილისის მოამბის“ ნომერში ეწერა: თ. ორბელიანის წერილი გ. ლ. მელიქოვთან „გოლოსიდან“⁹ გადმობეჭდილი. წერილში ეწერა: „Иди твердо на смерть, защищая святое для всей России дело!“ ოპ საცოდავო გაზეთო, რა ძლიერა სცდები, თუ ფიქრობ, რომ იმ ბოროტებას (როგორც თქვენ ეძახით), რომელიც მოედო მთელ რუსეთს აღმოფხვრის ძირეულად ერთის ან ორის კაცის სიმამაცე და ენერგია (ეგება აგრეც არა ფიქრობ, მაგრამ სხვანაირათ თქმის ნებას, რომ არ მოგცემენ).

13 მარტი, დუელი.

ქართველების დუელებზე მე არსად გამიგონია. ეგება ეს ჩემი უცოდინარობის ბრალია, მაგრამ კი ვიტყვი, რომ შვათ დუელს შნო არც ექნებოდათ და არც აქვთ: აგერ კვირა ნახევარია, რაც ჩვენში დუელი მოხდა, მაგრამ დღიურში არაფერი ჩაეწერე. ახლა კი დღეს ერთს ჩემს ყმაწვილობის დროიდან შემთხვევა მომაგონდა. რომ არ ჩაუთო მაგ ამბავს სწორეთ საპატიებელი არ იქნება. აი საქმე რაში იყო: ამ ორის წლის წინათ გაზაფხულის ერთ კვირა დღეს ქ. გორში მე და სანდრო ნათაძემ * „ივერიის“ ერთი ნომერი საიდანაც ვიშოვეთ და გავწიეთ გორიჯვარზე. მაშინ „ივერია“ ცნობილი გაზეთი იყო. ეხლანდელივით ჟურნალ-კრებული არ ყოფილა. გორისჯვარის მთა სიმაღლით თითქმის ერთივერსი იქნება და ამპარტავნულათ დასცქერის პატარა გორს. ამ მთის წვერზე ერთი ერთმანეთის ახლოს მდებარეობს ორი ეკლესია, ერთი იმათგანი მეტად ძლიერია და მეორე კი უფრო ნაკლები. ორთავ ეკლესიებს აქვთ მშვენიერი წყაროები. მე და სანდრომ გავწიეთ უფრო ნაკლებ ცხოველ ეკლესიასთან, რომელიც იმ ჟამათ ტყემლის ფოთლით იყო მოფერფლილი, მეტად მშვენიერი პოეტური მდებარეობა აქვს ამ ალაგს, სადაც ეს პატარა ეკლესიაა აშენებული. ეს პატარა მინდორი კი შემოზღუდულია ტყიანი მთით, საყვარლათ იყო შემოსილი მწვანე ბალახით, სურნელოვან ყვავილებით და მღელვარე ყანებით. აქედან კაცი თავისუფლად ხედავს მშვენიერს ღიახვის ხეობას, მტკვარს, ამფითეატრულათ აშენებულს გორს, იმ დროს ამწვანებულს კვერნაკს ** და ხიდისთავს, წითლად გაბიზინებულს ყვავილიან ატმებისგან. ჯერ ვიყბედეთ თუ რა დიდი სარგებლობა მოაქვს გამორეკილ სემინარიელებს საქართველოსთვის და მერძე იმ მწერლებზე, რომლებიც ასე მშვენიერად სწერენ. მწერლებიდან და სემინარიელებიდან გადავედით საქართველოზე და გავმართეთ ბაასი მაზედ თუ რა ბედნიერები ვიქნებოდით, რომ საქართველო რესპუბლიკა ყოფილიყო. ერთმა ჩვენთაგანმა წამოიძახა: ეს რესპუბლიკა კარგიაო, მაგრამ პრეზიდენტათ ვის დავსვამთ? შე ოხერო, მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა, მანდე და, ილია ჭავჭავაძე! სად ჭავჭავაძის და ნიკოლაძის ¹⁰ დუელი, სად თქვენი ოცნებები საქართველოს რესპუბლიკაზე და მის პრეზიდენტზეო?

23 მარტი. წუხანდელი სიზმარი.

ამ სათაურს რომ წაიკითხამს ჩემი ძმა ჩუმჩუმათ უღვაშებში ჩაიცინებს: ეს ჩაჩულია აქოდა ჩერნიშევსკის რომანი წავიკითხეო, სულ ვერა პავლოვნასაებრ სიზმრები ელანდებო. მართლაც რომ დღიურში აგერ ეს მესამეთა ვსწერ ჩემს სიზმრებს, მაგრამ რა დასაძრახისია, რასაც დღისითა ვფიქრობ, ღამეც ის მელანდება. წაბძევაც რომ იყოს, არც მაშინ არის სათაკილო!! ჩვენი ლიტერატურის კურსში აი რა სწერია: „კრველი ახალგაზრდა მწერალი წაბაძვით დაიწყებს თავის მოქმედებასაო (თუ კი მწერალი გამოვედით!). მოგიტევენ, ჩემო გო-

* აღ. ნათაძე—სათავად-აზნ. გიმნაზიის მასწავლებელი. ცნობილი პედაგოგი იყო.

** კვერნაკი—მთა, გორის ახლოს, აღმოსავლეთით—გ. ნ.

დორიავ მაგ ჩაცინებას, ვითარცა დიდ ცოდვილსა: არ სიზმარიც: ვითომც კლასში ვარ მათემატიკის გაკვეთილზე. ხომ იცი, გიგო, რა ნაირათ მიყვარს მე მათემატიკა. ისე, როგორც შენ, როცა მესამეში იყავი. ხსნიდა საწყალი პროფესორი და ისე ერთგულათ, რომ ხმა გაუხრინწიანდა. *Между плоскостными углами, говорит, существует такое же отношение, как между линейными* და ამასთან ისეთს ფიგურებს ხატამდა, რომ გორდიის ნასკვზე ძნელი გასაგები იყო. მე რაღა ბევრი გავაჭრელო, ძილმა დამძლია და თვლემა დავიწყე, ბოლოს კიდევ დავხუტე. ეს რომ მასწავლებელმა შენიშნა, მოვიდა და გამაღვიძა, „არა გრცხვენიან, რომ გძინავსო!“ მეც თავის გასამართლებლად უთხარი: თუ ღმერთი გწამთ, მითხარით უ. მასწავლებელო, როცა თქვენ გაკვეთილს გვიხსნით, რატომ მე მათემატიკაზე არ ვფიქრობ, თუ ვინ მოიგონა გეომეტრია, პირველად ვინ დაწერა ეს ამდენი ფიგურები და ამდენი ხაზები, რათ უნდოდა ევკლიდს ან არხიმედს ურდული? როცა შენ ვახუტებულ თეორემებს ამტკიცებ, მე მაშინ ვფიქრობ, თუ რა არის პოლიტიკური ეკონომია, თუ როგორ წარმოსდგა კაპიტალი, რომელიც მთელი ევროპის წარმოების ხელში ჩაგდებას აპირებს; დედამიწის და კაცის წარმოებაზე. ესტესტვენურ ისტორიაზე, სოციალიზმზე და სხვა იმისთანა ბევრზე, რასაც მუდამ ყურში არ ჩამოგვძახიან, როგორც გეომეტრიას. ეგ იმიტომ რომ არ გიყვარსო, აბა ყური კარგათ დაუგდეო და დაუწყო ხელმეორედ ახსნა. მაგრამ ისევე ძილმა დამძლია და ხვრინვა ამოუშვი. მოვიდა მერმე გაჯაგრებული და ისეთი წამომკრა მუჯლუგუნი, რომ თვალები გამოვაჭყიტე და კინაღამ კოიკიდან გადმოგვარდი.

გახსოვს გიგა * (თუ არ გახსოვს, მოიგონე) შენ რას მეუბნებოდი ამ სამი-ოთხის წლის წინათ? პისარევის¹⁵ დიდი გავლენა ჰქონდა თანამედროვე ახალგაზრდებზეო. შენც ჩემსებზე ვაღაცებული იყავ პისარევისგან, ნუ იტყუებ და როცა ჩახვედი იმ ადგილამდინ, თუ როგორ პოლიციამ დაახრჩო, სახე შეგეცვალა. ჩემზე რაღა თქმა უნდა, ჩემთვის კი მაშინ სულერთი იყო პისარევი იყო თუ სხვა მაგრამ, რომ თქვე კარგი მწერალი იყოო, ახალგაზრდა დაახრჩესო, სულ ძირეულად აღმაშფოთა. არ დაიჯერებ, ამირანობა ვინატრე, რომ ერთის ლახტის შემოქნევით შემემუსრა რაღაც პოლიცია იყო. ჰო, ჩემო ბატონო, რაც ჩემთვის ყმაწვილობაში გითქვამს, მუქათათ არ ჩაუვლია, თუმცა მაშინ დოღმატით ვიღებდი მაგრამ განხილვას რამდენიმე წლის შემდეგ შეუდექი: ჰო, იმას გეუბნებოდი, რომ პისარევის დიდი გავლენა ჰქონდაო, სრულებით მართალი, აქსიომა გითქვამს ჩემო გოდორ! არა თუ კი მე ამოდენა ქოქორს თითქმის 20 წლის შემდეგ მახტუნაევებს, მაშინდელ სამეფოს შეილებს რაღას უზამდა?

1 აპრილი.

დასწყევლა ღმერთმა ეს რა ჩვეულება ჰქონიათ ამ ჩვენს ქართველ მწერლებს, რომ თავიანთ სტატიებს თავზე სხვას აწერენ და შიგ სულ სხვას ლაპარაკობენ! სწორეთ ერთი ანდაზისა არ იყოს „მე დოს ვეუბნებოდი, ის მაწონს

* გიგა—ალ. ფრონელის ძმა—გრიგოლ ყიფშიძე, შემდეგში ცნობილი ჟურნალისტი, ილია ქავჭავაძის უახლოესი თანამშრომელი იყო „ივერიაში“.

მოარბეინებდაო“. თავზე სწორეთ მაწონს მოვართმევთო, ის კი არა თუ ცარიელი დომხალია. რამდენჯერ გვიცინია ამაზე, გიგა, როცა ზოგიერთს ფურცელადის სტატიებს ვკითხულობდით; ახლაც სწორეთ ვე სიცილი მომდის, როცა გორისელის* „გვართა ბრძოლა საქართველოში“-ს ვკითხულობ. ბიჭო, გვართა ბრძოლა კი არა და საქართველოს გეოგრაფიული აღწერაა! ეჰ, ვერა გასაკვირველია, ჩვენი ზღაპრებისა არ იყოს, საკვირველი ჩვენი სწავლულების მოქმედებაა. ბიჭო, რას არ იქმოდნენ ის ოჯახდაქცეულები, რას არ იტყვიან, ყურებში ბამბა უნდა დაიცო მე და ჩემმა ღმერთმა! აი რა ამოვიკითხე უ. ფრონელო (თუმცა ვე ახალი სახელი კარგი სტატიით კი ვერ დაიმსახურე, უ. გოდორო!) ამ ბოლო კვირაში ერთი წიგნიდან სახელათ: „Первоистинный мир“—Д-ра Циттеля, უ. გოდორო, ცოტა, მომითმინეთ და ესლავე მოისმინეთ! მავ საუბარს.

მე ვარ პატრიოტი. რა გვარიც უნდა იყვეს ჩემი მოქმედება მომავალში, საქართველოს კეთილდღეობისთვის იქნებიან ისინი. ბრუდეთ წავალ თუ სწორე გზაზე, მართალს ვიტყვი თუ ტყუილს, კალამს ავიღებ, თუ ჩინოვნიკი გავხდები, სახეში მექნება ჩემი დაცემული სამშობლო. ძლიერ რომ ვაგეცინოს ამ სიტყვებზე, გიგა, ვე მე არ შემეხება. ერთხელ შენც ვგრე ფიქრობდი, მე დიდ სამწუხაროთ მაქვს, რომ შენს კობიას ვგევარ და თითქოს შენზედ მოქმედების ქვეშ გავზრდილვარ. თუ ამაზე რათა ვწუხვარ, ამას შენ კარგათ გაიგებ, იმიტომ რომ მე ძლიერ მემძიმება სხვის აზრების ჩემათ გამოთქმა, აბა ახლა კი დაუგდე ყური ჩემს ოცნებას. აბა რათ მინდა, რომ გამოვიდედ იდი ფილოსოფოსი? არაფრისთვის. ვე ჩემთვის სრულებით არ არის საჭირო. დიდი ნატურალისტი, ვსთქვათ დარვინზე დიდიც გავხდე, დავამტკიცო, რომ ადამიანი წარმოსდგა მაიმუნისგან კი არა, ქვისგან, ამაში ყველა დავაჯერო, ამითი კოკოზაანთ ბეროს რას ვარგებ? ზომ იმას ვერც მატერიალურათ, ვერც ჭკუა-გონებით წინ ვერ წავსწევ? ვერა. ღვთის მეტყველებას მივყო ხელი და დავამტკიცო, რომ ჩვენი სარწმუნოება და დოგმატები სულ მოტყუილება და კუკლებია. ამითი ვის რა სარგებლობას მოუტან? სალოლაშენლებს ღვთისმშობელი სწამთ, ბრეთელებს წ. გიორგი. მათემატიკოსი გამოვიდე? ან ვე რაო ახლა! ვსთქვათ ნიუტონზე მეტი ვარ და დავამტკიცე, რომ დედამიწა სდგას. ამითი დემეტრეს კარგი ყანა მოუვა თუ სიმინდი!? არცერთი. ფილოლოგი? ეს რაღა სისულელეა? ზუბაანთ ნიკასთვინ რა საჭიროა, თუ ღმერთი გწამთ, ქართული ენა ინდოევროპიულის თუ თურანულის ენებიდან წარმოსდგა?! ექიმი გავხდე, ვაჭრილ კანქს მოვარჩენ, მაგრამ ტვინსა? არც ეს არის საზოგადო საქმე, ისტორიკოსობა? ვე ცოტა მომწონს, მაგრამ მომეტებული სპეციალისტობა არც მაგაში მომწონს (სახეში იქონიე, რომ როცა ვამბობ, არ მინდა ესა და ესა შეფიქი, ნიშნავს მხოლოდ სპეციალისტობას არამედ იმათ სრულებით არ შეუსწავლელობას). ათასი ბევრი განმარტება რომ უყო ჩემს აზრებს, მაინც ჩემი ძმა ბევრს ზრიკებს მომიდებს და კაი ნაკლოვანებასაც იპოვნის. მე სრულად დავეთანხმები. განა მე დარწმუნებული არა ვარ რომ უბუნებისმეტყველოთ, უმე-

* „გორისელი“—ექვთიმე წერეთელის, გიორგი წერეთელის მამის სამწერლო ფსევდონიმი.
გ. ნ.

დიცინოთ, უფილოსოფიოთ და სხვა სწავნებით მე კაცი არ ვიქნები, მაგრამ ვიშეორებ, სპეციალისტობა ჩემი საქმე არ არის. თითქმის ყველა უპირატესი საგნები ვადავთვალეიერე და არც ერთი არ გახდა ღირსი ჩემი ყურადღებისა. მაშ, რას ველტე?

1880 წ. 12 გიორგობისთვე

კაცი რომ დააკვირდება თავის ცხოვრებას და თავის მოქმედებებს ანალიზს უზამს, ათას იმისთანა რასმეს ნახამს, რასაც სრულებით არ მოელოდა. მე ეხლა ჩემს თავს ვატყობ, რომ რალაც ცვლილება მოხდა ამ სამი დღის წინად. მეგონა, რომ დღიურის გაგრძელება შემეძლო. ეხლა ვხედავ რომ ძლიერ კარგად ვერ წავა საქმე. აი რათა! ჩემი მღელვარება და გულის თქმა, კმაყოფილება და უკმაყოფილება აღარა მსურს, რომ მართო ჩემები იყვეს და ჩაიწეროს დღიურში. მე მინდა, რომ ქვეყანამაც შეიტყოს ისინი, გამოცხადდნ გაზეთში. პირველი საგანი, რაზედაც მე. ვილაპარაკებ ხოლმე, ან ვაქო ან ვკიცხო, არის სემინარია თავის მცხოვრებლებით. აგერ რაც შინიდან ჩამოვედი ჯერ ორჯერ დამიწერია „ღრობაში“ და კიდევაც მინდა რომ სულ იქა ვწერო, მაგრამ უბედურება აი რაშია: ძლიერ მეშინიან გაზეთში წერისა. მართებლობამ რომელსაც ვკიცხამ), რომ გამიგოს, დამითხოვს და მერმე რალა ვქნა, მე მგონი ხვალ გამოვალ და გულიც მიცქრიალებს. ვნახოთ რა გამოვა!

15 გიორგობისთვე 1880 წ.

სემინარიაში, ეს ხუთი ექვსი წელიწადია რაც დაუარსებიათ შეგირდების კასსა, მაგრამ ამ დიდი ხნის განმავლობაში ექვსი შვიდი თუმნის მეტი კი ვერ შეუგროვებიათ. მიზეზი ამისა ის არის, რომ ვისაც ტული მართებთ შეგირდებთაგანს, ზოგი ირიცხება და ზოგი თვითონ გამოდიან და ვალს კასსას აღარ უბრუნებენ.

17 გიორგობისთვე.

ნამდვილი პედაგოგი

ერთი ბათუმელი კორესპონდენტის ბეგისა არ იყვის, როცა გაგვიჩივებენ მაშ რასა იქ, რომ უწესობას არ მოახდენ? სწორედ ჩვენც ისე მოგვივიდა დღესა. სამხვთო წერილის მასწავლებელმა დიდი უროკების ძლევიტ ისე გაგვიჭირა, რომ დღეს ერთხმად ყველამ უარი უთხარით. ცეცხლი მოიკიდა, როგორ თუ ჩემს ნებაზე არ მიდინხართო. ადგა და სულ ედინიცები დაგვისხა! პრავლენიეში რაპორტით წავადგენთო და ნახამთ, რაც მოგივათო. აი ნამდვილი პედაგოგი, ღირსი წაბაძვისა და პატივისცემისა! იმის მაგივრად, რომ გამოეკვლია ის მიზეზი, რომელმაც აიძულა შეგირდები ამ უკანონო საქმეზე, იმან ცეცხლის ყრით ედინიცები დაგვისხა. წარმოიღვინეთ ახლა თქვენ ვისაც ცოტაოდენიც არის გესმით რამე პედაგოგისა. რა რწმენა უნდა ჰქონდეს იმისთანა პედაგოგისადმი ახალგაზრდობას, რა გავლენა უნდა ჰქონდეს ახლა ჩვენზე იმის ნათქვამ აზრს? არაფერი. ჩვენ ის გვეჯავრება ჭირივით. საცა სიყვარული არარის, იქ არაფერიც ვაკეთდება. თუ პრავლენიე რას გვიზამს, ეგ ღმერთმა იცის.

გიორგობისთვე, 18 დღესა, სამშაფათი

ახ, რა ცუდია როცა კაცი თავის თავს ძალას ატანს,—გინდა თუ არა ნუ-
რაფერს ნუ გააკეთებო. სწორეთ ეხლა მეც ისე მომდის: საქმე მინდა და ვზონ-
ზილაობ. თავს ძალას ვატან, რომ არ გავეკეთო—რა: ეს მიტომ, რომ მეორედ
მომივიდა დღეს გულიდან ცოტაოდენი სისხლის ამოღება. არ ვიცი რა მიზეზია.
ცუდი ჰაერის, ცუდი საქმლის, გაციების თუ ბევრი საგნების კითხვისგან. ბევრ-
ნი მეუბნებიან რომ უჯიათო კითხვა კაცს ხეირს არ დააყრისო. მართლაც და
როცა ჩქარა ვკითხულობ მაშინ სამყოფს წმინდა ჰაერს ვერა ვცლაპავ, მაშასადამე,
ფილტვი ზარალშია, და თუ ისეთ ჰაერშიაც ხარ, როგორც სემინარიისა, მაშინ
ხომ უარესობაა. უბედურებაა ღმერთმანი! მაშ რა ვქნა რომ არ ვიკითხო ბევრი-
და მომეტებული! ეს ამოდენი გაკვეთილება, ლათინურმა და ბერძნულმა თავის-
ტვინი წაიღო. ან კი რას ფიქრობენ ჩვენი უმფროსები, ეგ უღმერთოები სულს
რაზე გვართმევენ! არ ვისწავლო, მაშ რა ვქნა, თავმოყვარეობა ნებას არ მაძ-
ლევს. ვსწავლობ მაგათ და ვჩქარობ, რომ საყვარელი წიგნის საკითხავათაც
ცოტაოდენი დრო დამრჩეს, მათაც ვკითხულობ ჩქარა, რომ გაკვეთილებს დაუბ-
რუნდე. სისხლის ამოღებამ ძლიერ დამაღონა, ვაი თუ რამე იყვეს. თავი ძლიერ
მენანება, ახალგაზრდა ვარ. ფუ, შენ წუთისოფელო!!

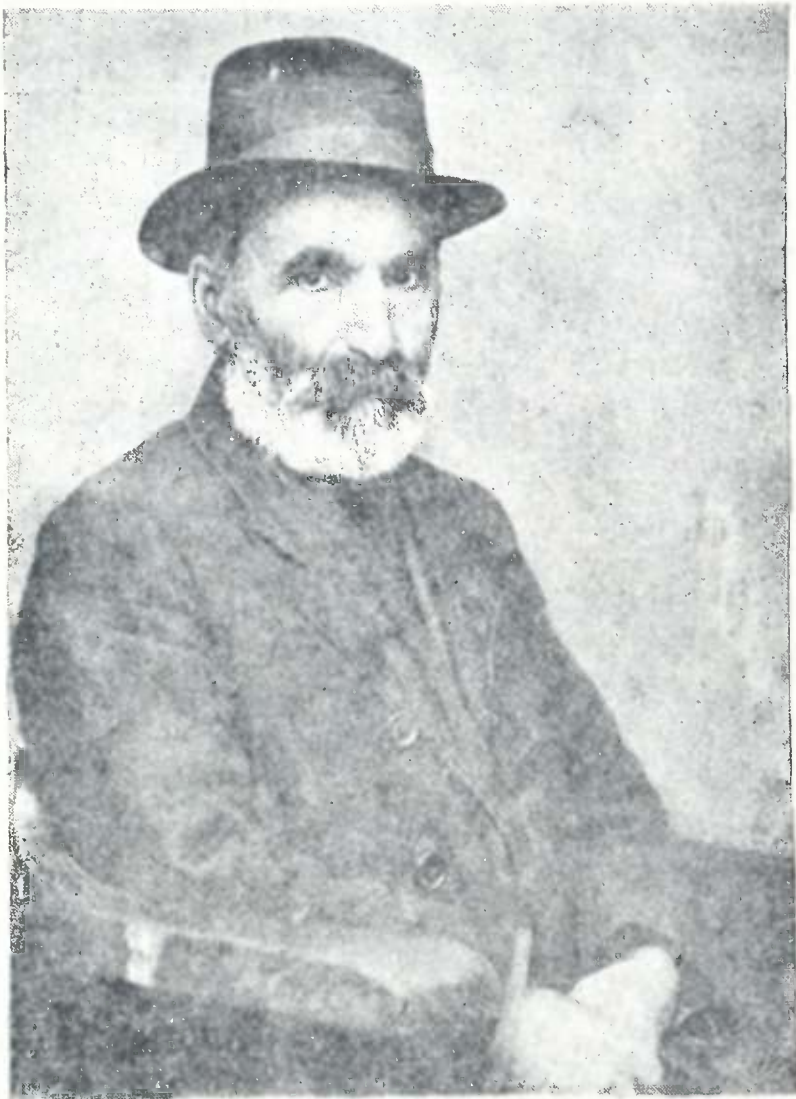
28 გიორგობისთვე, პარასკევი

შეგირდის გულის ფეთქვას—შეგირდივე შეიტყობს. გარწმუნებთ ყველას.
ვისაც კი შეგხვდებათ ეს ნაწერი, რომ თქვენ შეგირდის ლელვას ვერ გაიგებთ.
თუ გაიგებს ისევ შეგირდი, თორემ სხვა ვერავინა, რას ფიქრობს, რა აქვს
იდეალათ, რას ელტვის, რა სძულს და რას ჰკიცხავს,—რაც უნდა დახელოვნე-
ბულნი იყვნეთ პედაგოგიაში, სრულებით ვერ იგრძნობთ. გვასწავლიან ათას
რასმეს, მართებლობა ფიქრობს, რომ დიდს სარგებლობას უტანენ ესენი შე-
გირდებსო, ჩვენ კი დავცინით მართებლობასაც და იმ საგნებსაც, რომლებიც
არ მოგვწონან. კლასიკური ენები რაღა თქმა უნდა მიღებულია მთელს ევრო-
პაში და დიდის გულმოდგინებით ასწავლიან მაგ საგნებს. თქვენც შეგირდები
უნდა იყვნეთ, რომ იგრძნოთ, თუ რანაირად გვძულს ეს საგნები. თუ არა და
ვერ მიხვდებით, რომ შემოგჩივლო, ზარმაცებს დაგვიძახებთ. აი ერთი მაგა-
ლითი. გუშინწინ პირველ გაკვეთილზე ბერძნულის მასწავლებელი არა გვყავ-
და, უნდა გეყურებინათ, როცა უროკი გათავდა რა სიხარულით და აღტაცებით
ერეკებოდნენ პირველი კლასის შეგირდები: გარტინსკი* არ არის? რა უხარო-
დათ ვერა ძლიერ მასწავლებლის არ ყოფნა. მაგ სიხარულს იგრძნობს მხო-
ლოდ ის ვინც მაგისებ უტანჯია.

* გარტინსკი ივანე მათეს ძე თითქმის ნახევარ საუკუნე იყო თბილისის სასულიერო სე-
მინარიაში ბერძნული ენის მასწავლებლად. ახირებული ზასიათისა იყო: ვისაც ამოიღებდა თვალ-
ში, სულ იმას ჰკითხავდა გაკვეთილს და არ ახვირებდა.—გ. ნ.

I კრისტიშობისთვე. ორშაბათი

დღეს, ე. ი. გუშინ ოცდა-ათს წარსულ თვისას გაიხსნა საზოგადოება ლარიბ მოსწავლეთა შესაწევნელად, ბევრს გაეხარდა ამ საზოგადოების გახსნა, ვითომც და ბევრს ლარიბს უშველიანო. მაგრამ მე როგორღაც ექვში ვარ. ბე-

ხაქარია ჭიჭინაძე (1854—1933)

რებისგან კეთილი არ იქნება. ტენისა არ იყვეს, მთელი ინგლისი სავსეა ყოველგვარი საზოგადოებით ლარიბების საშველებლად. ერთი რაღაც საზიზღარია მაგ საზოგადოებებში. მილიონობით ტყავეს აძრობენ ხალხს და კაპეიკობი მას შველიან. ეს რასა ჰგავეს? თუ ნამდვილად ხალხი გიყვართ, ბოროტება მასში უნ-

და მოისპოს, ერთს მილიონი უნდა ქონდეს შემოსავალი და მეორეს ორი გროში. ეს საზოგადოება უნდა დაეხმაროს სემინარიის ღარიბ მოსწავლეთა. ამისთვისინაცა ფუქმობთ და ვმხიარულობთ შეგირდები. ვართ შეკრეფილი ზალაში, ხან ლეკურს ვთამაშობთ და ხან ვმღერით. მე არც ერთში არ ვიღებ მონაწილეობას, მხოლოდ ჩუმათ მომღერლებს და მოთამაშეებს ვუცქერი. ვაცქერდები, ვხედავ, რომ არც მომღერლები, არც მოთამაშეები თავისუფლები არ არიან, თითქმის ყველა ფიქრობს: ვაი თუ ეხლა კარგა ვითამაშო, ხვალ რომ გაკვეთილი კარგათ ვერ მიუგო, მასწავლებელმა ედინიცა მომაკრას ჯიბრით. სულ სხვაა მხიარულება ამ გაუთლელი ბურსაკებისა სოფლებში, და სხვა თავისუფალ ადვილებში.

8 ქრისტიანობისთვის, ოთხშაფათი

გუშინ წინ ობერა „Жизнь за царя“-ში ვიყავი. ბევრჯერ ტანმა დამაყრილა და ბევრმა შავმა აზრებმა გამიარეს ჩემის ქვეყნის მდგომარეობაზე; ყველა ცდილობს თავის გვარ-ტომების აღდგენას. მაგ. თუნდ რუსეთი, ლიტერატურა ენას ამშვენებებს, ისტორიკოსნი იკვლევენ, დრამა კიდევ პატრიოტულ გოდნობას აღვიძებს ხალხში და სხ.

გუშინ ცირკში ვიყავი. ბევრმა გამაკვირვა და ბევრმა ზიზლი მომგვარა. ლუკმა პურის შოვნა რამდენ სისაძავლეს არ აქნებინებს კაცს, მოთამაშეების სიცოცხლე ბეწვზე კიდეა: En effet. „Дарвиновская борьба за существование“,

როგორც მედლიურე, სხვის დღიურებსაც დიდის გულმოდგინებით ვკითხულობ ხოლმე. ბაირონის, გეინეს და ნემეცური სოფლის მასწავლებელთა დღიურთა, ბევრჯერ მოუყვანივარ აღტაცებაში. ი. ტურგენევისაც აქვს ერთი სტატია სახელად „დღიური მეტი კაცისა“, დავჯექ გუშინ და გადავიკითხე ხელმეორეთ. (პირველათ შვიდივე ტომი ამ ხუთი წლის წინათ წავიკათხე), ოხ, რა დიდი განსხვავებაა მაშინდელს და ეხლანდელს წაკითხვაში! რამდენი ობოლი ცრემლი მე გადმომვარდნია თვალიდან! ლიხას, ასიას და ელეენეს სურათები თვალთვან არ მშორდებოდნენ.

1881 წ. 23 იანვარი

ერთხელ ჩემს ძმას დაცინოდი მახედ, რომ იმან უალაგო ლაპარაკი იცოდა, რომ ესა და ეს დავწერო და ჯერ კი არაფერი დაუწერია. ეს ცუდი ჩვეულება კინალამ, რომ მეც შემომეჩვია, მაგრამ მე კაცის მაგიერად გამოველაპარაკები დღიურს. ჩემი სარკე დღიურია. პირველად, როცა სემენარიაში მიმიღეს, ე. ი. ორი წლინახევარის წინად, მაშინათვე განვიზრახე სემენარიის ოჩერკის დაწერა, ამისათვის ვაკვირდებოდი აქაური ცხოვრების და ჩემის ამხანაგების ყოფა-ქცევას. ერთხელ მომხვდა ხელში ბიბლიოთეკაში პამიალოვსკის „ბურსის ოჩერკები“ და აღტაცებით კითხვა დაუწყე, ვფიქრობდი, თუ მეც ამის წახედვით დავწერ ჩემს ოჩერკებს (ქართულად არ ვიცი ეს სიტყვა). მაშინ ერთის ოჩერკის წაკითხვის მეტი ვერ მოვასწარ. მაგრამ მაგანაც დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზედ. მასუკან ველარსად ვიშოვნე ეგ წიგნი. გუშინ წინ კი

ოთხთავ ოჩერებში წავიკითხე. საუბედუროთ, სულ ვერ შეუსრულებია თავისი ოჩერებში პამიალოვსკის და მიტომაც მთლათ ვერ არის აწერილი ბურსის ცხოვრება.

ღმერთო, რა საშინელებასა წერს, კაცი ვერ წარმოიდგენს! აზრათაც ვერ მოუვა ეხლა კაცს თუ შეუძლიანთ იმ ნაირათ ცხოვრება, როგორც არის აწერილი იმ ოჩერებში! ტყუილი იმედი მქონდა მესარგებლა იმის ოჩერებით. რაც უნდა უბედური იყვეს ჩვენს სემინარიაში ცხოვრება, მაინც იქაურს გაშორებით სჯობიან. ერთს ალაგსაც ვერ შეედრებიან ეხლანდელი ბურსები მაშინდელს. რა იყო მაშინდელ ბურსაში, სრულებით არ იყო სწავლა; აფუტქებდნენ ყმაწვილების ხასიათებს, ღვთისნიერი ღვდლების მაგივრათ ზრდიდენ ქურდებს და ავაზაკებს. ვინც კი არ ეძლეოდა იმათს გავლენას, როზგებით ტვინს უთხელებდნენ. ერთის სიტყვით, რაც ქვეყანაზე სიბილწე მოიპოვება, პამიალოვსკის ბურსაშია. განათლებამ ჩვენი ბურსებიც შესცვალა. ბევრი გახლამთ კიდევ ძველი, მაგრამ ეხლა სულ სხვაა. სწავლა ძლიერ უკან არ არის დაყენებული. ეხლანდელი ბურსა ზრდის ათეისტებს, პატიოსან შეგირდებს, იდიოტებს, კარგ ჩინოვნიკებს და ცოტა ნაწილს ღვთის მოყვარეებს. მაგრამ დაწვრილებით შემდეგში,

№7 იანვარი.

დიდი ხანია მსურდა ჩვენი მასწავლებლების კოლექცია წარმომედგინა, მაგრამ არ ხერხდებოდა. ეხლა ღრობა ნებას მაძლევს და ერთ იმათგანზე ცოტას რასმეს ვიტყვი. იმედი მაქვს წლის დამდეგამდინ სულ შევასრულო. ეს ორი კვირა რაღაზედაც ბურსაკები აღელვებულები არიან, რომელ ჯგუფსაც უნდა მიუახლოვდე ბალკონზე, სუყველას ერთი და იგივე საგანი აქვთ სალაპარაკო. ეს საგანი გახლამთ ქართული ენის მასწავლებელ ბ. ნ. გ. ტატიევი*. საქმე იმაშია, რომ მაგას „ღრობაში“ ცოტა არ იყოს მიჰკრეს, ე. ი. ჰკიცხავდენ მაგის პედაგოგიურ მოქმედებას. ზოგი, როგორც ყველგან ხდება ამტყუნებდა ჩვენს მასწავლებელს, ზოგი კი ამართლებდა. ქართული ენა სემინარიაში ისე ცუდათ არის დაყენებული, რომ ლაპარაკიც კი მეტია. საკვირველია ღმერთმანი, რა მომავალს გვიმზადებენ ჩვენ არ ვიცით? გვეუბნებიან ღვდლათ წადითო. თუ ჩვენგანი ვინმე ღვდლათ წავა უსათუოთ—ქართველებში, თორემ რუსეთში რა წაიყვანს. იქ თავისებოდაც ბევრნი არიან, მაშ თუ ასეა, რატომ ქართულს არ გვასწავლიან? სლავიანურში, ბერძნულში, ლათინურში და განსაკუთრებით მარტო რუსულში რათა გვებრამენ?! ან მითხარით, რა ვიფიქროთ მის მეტი, რომ რუსებს სხვა მიზანი აქვთ? პოლიტიკით შეითთხნილ პედაგოგის აბა რა ხეირი უნდა ჰქონდეს? რა ნაყოფს მოიტანს, თუ არ უმწიფარს და მწარეს, თითქოს დაგვცინიან კიდევ.

ბოლო ოთხ კლასში კვირაში თითო გაკვეთილი დანიშნეს. ტატიევი კი არა, გენიოსიც რომ მოგვკარონ, ერთი გაკვეთილით ვერას გახდება. ხან მაგ

* ნიკოლოზ გაბრიელის-ძე ტატიევი—შემდეგში იყო ეპარქიალურ მეთვალყურედ 1893 წ. უნიკო, მთავრობის ყურმობრილი ჩინოვნიკი.

გაკვეთილსაც უქმე შეხედება ხოლმე და დავრჩებით ცარიელი. ზოგი იტყვის, რომ ერთი გაკვეთილითაც კარგი მასწავლებელი ბევრს იზამსო. თუ მაგაზე მივარდება, მე უფრო ბევრსაც ვიტყვი: არამც თუ ერთი გაკვეთილით, არამედ ერთი საუბრითაც ნამდვილი განათლებული კაცი შეუცვლის აზრებს, მიმართულებას ახალგაზრდას. ეგ სულ სხვა იქნება.

ჩემის ნათქვამით არც იმის თქმა მინდა, ვითომც რუსული მეჯავრებოდეს, არც იმისი, რომ ტატიევი კარგი მასწავლებელია-მეთქი. მაგისთანა უხეირო მასწავლებელი ძნელათ თუ მოიპოვება. შუბლი და თვალები წმინდა იდიოტური აქვს. თავში ნამცეცი ტვინი არა აქვს. არც ქართული ლაპარაკი იცის, არც რუსული. როცა ის ქართულად დაიწყებს ლაპარაკსა, ტანში ყრუანტელი დამივლის ხოლმე, და სახეზე მწარე დაციწვა გამოემსახება; რომ ეს ქართულს ვერ გვასწავლის ცხადია, მაგრამ კარგიც რომ იყვეს მაგ გაკვეთილებით ვერას მოასწრებს. მერმე ან კი ვინ დააყენებს კარგს? მაშინვე პანჩურს უჭერენ და მაგის მაგივრად ვისმე ლ. ელიოზოვს მოითხოვენ. „დროების“ ავტორი ტყუილად ცხარობს, იმან ბოროტება საზოგადოდ უნდა გაჰკიცხოს, თორემ არაფერი გამოვა. მე ხომ ჩემს სიცოცხლეში ტატიევს არ ვაქებ, მაგრამ მაგის გაკიცხვა „დროების“ ავტორისგან იმასა გავს, ვსთქვათ, რომ მოინდომოს სიღარიბის მოსპობა, წაართვან მირზოევს და როტშილდს ფულები და ღარიბებს დაურიგონ!

30 იანვარი, პარასკევი, მეოთხე გაკვეთილი.

ესე ამბავი ამ დღიურში ჩაიწერა ორი დღის შემდეგ.

ჩვენს წინ ზის ბერძნულის მასწავლებელი. ყველას სახეზე რაღაც დადევრემილება იხატება. ყველა საშინლათ ხარის წკარუნს მოელის. ყველას სურს ჩქარა გასწიოს სტალოვიასკენ. ყველას ჭირივით სძულთ მასწავლებელი, რომელსაც სწავლის მაგივრად საშინელი სევდა და ზიზღი მოაქვს. ვინ წარმოიდგენს ჩვენს მწუხარებას, რა საშინელებაა იჯდე მესამე საათის ნახევრიდან და უცქეროდე ამისთანა საზიზღარ ქმნილებას, როგორც ჩვენი გაბრწყინვალებული სუბიექტი. გული სულ კენესის, როდესაც ცხადათ დარწმუნებული ხარ, რომ ამათგან არაფერი ხეირი იქნება!

ან რა უნდა შეიძინო ლათინურის და ბერძნულის თარგმნით, ბიბლიის ყირაზე დაყენებით! შეისმინეთ, რომ ეს სიტყვები აღმოდინა გულისა სიღრმიდან! ბევრნი იღუპებიან ამ ცუდის სისტემით. სულ ჩემი ამხანაგები თექვსმეტამდინ არიან, ვინ იცის, რამდენი ამათგანი ჭკვიანი კაცი გამოვიდოდა, რომ ეს ვირული საქმე არ ჰქონდეთ! ეჰ, სანტიმენტალურმა გრძნობებმაც თავი მომაწყინეს. ისევ საქმეს შევუდგეთ. ეს ბოლო გაკვეთილია. მეტად უფერულად მიდის საქმე. დემოსთენსა ვთარგმნით. თუ იცით, ეს ყველაზე ძნელია. მოწყენილობა ეტყობა, თითქმის მასწავლებელიც დაღონდა, ეგეც დასძალა დემოსთენმა, ველარა გაიგორა მთელს გაკვეთილზე ერთ წინადადებას ვუნდებით. თარგმნაში შევირდიც ვვალობს, მასწავლებელიც, სხვებს ყველას ეძინებათ, კაცმა იკითხოს რაზე გვაწვალებენ? იმის მაგივრად რომ პროფესორთან სიხარულით ვსწავლობდეთ, ძილი და სიკვდილი გვინდა. პროფესორიც საშინელი

გვყავს, გიჟი, უტყინო, გაუწითლებელი, იპოხონდრიკი, უხასიათო, გარყვნილი და სხვა! ვაი ჩვენ დღეს, როცა ეგ მეღანხოლიკი, დაცემული, შემოგარდება ხოლმე! „ნებრაველინ ღლალოლებსა“ და სინტაქსის ბჟირივით დაგვაყარის ხოლმე. „Оговорка“, არ ვიცი რისთენ და ეს მხეცი მე მწყალობს!

4 თებერვალი.

დღევანდელ „დროებაში“ ეწერა, რომ დოსტოევსკი დიდის ამბით დაასაფლავეს პიტერშიო. სიკვდილით კი სწორეთ ამ ორი დღის წინათ ჩააბარა სული უფალსა. მეც ორი დღის წინათ გავათავე მაგის რომანი „Преступление и Наказание“. თუმც რომანებზე ვაი ხანია, რაც გული ავიცრუეე, მაგრამ წავიკითხე კიდენ. ეს სულ დ. პისარიევის ბრალაია. საორთვეოთ * რომ პისარევის სტატეას, — შავ რომანის გარჩევას ვკითხულობდი, მაშინ გადაეწყვიტე, რომ უთუოთ მეშონა და წამეკითხა. საშინლად მომეწონა პისარევის სტატეა, ჩემს დღეში აგრე წიგნი არ მომწონებია; ერთის სიტყვით, იმ სალამოს გიჟივით ვიყავი. ვლანძღავდი ბედს, რომ ის უდროოთ მოჰკლა, ვლანძღავდი რუსების მართველობას, რომ ის უდროოთ დამარხა და ცეცხლი მეკიდებოდა, რომ დიმიტრი ვერ ხედავდა, თუ რა ნაირად აღეღვებდა ძარღვებში სისხლს მისი სიტყვები!..

აი მიზეზი, რისთვის გავბედე დოსტოევსკის რომანის წაკითხვა. რასაკვირველია, უფრო კარგი იქნებოდა ჯერ რომანი წამეკითხა, მერე პისარევის სტატეა, მაგრამ რასა იქ. ჩვენისთანა ღარიბ ხალხს ვინ მისცემს შეძლებას, რომ ამორჩევით და რომელსამე სისტემით წიგნები ვიკითხოთ? ჩვენ ამ მხრივ ძაღლებსა ვგვევართ, დღეს აქ შესჰამს ლუკმას, ხვალ იქ. სწორეთ ჩვენც ისე ვართ. სისტემას ვინ დაგიღვეს, დღეს აქ შეგხვდა, წავიკითხე ხვალ იქ, ისიც უნდა წავიკითხო, თორემ მერმე საღლა იშოვნი. რომანზე რალა მეთჰმის პისარევის შემდეგ? რაც დოსტოევსკის გრძლათა აქეს ნათქვამი ის პისარევის აქეს მოკლედ, უფრო მკაცრად და ცხადად, ეს რომანი კი არ არის—ფსიხოლოგიური მოთხრობა არის. საშინლად აქეთ ორთავ ავტორებს დახატული სიღარიბის შედეგი საცოდავ რასკოლნიკოვზე. რომანში სხვა ტიპები მაგის მეტი ძლიერ სუსტნი არიან, მაგრამ ერთი რამ შეენიშნე. დოსტოევსკის რაზუმინინი ჩერნიშევსკის რახმეტოვსა გავს ცოტათი. რომანში ბევრი კარგი ალაგებია, მაგ. როცა რასკოლნიკოვი გამოძიებელთან საუბრობს. დამავიწყდა: დუნეას ტიპიც კარგათ არის გამოხატული. ახალი პატიოსანი ქალია, მაგრამ ვერას ჩამოუვარდება. სონასთანა ტიპი ჯერ რომანებში არ მინახავს.

წუხელის ბინდზედ მე და ერთი ჩემი ამხანაგი ქუჩაში ვიცქირებოდით ფანჯრიდან. საშინელი სანახავი ვნახეთ: ერთი ღარიბი დედაკაცი ორი-სამი წლის ბავშვით ეგდო და რალაც ძონძებში დამპალ ვაშლებს თუ კართოფილებს ახვევდა. ბავშვი სიცივისაგან გულში ეკვროდა. ბოლოს ადგა, წამოიკიდა ზურგზედ ბავშვი, როგორც მაიმუნი ან კენგურუ სჩადის და წავიდა. ბევრი ვილაპარაკეთ მაზედ, თუ როდის შეიცვლება ჩვენი სოციალური ცხოვრება, რომ ამისთანა საზარელი პეიზაჟები აღარ ხდებოდეს. თვალწინ წარმომიდგა ცხადად რასკოლნი-

* საორთვეო—მოწაფეთა ზაფხულის არდადეგები:

კოვის გომური, მისი ბრანძები. სიცივისაგან, შიმშილისაგან, სიღარიბისაგან მომ-
ტრეული ახალგაზრდა სტუდენტი. შევადარე ამათი ბედი, რა გასაკვირველია,
კაცმა ამ მდგომარეობაში რომ კაცის კვლა ჩაიდინოს, მერმე იმ აზრით რომ
ათას კეთილს იქმოდე? ეს ასრეა, მაგრამ მაინც ვიტყვი, რომ ეგ საფუძვლიანი
აზრია. ერთის წლის წინად ნილო ამბობდა: გავმართოთ ყრილობები, აღვძრათ
ხოლმე კითხვები აი თუნდ პირველად ეს: უნდა მოეკლა რასკოლნიკოვს ბებერი
დედაკაცი თუ არა? დარწმუნებით ვიტყვი ეხლა, ჩემო მეგობარო, რომ „არა“.
სანამ ჩვენი ყოფა, ეკონომიური მდგომარეობა არ შეიცვლება რასკოლნიკოვები
და პროცენშიცები არ დაგველევა. თუ ეგენი შეუცვლელნი დარჩებიან, მოკვლის
ნების მიცემით ერთს კირს მეორე მიემატება.

9 თებერვალი.

მე მგონი ყოველი ჩვენგანს სიამოვნებით მოიგონებს თავის წარსულს და
ათასჯერ რომ ათქმევინონ იმის ამბავი, დაუზარებლივ იტყვის. დღეს ლოლიკის
გაკვეთილზე გავფრინდი ჩემ ყმაწვილობასთან და ღმერთო, რამოდენა ცვლი-
ლება მომხდარა. სადღავარ ისა, რაც ვიყავი, ათ-ცხრა წლის წინად ვიყავ უმანკო-
სული და ახლა კი გაფუჭებული, ცუდის განათლებით. რა მხურვალე ღვთის
მოყვარე ვიყავ! მუხლებს ვიმტვრევდი მუხლის მოყრით; ზიარების. დროს ჩურჩხე-
ლის ჰამასაც კი ვერა ვბედავდი წირვამდისინ, და რა ნაირად მიხაროდა ზიარე-
ბის მიღება! პირველს ორს-სამს წელიწადს შკოლაში ყოფნისა ისევ ეგრეთი-
ვიყავი. ბრაზებით გული მევესებოდა, როდესაც ვხედავდი, რომ ის შევირდები,
რომლებსაც კატიხიზი უსწავლიათ, უწესოთ იქცეოდნენ. რამდენჯერ მინა-
ტრია, როდის იქნება მეც ვისწავლო, რომ ყველაფერი ვიცოდე, როგორ უნდა
მოვიქცე. მოვესწარ იმას სწავლას და გაფრინდა ყოველი ჩემი ოცნებები და
უკან გამოეკიდა რელიგიური გრძნობა.

14 თებერვალი.

ერთფეროვანი და დაურღვეველია ჩვენი ბურსაკის ცხოვრება! შეუშფოთებ-
ლად მიიზღაზნება ბურსაკის ცხოვრება. ახალი აზრები მას არ აღელვებს.
ბურსა მოკლებულია ხეირიან ჟურნალ-გაზეთებს (მარტო „ივერია“ და „დროება“
გვაქვს) ახალ კარგს წიგნებს და ბევრს სხვა რასმეს. ჩვენს უკეთურ მასწავლებ-
ლებს მოსდით სახელმწიფო ხარჯით, თითო ოროლა რუსული ჟურნალი და
მასაც არ გვაძლევენ. რა მწარეთ გამეღიმა, რომ იცოდეთ, თუ როგორ უსვინ-
დისოთ მოგვატყუა ჩვენ დღეს ბიბლიოთეკარმა. ჟურნალების კატალოგი ვთხოვე
და მოგვცა, რომელიც გინდათ ამოიწერეთ. წარმოიდგინეთ ჩემი განცვიფრება,
როდესაც მას მივეცი ბარათი, რომ მოეცა „Отечественные¹¹ записки за 1879г.“
— უარი მითხრა: მასწავლებლისაგან რეკომენდაცია მოიტანეო, განა არ იცით
რა არიან ჩვენი მასწავლებლები? როდესაც ბარათს მიუტან, ხელი მომიწერეო.
გეტყვის: რა დროს თქვენი ჟურნალის კითხვაა, უროკები ისწავლეო. საცოდავი
„კრებულიც“ კი არ მომცა, რეკომენდაცია მოიტანეო. ეს საწყენი არ იქნებოდა,
თუ ყველაზე მოეთხოვნა რეკომენდაცია. წარსული საუკუნის დროს და 30 წლის
ჟურნალები სულ ურეკომენდაციოთ დაურია. აბა, ამ გაიძვერას რა უთხრა?
ვითომც და ნება მოგვცა რაღა!

15 თებერვალი.

დღეს გარეთ არ წავსულვარ და მინდა ჩემს დღიურში ჩავწერო ის, რა ფიქრებიც მომივიდა წირვაზე. ჩვენი შკოლა არის „Закрытое заведение“ და მაშასადამე, შევირდებს ისე არ შეუძლიან იტუნტულონ გარეთ საზოგადოებაში, როგორც გიმნაზისტებს. ამის გამო ბურსაკებმა ძლიერ სუსტად იციან ცხოვრება, მიხვრა-მოხვრა და საზოგადოდ ეტიკეტი. აი აქედან მომდინარეობს ამ წინადადების ჩამომავლობა: „აი შე ბურსაკოვო“. ეკლესიაში ბლომათ ქალები დაიარებიან ხოლმე და შევირდები სულ იმათ უცქერიან, სანამ ყურს უგდებენ წირვა-ლოცვას, ხომ იცით, რასაც მოკლებული ხარ, ის უფრო ძლიერ გინდა, მე რომ ჩვენი ბერისა ვიყვე, ქალებს სულ აღარ შემოუშვებდი ეკლესიაში და შევირდებს ცუდი აზრები აღარ ექნებათ გულში ლოცვის დროს. ერთმა ქალმა მიიქცია ჩემი ყურადღება; არ ვიცი რისთვის გაუჩენია ეს ქმნილება ღმერთსა? რა გამოსადეგია, რის მანქანაა? ისე ნაზად იყო ჩაცმული, ისე დადიოდა, გეგონებოდა ან ეხლა წაიქცევა, ან ეხლაო. რისთვის მოსულა აქა, რა უნდა ეკლესიაში, მაგის იდეალი არის ბალი, ლენტები, სიმდიდრე, სილამაზე და სხვა სისაძაგლე. ბურსაკებს უნდა აუშოვროს გული! „Бур-сак ей не пора“.

20 თებერვალი.

ეს არის ეხლა გავათავე „იმედი“¹². რა ვთქვა საზოგადოდ „იმედზე?“ ის უნდა ვთქვა, რომ დიდ იმედს გვაძლევს, სულ ახალ-ახალია, ძველი არაფერია. თითქოს მთელ ჟურნალში გარმონიაც შევნიშნე და სიმეტრიაც. ყველა სტატიების აზრი—ხალხის ცხოვრებაა, მისი გაუმჯობესება, ნამდვილი გზის ჩვენება, ბოროტების დანახვა, ცუდის გამოაშკარავება და სიმართლის აღდგენა. ერთი კიდე „ივერის“ და „დროების“ ბრძოლა, როგორი ბრძოლაა? დაუდგრომელი. რათა? რისთვის? მიტომ რომ დავარდნილები არიან აზრებით, ლტოლვილებით და ყველაფრით. როგორც გაზაფხულის პირზე ვარდება ფილტვგაფუჭებული ხარი. რა მეცა ყველაზე წინ კიდევ თვალში, ის რომ ჯერ-ჯერობით სულ კიცხამენ და თვითონ როგორებს მოგვეცემენ, დავინახავთ! თითქოს კიდევაც როგორღაც უნდება ძალმალი „იმედის“ ხმარება პროზაში, გინდა თუ პოეზიაში, ერთი კიდევ, ეტყობა იმედისტები ძველ ქართულ სიტყვებს „კუმირებად“ არა ხდიან, როგორც ივერისტები.

23 თებერვალი.

მომილოცავს დიდი მარხვა, რა მოსალოცია. ჩვენ ბურსაკებისათვის სწორეთ რომ დიდი მარხვა არის. პირველი კვირა უფრო საშინელი იქნება ჩვენთვის. მართალია ეხლა სწავლა არ გვექნება, მაგრამ მეორე კვირისთვის თუ სუსტათა ვარ, ძნელი იქნება. ამ კვირას გვექნება მარტო ლობიო და კომბოსტო, ხანდიხან სემინარიული ფლავი. საჭმელს გადაუწყდეს, ნეტა ბერებივით არ გვალოცვინებდნენ. დილას ხომ ვიდექით. საათნახევარი, აგერ ეხლაც ემ წუთს დარეკენ, თუ ორი საათი არა საათნახევარს მაინც უნდა ვიდგეთ, უნდა გეყუ-

რებიანთ ვისმეს, რას გავდა ჩვენი დილანდელი ლოცვა, ნაბახურევი ხალხის გროვას. ზოგს ამთქნარებდა, ზოგი თვალებს იწმენდდა. ზოგი თავს ქინდრავდა, ზოგი კიდეც ძალღუმადღურად პირჯვარს იწერდა, აღსავლის კარიდან გაისმოდა რეკტორის ხრიპიანი ხმა, რომელსაც ეტყობოდა რომ, წუხელის ქართულად უაღებილამნია და მერე ცოტათი შესცივროდა, ხორებიდან წრიპინებდნენ მგალობლები, რომლებმაც ვერც ერთი საგალობელი ვერა თქვეს ტონზე. რასაც მკითხველი კითხულობდა, არც თვითონ ეყურებოდა, არც-ჩვენ. რა მიზეზია ამ გულგრილობისა. პირველი ძალდატანება და მეორე—ათასნაირი სხვა მიზეზი, რომლების ახსნას დღიურში არა აქვთ ადგილი. ვაიმე მუხლები! ღმერთო, მიხსენ ამ სატანჯველისაგან?!

25 თებერვალი, ზუთშაბათი.

უწინდელი და აწინდელი ბურსა.

კაცი ისეთს არას გააკეთებს, რომ ის არ უყვარდეს, თუმც ძალითაც ბევრი რამ შეიძლება. სემინარიაში მე დიდხანს აღარ დავრჩები, ბევრი-ბევრი წელიწად ნახევარი. მერმე წავალ სხვაგან. მეც არ ვიცი სადა. ბურსის ფერი ათასნაირად შეიცვლება და ხომ ის მაინც რასაც ვხედავ ან რაც მინახამს, ან რაც გამიგონია არ დამავიწყდეს, განვიზრახე გადავაელო თვალი უწინდელს და აწინდელი ბურსის მდგომარეობას და ჩავწერო ჩემს დღიურში. შეიძლება ათი, ოცი წლის შემდეგ, მევე წავიკითხო ჩემი ნაწერი სიამოვნებით ბურსის აღწერა და ისიც შეიძლება, რომ სხვამაც სიამოვნებით წაიკითხოს ჩვენს ბურსაზე. რუსეთის მოსვლამდინაც გგქონდა ჩვენ სემენარიები, მაგრამ ისენი სულ სხვა ხასიათისა იყვნენ და მათზე ბევრიც არა ვიცი: მოგახსენებთ იმ სემენარიაზე, რომელიც მე მზრდის. სემენარიასა ანუ ბურსასა ამასა ბევრჯერ უცვლია ფერი ანუ გაუვლია ბევრი პერიოდები, ანუ რამდენიმე ფაზისი. ჩვენი სემენარიის არსებობა სულ ორმოცდა-თოთხმეტი წელია. პირველად როცა დააარსეს, როგორც პომილოვსკის ბურსაში, თვითონ მართებლობა ეხვეწებოდა ღვდლებს შვილების მოსაყვანად. ისინიც ინაზებოდნენ. ვინც კი გაბედავდა შვილის მიცემას, ბავშვობისას კი არ აძლევდა, წვერულვაშით რომ შეიმოსებოდა, სწორეთ მაშინ მოიყვანდნენ. რადგანაც მაგოდენა ახმახებს ღვდენის მეტს ვერას ასწავლიდნენ, ამიტომაც იმ დროს სემენარიაში მეფობდა ქართული ენა, რუსული კი კუნძულში იყო მიჩქმალული. ბევრიც რომ ეწია იქითგან ვერ გამობრძანდებოდა სულ მუშტი კრავით იფრენდნენ იქითკენ, საიდანაც მობრძანდა, მერმე ახალიც იყო. ეგ ერთი ხანა, შეგირდებზე მაგ ხანაში არას ვიტყვი. განა არ იცით, როგორიც იქნებოდნენ, მაშინდელი შეგირდები საზოგადოდ და ბურსაში ხომ გადაჭარბებული იყვნენ. ნახევარჯერ არ დადიოდნენ ვაკვეთილებზე, მომეტებულ დროს ატარებდნენ კრივში და ცუღლუტობაში. არავითარი სხივი განათლებისა მათ არ ეკარებოდათ. შკოლაში სწავლობდნენ დავითნს და ეკლესიურ წესებს, ისიც ბევრჯერ ერთის მაგივრათ მეორეს ეუბნებოდა ვაკვეთილს. ერთის სიტყვით ბურსაკები ცხოვრობდნენ უდარდელათ. ხანდისხან არამცთუ სანათი არა ქონდათ ხოლმე, ლობიო და პურიც კი აკლდათ. მაგრამ არც მაგაზე დარდობდნენ.

ძალღებევით ხან სად იმოვნიდნენ, ხან სად. ზაფხულობით ხომ მებაღეებს მოსვენებას არ აძლევდნენ. დადგებოდა არდადეგები, გამოიხვევდნენ თითო პურს, წალებს მხრებზე შეიყრიდნენ, მხიარულობით, ოხუნჯობით ჯგუფჯგუფათ გასწევდნენ შინისკენ. მეორე ხანა. მაგ პერიოდში მართებლობამ ცოტა მაგრათ ჩახვია ბურსაკების საქმეს ხელი. ცოტაოდნად ალაგმა დაუდგრომელი სული ბურსაკებისა, თუმცა ძველებური, მაგ პერიოდში, ისევ ბევრი იყო. ამ პერიოდში რუსული, არამც თუ დარჩა კუნჭულში დამწყვდეული არამედ ორიოდ სამი ნაბიჯიც წინაქნა. წირვალოცვა კი კვირაში რამდენჯერმე რუსულად მიდოდა, სადაც შეგირდები ეხმარებოდნენ. ცოტაოდენი დისციპლინაც დაადგინა მართებლობამ. აღმოსავლეთის ენებიც შემოიღეს, როგორც თათრული, ოსური და კიდევ ბერძნული (ეს კი კლასიკურია). მაგათ სწავლას ბურსაკები ძაან არა ნაღვლობდნენ. პრაქტიკულად ლაზათიანათ სწავლობდნენ. აი როგორ: სემენარიაში მეექვსე ნაწილს უთუოდ ოსები შეადგენდნენ და იმათთან შეეძლოთ სწავლა- ეგეც რომ არ იყოს ვინ თხოულობდა სასტიკათ? ან კი, როგორ მოითხოვდნენ? წააქცევდნენ იმ მასწავლებელს და ტყიპს გააგდებინებდნენ ცემით. თათრულის და ბერძნულის ბედიც ეგ იყო. ზნეობით და ზრდილობით მეორე პერიოდის ბურსაკები ძლიერ არ განირჩეოდნენ პირველებიდან. მესამე ხანა. მესამე პერიოდის ბოლოდ ჩაითვლება 1867 წელი, როდესაც ახალი რეფორმები შემოდიან ჩვენშიც. ეს პერიოდი რაღაც უფერულია, ორიგინალური აღარ არის, ძალდატანებითი ხასიათი აქვს. სხვაზე ეს პერიოდი მითია შესანიშნავი, რომ ეხლა რუსული ზედ შუაგულზე დგება. ქართული თანდათან კუთხეებში იჩქმალება. ეკლესიაში სამსახური რუსულად მიდის და ქართულ ენაზე კვირაში ორჯერ მოწყალებასავით ნებას აძლევენ. სხვათაშორის. ამ პერიოდში მართებლობა მღვდლებს კი აღარ ეხვეწება შვილების მოყვანას, არამედ ისინი-თვითონ. შეგირდების ზნეობაც ცოტა არ იყოს შეიცვალა. განათლების სიყვარულმა ცოტა არ იყოს ფეხი მაგრად ჩადგა. ბევრმა ნიჭიერმა ბურსაკმა შეასრულა მაღალი სასწავლებელი და შეიქმნა ხალხის მოღვაწედ. კიდევ სახარაკტერისტიკო ამ პერიოდისა ესაა, რომ მართებლობამ ძლიერ ასწია რუსული, ასე რომ გვარებსაც კი დაუწყეს გადასხვაფერება. მაგ. ნადირაძე—ნადიროვი, ედილაშვილი—ედილოვი. ეს პერიოდები წინამსვლლობისა ისე არ არიან შესანიშნავები, როგორც ბოლო ორი და მათში პირველი ანუ მეოთხე ხანა. ეს არის პერიოდი რეფორმებისა. ამ დროს შემოიღეს კლასიკური ენები. ის ადგილი კი აღარ ეჭირათ, რაც მეორე პერიოდში, არამედ უპირველესი. მეორე კიდენ, რომ რუსული გადაეფარა ყველას, ქართული კი ისე მიქცლიტეს კუთხეში, რომ დიდხანს უნდა იხავსოს, რომ თავი დააღწიოს იქიდგან. მაგ პერიოდის ბოლოდ ჩათვლის დრო—ამ ხუთი წლის წინად, ამ პერიოდის სხვებთან აქვს ერთი რამე საერთო—ეს რომ აქაც დიდტანიანები მოყვნენ. ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ამ პერიოდის შეგირდები იყვნენ გატაცებული მარტო პატრიოტული გრძნობებით და მაღალი ლიბერალური აზრებით კი არა, ბროშურკებსაც ქონდათ ცოტაოდენი მონაწილეობა. ეგ ბროშურკები იყვნენ საფრანგეთიდან შემოტანილი. მაგ. „Парижская Коммуна“, „Литературная механика“, „История одного крестьянина“ და სხ. ბროშურკები მეც ვიწვინიე და მართალი თქვას კაცმა, ავაპილპილებენ. მართალია ბოროტმოქმედებას

ამხელენ, მაგრამ ვისაც ჭკუა და ტვინი დახშული არა აქვს, კარგად დაინახავს. მაგ ბოროტმოქმედებას უბროშურკოთაც. ეგ თავის დღეში საფუძვლიან სწავლას ვერ შეეძინა. მე მაგალითებრ სრულებით არა თანაუგრძნობ ძაგათ. მე მინდა სწავლა, რომ ამამაღლოს ჭკუით, დამეხმაროს ბოროტების აღმოსაფხვრელად და იყოს ისეთი საფუძვლიანი და ძლიერი, რომ რკინას დაეკრა, გააპოს. ბოროტ მოქმედებას ისეც კარგად ვხედავ. ჰო, იმას ვამბობდი, ბურსაკები აპილპილებული და გატაცებულნი აღარაფერს აღარ იღებენ მასწავლებლობისაგან, აღარას უგონებდნენ, თავის დამცირებად მიაჩნდათ მასწავლებლობის ძალეზივით ლაქუცი და ყოფნა ყურმოჭრილ ყმად. შეადგინეს თავისებური შეხედულება საგანზე და აღარას სწავლობდნენ. დროს დაკარგვად მიაჩნდათ უროკების სწავლა. მიაწვნენ წიგნების კითხვას და სემენარიის საგნები არხივში გაისტუმრეს. მეოთხე პერიოდის შევირდებს ბაასი ჰქონდათ დარგინის ტეორიაზე, სხვადასხვა სოციალურ კითხვებზე, საფრანგეთის რესპუბლიკაზე, ლასალზე და სხ. საქმე იმაშია რომ სამოციან წლებში მთელ რუსეთში იყო მოძრაობა. დობროლიუბოვის და პისარევის იდეებმა აქამდისინაც მიაღწიეს, მაგრამ მაშინვე კი არა ცოტა დაიგვიანეს. ეს პერიოდი მითია შესანიშნავი, რომ მართებლობას შევირდები უწვევენ ოპოზიციას, ბრძოლაში იყვნენ ნაბოლარნიც, ისინიც ცდილობდნენ წაეკითხათ რამე. ზოგს კიდევ სცხვენოდა გაკვეთილების სწავლა. აი ამნაირსურათს წარმოგვიდგენს მეოთხე პერიოდი. მაგრამ ეს ერთი მხარე. პიტერის მართებლობამ დაინახა თუ არა რომ სრული ანარხია იყო აქა, გამოგზავნა კუვშინსკი. ღვთისწყალობა გაქვს, იმან მალე ბოლო მოუღო საწყალ დაუშვიფებელ ლიბერალებს, რომლებიც იქცეოდნენ წინ დაუხედავათ და არა ცდილობენ ცოტათი მაინც მიემალ-მოემალათ თავიანთი წიგნები. ეხლაც მოიპოვება სემენარიის ბიბლიოთეკაში ხან დარგინის წართმეული თხზულება, ან სპენსერი, ან ქართული რამე, ან ინოსტრანული ლექსიკონი. მწარე ღიმილი მომივა ხოლმე, როცა მაგათ სახელებს ამოვიკითხავ კატალოგებში. ცხადად მეხატება კუვშინსკი და მისი საცოდავი მსხვერპლი! ჰო, ბატონებო, იმას გეუბნებოდით, რომ კუვშინსკიმ სამ ოთხ წელიწადში ისე მოასუფთავა ბურსა, რომ იმათი სახსენებელიც აღარ დარჩა. გამორეკილებში სხვათა შორის მოჰყვნენ ჩემი ძმა * და სტეფანეც ** . რა იქნენ გამორეკილები? ვერ უღალატეს თავიანთ იდეებს და წავიდნენ პატარა პატარა ჯამაგირებით სოფლებში. ეხლაც იქ მოქმედებენ, ზოგს კი გამოხელდა და ფოშტალიონებად წავიდნენ! კუვშინსკიმ შეასრულა თავისი მისსია და გადაიყვანეს სხვაგან. ეხლანდელი მდგომარეობა შეადგენს მეხუთე პერიოდს, რომელშიაც მე მოვყევი. ამ პერიოდშიაც არიან, როგორც ტანით ბალები, აგრეთვე ჭკუით, წიგნების კითხვა, ჭკუის გახსნა ფეხებზედ კიდიათ. მაგათი კუმირი გაკვეთილები და კარგი ბალებია. მაგეებში იკლავდნენ თავებსა, აღარაფერი მაღალი აქ აღარ პოულობს ხმას. ბურსა აღტაცების შემდეგ მიეცა ძილსა. კოოპერატიული და ამხანაგური სული გაქრა სამუდამოთ. ახალი ცისკარი როდის ამოვაღმერთმა იცის.

* გრიგოლ ყიფშიძე,—რ ე დ.

** სტეფანე ჭრელაშვილი (სანო, ტატალა)—რ ე დ.

20 მარტი

დღევანდელი დღე სწორეთ შესანიშნავი დღეა. პიტერიდან მოვიდა ტელეგრამა რომ რევოლიუციონერებმა ხელმწიფე მოკლესო [ალექსანდრე II]-რამდენი ფიქრი, რამდენი ოცნება აღიძრა ჩემს თავში სამშობლოს ბედზე! ღმერთო, რა ხალხია ეს სოციალისტები! რა ენერჯისა, მაგარი ხასიათისა! რამდენი დატანჯეს, რამდენი აწვალეს და რანაირის თავგანწირულებით მისდევენ თავიანთ მიზანს! განუსაზღვრელად უნდა უყვარდეთ მაგათ ხალხი, რომ პირდაპირ ტანჯვასთან თავს ანებებენ! განა ესეთი ახალგაზრდობა ღირსი არ არის სიყვარულისა, თანაგრძნობისა?! მაგრამ უკუღმართობას სამართალს ვინ მოსთხოვს! დღეს ხალხი დააფიქვს ახალ ხელმწიფის ერთგულებაზე. იქ ერთ მოხუცს მიუგდე ყური და აი რა გავიგონე, Собачье отродье! Этих Коммунаров нужно перебить, сослать в Сибирь, пытаться, пытаться до мучения! მოდი და ახლა გულგრილად მოისმინე ეს სიტყვები! მკვლელი სემენარისტი ყოფილა! (?!!!?...!?) ჩემი ამხანაგები კიდევ იმაზე ლაპარაკობდნენ, რომ გემნაზისტებივით პარადში არ გავიყვანესო! არ გეგონოთ, რომ სულ მაგისტანები იყვნენ. ნამდვილი სემენარისტებიც არიან და რა არა ვთქვით!..

21 მარტი, შაბათი.

რალაცნაირ სიამოვნებასა გრძნობ, როდესაც კითხულობ ისეთს წიგნს, რომელშიაც სიმართლე გადაჭარბებულია ტყუილზე, თუ ასეთს სიმართლეს და ჭეშმარიტებას შეეხება, რომლებსაც შენც კარგადა გრძნობ, მაშინ ხომ წიგნი და ავტორი ერთი ორად შეგიყვარდება. გუშინ წავიკითხე კრივენიკოს თხზულება: „Физический труд, как необходимый элемент образования“. რა არის ამ წიგნში? ისეთი არაფერი რაც კჭუით დაუმახინჯებელმა კაცმა არ იცოდეს. წიგნს რომ ვკითხულობდი მაგალითებათ ხან ჩემი თავი წამომეკვეტებოდა, ხან ჩემი ამხანაგებისა. თუ რა ნაირად შკოლა ამახინჯებს ყმაწვილებს ფინთის სწავლის სისტემით უფიზიკურო შრომით, ამას ყველა დაინახამს, ვისაც უნდა, და ვისაც არა იმას თვალეზში თითიც რომ წაატაკო, მაშინაც არ დაინახავს. აი თუნდ ავიღებ ჩემ თავს და ჩემს ამხანაგებს. რასა გვძენს შკოლა? არაფერსა. ფიზიკურად დავვაძახინჯა და ის სწავლა, რომელიც მივიღეთ გასულს შკოლიდან დავვაფიქვდებ. ვინც სუსტია ჩაფლულია, ვინც მაგარი ხასიათისა, ის თავს გაიტანს, მაგრამ რავაივავლახით? ამ ორი დღის წინათ ერთი ჩემი ამხანაგი ამბობდა: „შინ რომ (შკოლიდან) წავალ, ვერ ვიმუშაებო“, გაცოცხლა ღმერთმა! სხვის ოფლით ხ..? დიახაცა! აი რა ნაირ ეგზემპლიარებს ზრდის ჩვენი შკოლა!

21 მარტი.

თუმცა სასაცილოა რასაც ეხლა დავწერ, მაგრამ მაინც მინდა რომ ჩემს დღიურში იყოს, ეს სხვისთვის სრულებით არ იქნება საინტერესო, ჩემთვის კი ცოტათოდენი. პატარაობიდანვე „გოროზს“ და ამპარტავანს მეძახდნენ. ვისაც კი ახლოს გაუტყვნივარ და ცოტა არა, რომ მართლდება. საქმე იმაშია რომ გუშინ წინ წავიკითხე ბერნარდე გელვიგის „ოთხი ტემპერამენტი: სანგვინიური, ხოლე-

რიკული, მელანხოლიური და ფლეგმატიკური“. გელვიგბ ამბობს, რომ ინდივიდუუმს თვისი განცალკევებული ტემპერამენტი აქვსო, მაგრამ შეიძლება ოთხ გრუპაზე გაიყოსო. ეგ გრუპები ზემოთ ჩამოთვლილნი გახლავან. გელვიგი განიხილავს ცალ-ცალკე თითოეულს ტემპერამენტს ბავშვებში. სიცილით მოვკვდი, როდესაც ხოლერიკულ ტემპერამენტზე ჩავედი. წარმოიდგინეთ, ჩემი თავი ვიცანდი შიგა.

ჩემს საყვარელ ბიბლიოტეკარს ს. ზ. მგალობელოვს* უთქვამს ჩემთვის, რომ ბევრს ნუ კითხულობ თორემ ისევ მალე დაგავიწყდება და ვერც საკმარის სარგებლობას მოგიტანსო. დახსომებაზე კარგს ვერას ვიტყვი—ბევრი მაგიწყდებოდა, როცა ჯეროვანის ყურადღებით ვერ წავიკითხავდი ხოლმე.

11. აპრილი.

ლოთებმა იციან „ისევ და ისევ ღვინითა, დროც გავატაროთ ღვინითა“ მეც ამას ვიტყვი ისევ და ისევ შენ ჩემო დღიურო, თორემ სული მიგუბდება. შენ ხარ ჩემი ნამდვილი გულითადი ძმა და მეგობარი. შენ თუ გამოგელაპარაკები გულ გახსნილი, თორემ სხვასთან ვერ გავბედავ. ერთი თვის განმავლობაში სულ ტოლალების ქვეშ გატარებდი. ხომ იცი გიფრთხილდებოდი, ვაი თუ ან ხეპრეს ხელი მოგხვედროდა, ან თვალი გცემოდა, ან ცუდ ქარს დაეკრა, ვინ იცის ყველას უნდა მოელოდეს კაცი! პირველ მარტიდან გულგახსნილი აღარ გამოგლაპარაკებია, ვაი თუ სტუმრები მეწვიენენ მეთქი და უდროოთ მოგვიღონ ბოლო შენც და მეც! ვინ იცის რამდენი რამე დატრიალდა გულში გამოუთქმელი და ეგ გამოუთქმელობა მახრჩობდა, სულს მიგუბებდა. აი თუნდ ეხლა, მარტოობამ ღამის გამაგიჟოს. არც გაზეთი, არც განათლებული ადამიანი, რა გინდა ქნა ამისთანა მიყრუებულ ალაგას.

ბევრჯერ ვაქე კიბალჩიჩი¹³ და ჟელიაბოვი¹⁴, აქა ვწერ რომ მაგათ ვაქებდი მეთქი, ეხლა რომ გაჩნდეს ერთი ჩლატიონი პოლიციელი, წამავლეჩხელს და ვინ იცის სად გადამკარგავენ და გამოშვების დროს ოდესმე უთუოთ, ძალაუნებურად სოციალისტი გავხდები. აფსუს ბიჭებო, რომ თქვენ დაიხოცებით და თქვენ მაგიერ რამდენი ძალი დარჩა!

19 აპრილი.

სალამოს პოეზიი ოთრქლმავლისა ჩამიტანს თბილისში. საშინლად მენანება ე ჩანჩურა სალოლაშენი, ასე მგონია ველარა ვნახავ მეთქი. მეზარება თბილისში ჩასვლა და სწავლის გაგრძელება. განა როგორი სწავლისა? ძალდატანებითი სწავლისა. მერმე ბურსის ჰაერის ყლაპვა?! გუშინ გლეხურ ნათვლაში ვიყავი. ნათქვამია: „მელას რაც აგონდებოდა, ის ელანდებოდა“. სწორედ ამ გლეხების საქმეც ეს არის. თემა მაგათი მუღმივი ლაპარაკისა არის ნადლეები, ტყე, კარგი ხარკამეჩი და ფოშტის ფული, გუშინ კი ბატონყმობაზე გახლდათ ლაპარაკი. სადილზე მომეტებულად მოხუცი იყვნენ. სანამ დათვრებოდნენ რალაც-რალაციებზე ვლაპარაკობდით, მერმე რაკი შეზარხომდნენ, მოიგონეს მწარე, თავიანთო

* ს. ზ. მგალობელიშვილი—ცნობილი ხალხოსანი მწერალი, გ. ნ.

წასული, მაგრამ არც ახლანდელს შეხარბიან. მართლაც მწარე იყო ამ გმირების ბედი ამ ოცი წლის წინად, ყოველმა მათგანმა თითო დაუფიწყარი სცენა სთქვა: ჩვენისთანა ღვთისნიერი ბატონი ოც სოფელში არავის ეყოლებოდაო, აღბუღალს თუ მანგლისს შვილს აგზავნიდა და მის სამგზავროდ ხუთი მანეთი შემაწერაო. თუმც სხვა ბატონები ბევრჯელ ხუთ-ექვსს თუმანსაც აწერდნენ, მაგრამ მაინც გაეკადნიერდი და არ მივეცი. რაკილა „ტრალალა და პუბლიკაცია“ დაპკრეს, რალათ ვემსახურები ბატონს მეთქი. ტრალალა და პუბლიკაციას განხენებაზედ მე ხარხარი დავიწყე, დალაქმა ამიხსნა რომ ბატონყმობის მოსპობა პირველად სიონში (1864 წ.) რომ გამოაცხადეს, პუბლიკაცია ქნეს და დალაბანდს უკრამდნო.

25 აპრილი.

ღმერთო ჩემო, რა უბრალო გასაგებია ის სიბრძნე და ჭეშმარიტება, რომ ყოველმა ჩვენთაგანმა თვისი ნაშრომი თვითონვე უნდა მოიხმაროს, მაგრამ ისეთ ნაირად არიან დამყარებულნი გარემოებანი, რომ მომეტებულ ნაწილს კაცობრიობისას ან არ ეყურება, ან ძალად არ აგებინებენ. ამ დღეებში. ეელიაბოვის ნაწერები მომხვდა, წავიკითხე და ცხადად დავინახე ის გაუგებრობა მუშა ხალხისა, რომელზედაც გვაქვს ლაპარაკი, საწყალი წამებული რა ნაირად იბრძვის, რომ დაანახოს ხალხს, რომ ბიჭო, გაიგე შენი შრომა სად მიდისო და ანგარიში ზოსთხოვე მათ, ვისაც აძლევ მაგ შავი ოფლით მოპოვებულს გროშებს, რაში განხარებენ, მაგრამ ვერა, არამცთუ რუსულ მუშას, ვერ შეუთვისებია ეს აზრი, არამედ ევროპიულ მუშებსაც ვერ გაუხორციელებიათ ეს აზრი. მაშ რა დაგვრჩენია? „Сиди у моря и жди погоды“! ეს არც ასე იქნება, თვითონ არაფერიც არა მოვარა! ხათაბალაა, მაშ რაა ბიჭო! თქვენმა მზემ მეც არა ვიცირა, ხომ იცით ახალგაზრდას მალ-მალე ეცვლება აზრები და მე ამ დიდად ღირსოვან საგანზედ მტკიცე, საფუძვლიანი აზრი არ შემიდგენია, ეს ხუმრობაც არ არის: ჯერ ბევრი, ბევრი ვისწავლოთ და მაშინ ვიბაასოთ დღიურო!

6 მაისი.

დღეს გიმნაზიელებთან ვიყავი და სწორეთ გავიხარე იქ ყოფნით. სამი ოთხი საათი მშვენიერ საუბარში ვავატარეთ, ჯერ კარგად არ ვიცნობ და ვერც არას გადაწყვეტილს ვიტყვი მათზედ: სხვადასხვა ხალხოსნობისაგან ანუ ნაციებისაგან შევდგებით, სომხებიც იყვნენ, ქართველებიც, რუსებიც, მაგრამ არა უჭირსრა, ახალგაზრდას არ უღირს ძვირად ნაციონალიზმა, ის ისე სასტიკად გაკიცხამს ნაკლულევანებას თვისის ერისას, როგორც სხვა ხალხის მწერალი. სიამოვნებით და ხარხარით დავტკბით, როდესაც ძველ „სოფრემენიკში“ წავიკითხეთ ნ. ჩერნიშევსკის წერილი ზორიანთან მიწერილი. რა ძალაა კალმისა, სიტყვისა, რა პატიოსნება იხატება ამ პატარა წერაში?! აფსუს პატიოსანო, თეთრო მოხუცო, ახალგაზრდობის პაპავ, რუსეთის ნათელი და კაცობრიობისათვის წმინდავ, უნდა წამებული აყოს და ბევრი შავი ძაღლები კი ღვთის ნათლით სტკებბოდნენ და ქვეყანას უტკეროდნენ? მერმე დაიწყო კითხვა ჩვენმა ლექტორმა მე-

ხუთე თავი (თუ არა ვცდები) პირველი ტომის ბოკლისა. რელიგიის გავლენა კაცობრიობაზედ.

მერმე გამართეს ატიესტური ბაასი. სემენარისტი ზორბად ამტკიცებდა, რომ ქრისტე მარტო კაცობრიობის მხრით არ უნდა განიხილოთო, რომ ის მარტო მარიამმა შობავო და სხ. გიმნაზიელები ხარხარებდნენ, ბოლოს რამდენიმეს თხოვნით შევწყვიტეთ ლაპარაკი ამ უფერულ საგანზედ. მერმე ვიბაასეთ რუსეთში გლახების მდგომარეობაზედ; მათ თანამგრძობთ ფლეროვსკიზედ, მორდოვცევზედ¹⁶ და სხვ. შემდეგ პოლიტიკაზედ, სოციალისტებზედ, კიბალჩიჩზედ — და სხვა. ერთი სიტყვით სიამოვნებით გავატარე ეს საღამო და ბევრი ღვარძლიანი დიდხნობით დაგუბებული აზრები წარმოვსთქვი. თუ დიდი ხნის გაცნობის შემდეგ ეგენი კარგი ბიჭები გამოდგნენ, უეჭველია შევკრებებით ერთად და დაუწყებთ ბრძოლას უსამართლობას¹⁷.

წრფელის გულით მეხვეწებიან გიმნაზიაში გადმოდითო, რომ ერთად ვიყოთო მუდამ დღე და შეგვეძლოს უნივერსიტეტში შესვლა, ასე გაშინჯეთ ამ ორ თვეს მომზადებასაც მპირდებიან და უფასოთ შენახვასაც. არ ვიცი ღმერთმანი რა ვქნა?..

7 კათათვე.

შეგიორდები კანიკულებს ისე მოველოდებით ხოლმე, როგორც ფოთლებ-გაყვითლებული და თავჩაქინდრული სიმინდი ღვრილაა წვიმებს. რისთვის? მისთვის, რომ ეხლანდელი შკოლები უსარგებლოთ გვღალამენ ფიზიკურადაც და გონებითაც. ჩვენი ეხლანდელი შკოლები ისე უზომოდ გვღალამენ, რომ თავისუფალ სწავლის შეძენის სურვილს ზოგს სამუდამოდ უკარგავს. აი თუნდ მე აგერ ერთი თვეა; რაც ეგზამენები გავათავე და ძლივს დღეს მომივიდა სურვილი. დღიურში რისიმეს ჩაწერისა. მაგრამ რა ჩავწერო? სულ უსიამოვნო და უსიამოვნო, ერთ ნამცეცს ვერას ვხედავ სასიამოვნოს ჩვენ ცხოვრებაში. სულ სისაძაგლე, სიღარიბე, უსამართლობა და გარყვნილება. ამეებისაგან თვალების მოშორება რომ გინდოდეს, ერთ მუჭა ადგილსაც ვერ იპოვნი მთელ დედამიწაზე, რომ ერთ წამს თავი შეათარო, რუსეთში გარყვნილის უგუნურებით ღუპავენ ახალგაზრდობას, რომ პატიოსან კაცს გული დაეთუთქება, დაბალი ხალხის სისაწყლეს გულგრილათ უტყერიან და მინისტრების გადასკუპ-გადმოსკუპების მეტს არაფერს აკეთებენ, თითქოს იწილო-ბიწილოს თამაშობდნენ; ჩვენი ახალგაზრდები სასწავლებლებში სლავიანოფილობის გზას დადგომიან და სხვადასხვა-რამდენ ერთს ჩამოვთვლი და ან რა საჭიროა. ვინც ბრმა არ არის, ყველა კარგად დაინახავს, რა საძაგლობით სავსეა ქვეყანა და რა უსამართლოდ, კერძოდ ჩვენ გვექცევიან ჩვენი მფლობელები. სჯობს დაუბრუნდეთ ისევე ჩემს შთაბეჭდილებას.

გავათავე თუ არა საზარელი ეგზამენები (12 თიბათ.), გული სიხარულით ამეგსო და ვნატრობდი ჩქარა შინისკენ წამოსვლას, რომ დავმტკბარიყავ ბუნების სიმშვენიერით, დამესვენა სულით და გულით მაგრამ რა დაგასვენებს, როდესაც სხვისი ჭირი და უბედობა პოულობენ შენს გულში ალაგს, ან რა დროს დასვენებაა თუ ღმერთი გწამს, როდესაც სხვა ოფლს იწურავს! გამოვცდი თუ

არა მტერიან თბილისს თვალწინ წარმომიდგა საშინელი ბრძოლა ბუნებასთან, რა არის ეგები ბევრი დასტყუონ იმ საყოველთაო დედას, ჩემი და შენისთანა უსაქმობის გასაძღომათ მკითხველო! ჩვენსა რომ მოვედი, ჯერ მკა არ იყო დაწყობილი, მაგრამ ჯერ არც გუთანი გამოშვებულიყო და არც თოხნა გათავებულიყო. ღვთის მადლით ეხლა მკასაც მოვრჩით და ახლა ლეწვას შეუდგებით. მოსავალი ურიგო არ იქნება, მაგრამ ვაი შე საწყალო გლენჯაცო, რომ „შენს გაჩენაში ღმერთი არ ურევია“ და შენ ოფლით მონაგებზედ სხვებმა უნდა გაიხაროს?! წლითიწლობამდინ წელზე ფეხს იდგამ, ლურჯი ნიფხვის და სხვილი შალის ჩოხის მეტი შენ იქიდან არა გერგებარა, წელიწადში ორჯერ-სამჯერ ვერ ჩაისველებ ყელს შენგნითვე მოყვანილ ღვინით, ვერ გაძლები შენგნითვე მოყვანილი თეთრი პურით და ვერ ჩაიტბანურებ ყელს შენი ცოლშვილასაგანვე გაზრდილი წვრილფეხობით და სიბერეში ვერ დასტკბები შენი შვილის დიდი სწავლით, მიტომ რომ სწავლის დროს უნდა სდევნიდეს წაბლებს და ლურჯებს, ნიკორა, ლომა კამეჩს და შეღერების დროს, როდესაც მისი ტოლები—„კმაყოფილის“—შვილები ტყავებს აძრობენ იდეალისტებს და მატერიალისტებს, ის ვინ იცის სადა გდია ღამის ხარში და რომელ ცივ ქვებზე უდევს თავი, რუსის მაზარაში გახვეული ან დაგლეჯილ ჯეჯიმში! დიდსულოვანო ღამის მეზრევე და თქვენც ქვეყნის გამირებო გუთნის დედებო, რატომ ქვეყანას არა სთხოვეთ ანგარიშს, თუ სად მიდის თქვენი უზომო შრომა?! რასა იქო, ის გ^ა საიდანაც შეგძლებოდათ მაგ ანგარიშის თხოვნა—განათლება, თქვენთვის არ არის და ნებითაც არც მალე ეღირსებთ. მაშ, გაუმარჯოს ძალას!.. იმდენი თავისუფალი დრო არა გაქვს, რომ შენი ცოლშვილი, მოკლებული ყოველგვარ სიამოვნებას ერთხელ მაინც გაისეირნო ერთ ქართულ დღეობაში და ჩვენ კი სისხლის პურის ჭამის დროსაც ბალებსა და ვეჩერებში ვკუნტრუშებთ. გუშინ ღამ ვიყავი ბალში, მგონი ფეხები დაიგლიჯეს ქალებმა და აფიცრებმა მომეტებულის ტანცაობით. ვოენნაია მუზიკა უტკბობდა გულს მოთამაშეებს. მის ხმაზედ მოვიდნენ საცქერლად სოფლიდან რამდენიმე გლეხი და მათი ცოლები. ნეტა მაშინ იმათ გულში ვყოფილიყავ და გამეგო დაწვრილებით, თუ რას ფიქრობდნენ ჩვენზედა.

8 კათათვე ოთხშაფათი სოფ. სალოლაშენი. (11 ч. веч. когда все спят кроме меня.).

ლებბოკის თხზულების კითხვაში ვარ ჩაფიქრებული და წყნარ სიჩუმეს ჩემს ოთახში არაფერი არღვევს, გარედან შემოსული ძალის ყეფის ხმის მეტი. ფურცლის გადაშლის დროს უცბათ უნებლიეთ ხელზედ დავიხედე და მის გულზედ რაღაც წითლები გამოჩნდა, გაეშინჯე კარგათ და აღმოჩნდა, რომ ბებრები გაჩენილან, ხელები ჯერ კიდენ კარგა თეთრები არიან, მაგრამ ორი საათის მუშაობას კვალი დაუდვია. იმ საცოდავებმა რაღა უნდა ქნან, რომლებსაც წლითი წლამდე ორი საათის მოსვენება არა აქვთ და რომლებთანაც მე დღეს ვიმუშავე. მე დღეს საღამოს ჟამს ჩვენს ყანაში ვფოცხამდი და ამ დროს რამდენმა მწარე ფიქრებმა არ გამიარეს თავში და გულში! სხვათა შორის მომაგონდა დ. კოლცოვის ერთი სტატია: „დობროლიუბოვი მით არის სადიდებელიო ეხლა, რომ მას განუმორებლივ პირზედ ეკერა „სერი მუჟიკი“-ო. მან სთქვა, განაგრძობს კოლცოვი—„პირველი სიტყვა მომავალისააო და პი ს ა რ ე ვ მ ა — ბო-

ლო სიტყვა თანამედროვე თაობისააო“. ახლა მეც ვიტყვი: განა ღირსია კაცის სახელისა ის გარყვნილი გვაში, რომელიც ამ ჩვენში ბედშავ გლეხის დანახვაზე პირს მოიღმეჭს და არ გაუტინებს გული?

15 იანვარი, 1882 წ.

... გაცხარებით ვემზადებოდი ამ ოთხი თვის განმავლობაში გიმნაზიაში ეგზამენების მისაცემად და სუყველამ ფუჭად ჩამიარა. ჩამჭრეს მათემატიკაში და დავრჩი რიყეზედ. რომ იცოდეთ, რა სულის კვეთა და ვაივავლახი გამოვიარე, მაშინ შემებრალებდით და შეგიძლიანთ თანაუგრძნოთ ჩემს ტანჯვას. ოთხი თვის განმავლობაში იძულებული ვიყავი მეზებირებინა უხეირო უსულგულო და ერთხელ ნასწავლი საგნები. უდროობის გამო შუალამისას ვდგებოდი და საშინელის ენერგიით ვიმეორებდი მათ, არ მენაღვლებოდა ჯან-ღონე და ჯანმრთელობის დაკარგვა, ოღონდ მიმელწია ჩემს მიზნამდინ. ოთხი თვის განმავლობაში მოშორებული ვიყავი ყველას, რაც შეადგენს განათლებული კაცის მოთხოვნილებას; ჟურნალებს, ხეირიან გაზეთებს, წიგნებს, თეატრს, საზოგადოებას და სხვას. მქონდა, მხოლოდ ქართული ჟურნალ-გაზეთები, მაგრამ ეგენი საკმარისნი არ არიან, იკითხავს კაცი: რა გაცხოველებდა, მაგ უნაყოფო. შრომაში ან რა გაიძულებდა ანუ რა იყო მიზეზი? მაცხოველებდა და მანუგემებდა ის აზრი, რომ ამის საშუალებით მოკვებები უნივერსიტეტში, სადაც ღვივის განათლების და მეცნიერების განუქრობელი წმინდა ლამბარი, რისკენაც ისე მიილტვის ჩემი გული, როგორც ანკარა წყაროსაკენ ხუთი დღის მწყურვალე კაცის გული. ახლა კი ჯერ ჯერობით მომეშალა იმედები. ეს დიდი უსამართლობაა ღვთის წინაშე და კაცობრიობის სინდისის წინაშეც. მე მსურს, მწყურიან სწავლა-განათლება, რად მიშლით. რად მიხლარაავთ გზას, უბრალო ფორმულების წერით. რათა გვეყრით ჯოჯოხეთში ამოდენა ახალგაზრდობას? იცოდეთ კარგათ, რომ გაბრაზებული, გამწარებული მტარვალების უსამართლობით ახალგაზრდობა, ამას არ მოითმენს და ერთიორად მიაგებს სულის ამომხდელებს, გვიან იქნება თუ მალე. რა არის მიზეზი ამ უგვანო საქმისა და გაბოროტებისა? საქმე იმაშია, რომ იმ რამისთვის წინად სულ წაწყმენდილმა, სახელმწიფო მუხანათმა, ბოროტმა, გამოჩურჩუტებულმა, ხალხის ჭკუა გონების დამბნელებელმა და დამამახინჯებელმა გრაფმა ტალსტოიმ, რომელსაც განათლების მინისტრს ეძახდნენ უგუნურები, აღგვიკრძალა უნივერსიტეტში შესვლა, თუ რომ ატესტატ ზრელოსტს არ მივიღებდით. რა უნდა თქვას კაცმა ამ უაზრო, უგნურ, მუხანათურს და ბოროტ განკარგულებაზე? არაფერი იმის მეტი, რომ ტოლსტოი უგუნურია და თავისი სული ჩაუბარებია ეშმაკისათვის, რომელნიც თუმც ბოროტების მიმდევარნი არიან, მაგრამ ამ ბოროტებისათვის, რომელიც თავისი საშინელებით ყველაზე უაღრესია, სწეწენ მის სულს, როგორც შიმშილისაგან გააფთრებული მგელი ღამე დარჩენილ ტყეში სბოს ან ცხვარს. შეიძლება ბევრმა მითხრას, რა გაწიწმატებს, თუ კაი ბიჭი ხარ, ისწავლე, დაეწიე შენს საწადელს. ეს ადვილად სათქმელია, მაგრამ ასასრულებლად ძნელია. რა ქნას ახალგაზრდამ, თუ გზას არ მისცემთ, თუ მოუსპობთ საშუალებას განათლებისას: ახალგაზრდობა უსაშუალებო, უთანაგრძნობო საზოგადოებისაგან დაილუბება შარშან-

დელი თოვლივით. აქი აგრეც არის! კატებსავით აღრჩობენ და ვინ არის პატრონი!

16 იანვარი.

ამ საუკუნოებში ახალი საშუალება გამოიგონეს, ეს საშუალება ყურნალ-გაზეთების ალაგმა. დღეს უცხუნეს „მოსკოვ. ტელეგრაფს“¹⁸, რადგანაც იმან თქვა, რომ ყოველ კაცს თავისუფლად შეეძლოს თავის აზრების გამოთქმავიშ, რა მოვინდომეო! არა ნაკლებად „გოლოსი“ სწუხდა გუშინ წინა: ძალიან ცუდია გაზეთის შეჩერებაო, გამომცემლებსაც და მკითხველთა საზოგადოებასაც გულს უხშამსო. დარწმუნებული გახლავარ, რომ თქვენ ბატონო რედაქტორებო და თანამშრომლებო კარგათ იგრძნობდით მაგ გულის შეწუხებას და გულს შემოყრას, რადგანაც ექვსი თვე ლაგამი გედოთ პირში, რაზედაც უნდა მებაასნა, მას ძალიან დავმორდი. საქმე იმაშია, რომ გუშინ ერთმა შეგირდმა საილდანაც პროგრამმა 1882 წლისა, მაშასადამე ძლიერ ახალი, მოიჭანა, რომელშიაც სწერია, ვითომც სემენარისტებს უნივერსიტეტში შესვლის ნება ეძლევათ, საწყლებს სიხარულით აღარ დასძინებიათ! მე კიდენ აი რას გეტყვით ჩემო მეგობრებო, სხვა გზით ვიშრომით, ვისწავლოთ, სხვა ფრივ ჰკუთა გონება ზოვიკრიბოთ, თორემ из Назарета ничего донести не выйдет და მგლიდან კრავი არ იშვის.

23 თებერვალი.

ეს ოჯახდაქცეულები ბერძნულ-ლათინურით გვხოცამენ და ცარიელ პურზედ და დაგლეჯილ ტანისამოსში ხომ სულ ამოვწყდით! საკვირველ არიან უფალო საქმენი შენნი. ერთხელ ინსპექტორმა კიდეც, გვითხრა რომ დამპალი თევზი შეგირდისთვინ მარგებელიაო. დასაჯერებლად ძნელია, მაგრამ ნამდვილი სიმართლეა. კარგი განწყობილება შეგირდებისა და უფროსს შორის მაშინ იქნება, როდესაც ერთი ერთმანეთი უყვართ. ჩვენ რეკტორს კი და საზოგადოდ სუყველა მასწავლებლებს ჭირივით ვეჯავრებით ჩვენ ქართველები, ან თუ ღმერთი გწამთ, საიდან ვეყვარებით მაგათ ცხრა მთას იქიდგან მოთრეულებს? რა კავშირი აქეთ მაგათ ჩვენთანა? არაფერი. მომეტებულად გაიძევრობაში ყველას რეკტორმა გადააქარბა. წრეევანდელ წელიწადს იმერლები აღარ გაატარა ვაბრიელის სიძულვილის გამო. ეგ და ყრუ არქიელი, არა ნაკლები იეზუიტი, ისე უშლიან საწყალს მოხუცს პრელატს სემინარიის გახსნას ათას ნაირი დონოსებით, რომ ავაზაკიც და თვით წყეული იუდაც არ ჩაიდენდა მაგას: ოცამდისინ მეტი იმერელი გარეკა. პირველი კლასიდან და არ მისცა ბინა და ახლა ცდილობს მაღალ კლასებშიც შეათხელოს მათი რიცხვი. ამ წინაზედ მოულო ხრიკი ერასტის, გაკვეთილზედ იცინოდით და საწყალი კინალამ გამორიცხეს, თუ ორიოდე არ მიშველებოდა და ეხლა ის არის „под надзором“. რადგანაც ჩვენ მთავრობას ასე ძლიერ ვძულვართ, ამიტომაც მას ჰყავს მთელი დასტა ჯაშუშებისა, რომელნიც უზიდავენ მათ ათასნაირ ცნობებს, თუ რას ვლაპარაკობთ და რას ვფიქრობთ. რა საზიზღარია და რა დამღუპველი ეს ჯაშუშობა შეგირდობისათვის, ამას განმარტება კი არ სჭირია, ვინუგეშებ, მითი რომ ჯაშუშებათ სულ მთლად

რუსები და ბერძნები არიან, და ჩვენ ქართველები არ ვერყევით მაგ დამბალ ძველ საქმეში. რეკტორს უნდოდა რაღაც ანტი-ქართული პარტია შეედგინა და ამ მიზნისათვის აირჩია რუსები და ბერძნები ერთს ამხანაგის ბერძნის თაოსნობით და სუყველა ჯაშუშებად კი გადააქცია. შეგირდობაც რასაკვირველია შესაფერად ექცევა უფროსებს. არაფერი გავლენა არა აქვთ მათ ჩვენზე და ყოველი ჩვენგანი ცდილობს რითიმე აწყენიოს რომელსამე მათგანს და იმ ნაირადაც, რომ თვითონაც ძლიერ არ დაისაჯოს. მაგ. წრეულ რამდენი აღრეულობა მოხდა შეგირდებში. მესამელებმა ისე გააწინაშეს ბერძნულის მასწავლებელი გრიაზნოვი, რომ მხეცივით თურმე ღრიალებდა. პოტოცკის: საღმთო წერილის მასწავლებელს ისე გაუხადეს საქმე, რომ ქლექში ჩავარდა, ისტორიის მასწავლებელს სამ დაბალ კლასში იმდენი უყვეს დაცივებით უცოდინარობაში და გაუგონრობით, რომ კინაღამ თავი დაანება. მესამელებმა ტატიევს ქართულიდამ რუსულად თარგმნა მოაშლევინეს და სხვა ამ გვარი, ყველა რომ ჩამოვთვალო აქ არ დაეტევა. ამ ნაირმა ქცევამ ერთი შედეგი მოიტანა, ნაციონალური გაღვიძება შეგირდებში. ეს კანონიერი გაღვიძება, როგორც ანტონმა მითხრა ისეც მოხდებოდა უმაგათოთ, მაგრამ მაგათ ძალიან მოასწრაფეს. დაეაარსეთ ქართული ჟურნალი, რომელშიაც სულ პატრიოტული სტატიებია და ისეთი სიძულვილი რუსებისადმი, რომ მომეტებული აღარ შეიძლება. მეც ჩემს სტატიაში არაფერი დავაკელი მაგ ვაჟბატონს. მუდამ წელიწადს ქართული წარმოდგენები გვაქს ხოლმე გამართული და ასე გაშინჯეთ, წელს ერთი ახალი ორიგინალური, შეგირდის თხზულება პიესაც გვქონდა. გუშინ რაფაელის ლექციაზე უნდა წავსულიყავით. მარტო ოცს გვქონდა ნება წასვლისა და უნდა გეყურებინათ რა ვაი ვაგლახი იყო: არა მე ჩამწერეთ, არა-მეო. თითქმის ყოველ კლასში ქართული ჟურნალი და გაზეთებიც ყველას გვაქვს, წიგნებსაც ყველა კლასი ცალ-ცალკე ყიდულობენ. სუყველა ამას კაი ევროპიული ჟურნალები და ზორბა წიგნები რომ დაუმატო, კარგი მაშინ იქნება.

4 მაისი.

ხმები არის ქალაქში, ვითომც ჩვენი ერთად-ერთი გაზეთი „დროება“ უფულობის გამო უნდა დაიხუროსო: ეს ამბავი ისე მალეღვებს, მირევს გულღვიძლს, რომ სიბრაზით არ ვიცი რა ექნა! სისხლი ყელში მეჩრება და სიბოროტე თვალებიდან ცხადად გამოსჰვივის. ან როგორ არ მოუვიდეს კაცს სიბრაზე, რომ ჩვენს ქვეყანაში ისე შეგვავიწროვებს, რომ ერთს ჩანჩურა გაზეთს ვერ უხეირია! შური, სისხლი და ხანჯალი მაგათ! მაგის მეტს არას ვინატრი ჩემს სიცოცხლეში მათთვის, ვინც ამ საძაგელ მდგომარეობაში ჩაგვყარა ჩვენ. ამ ფიქრებთან განუშორებლივ მდევნის მშვენიერი, წმინდა სპეტაკი და მამაცობის გამომხატველი სახე პოლიაკი ჩაიკოვსკისა¹⁹. იცით, ვინ არის ეს პოლიაკი? ეს გახლავს სამაგალითო პოლშელი პატრიოტი, რომელიც დაუცხრომლად სცდილობდა თავისი ქვეყნის—პოლშის აღდგენას. რამდენი ეხეტიალა, ეთრია მთელს ევროპაში, რომ მეგობრები მოეპოვნა პოლშისათვის და მტარვალის ხელიდან დაეხსნა თავისი ტურფა ქვეყანა! რამდენი სწერა სადიკ-პაშას სახელობით თავის მტრების წინააღმდეგ და ზოგჯერ ბედიც უღიმებდა, მაგრამ მუხთალმა ბედმა მიზნამ-

დისინ ვერ მიაღწევინა! საცოდავმა ამ შრომას შეაღია თავისი ფიზიკური, ზნეობითი და გონებითი ძალა და ეხლა მოხუცი ემორჩილება მუხთალ ბედს და გულის ტანჯვით უყურებს თავის მამულის აოხრებას. გაკურთხოს უფალმა ხალხის გმირო, შენი საქმენი მექმენ მეწინა-გზამავალ ვარსკვლავად, ოცნებები შორს მიტაცებენ და არ ვიცი, საბედნიეროა ეს ჩემთვის, თუ საუბედურო.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

1. ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვან ეროს ეპიზოდს სეპინარიაში სწავლების ისტორიიდან. ოთხმოცდა-ათიან (1889—1890) წლებში თბილისის სასულიერო სემინარიის მოწაფეებმა დიდი „ბუნტობით“, ბრძოლით და მსხვერპლით მოიპოვეს უფლება სემინარიაში ქართული ენის სწავლების შემოღებისა, ქართული ენის კათედრის დაარსებისა. მთავრობამ აღუთქვა ქართული ენის კათედრის დაარსება, მაგრამ რუსეთის „უწმინდესმა სანოდმა“ ახალგაზრდობა მოატყ უაქართული ენის ლიტერატურის სწავლების მაგივრად შემოიღო საქართველოს საეკლესიო ისტორიის სწავლება რუსულ ენაზე მე-V და VI კლასებში, კვირაში თითო გაკვეთილი. მასწავლებლად თედო ჟორდანია იყო. ამ სტრიქონების დამწერი—მაშინ მე-V კლასში ვიყავი, საეკლესიო ისტორიის ერთ-ერთ გაკვეთილზე თედო ჟორდანია რუსულად გაუცვებით გვიამბობდა ათონის მთაწმინდელ მნათობებზე: „славные святители нашего отечества“... გაიღო უეცრად კარები და დიდი „ამალით“ კლასში შემოვიდა ეგზარხოსი პალატი. თედო მივიდა ხელზე ფითხვია ეგზარხოსს. პალატი უბრძანა „подойдите“. თედო ჟორდანია ლამაზი კაცი იყო, მაღალი ნათელი შებლი. შავთვალეებს ოქროს სათვალეები უხდებოდა. შავი, ზშირი წვერულვაში სახეს უმშვენებდა. თედო გაშრა, შიშმა აიტანა. მოუხშირა ხველებას, შუბლზე მოუსვენრად ხელის სმას მოჰყვა და ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ამბობდა: „Наше Отечество великая Россия“... „Наше Отечество великая Россия“ და ვეღარაფერი მოაბა ამას, სახეზე საშინელი ტანჯვა დაეტყო, ჩვენც მასთან ერთად ტანჯვას განვიციდიდით. პალატი ეგზარხოსი დიდი არისტოკრატიულ ოჯახიდან იყო, ცოტა რბილი კაცი იყო და თავი დამოუკიდებლად ეჭირა, ცოტადენერადამიანობა ჰქონდა შერჩენილი, მიუბრუნდა თედოს და რბილად უთხრა: „Федор Давидович! Вы что все про Россию, расскажите им про свое отечество“ და გავიდა.

თედო ჟორდანია ქართველი მოწინავე პიროვნება იყო, მრავალი მნიშვნელოვანი ისტორიული შრომები აქვს დაწერილი, დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული ძველი ხელნაწერების შეკრება-დაცვაში, მისი „Описание рукописей“... დიდი განძია ქართულ ლიტერატურაში. მას ზშირად მივყავდით თავის სახლში მოწაფეები, გვაჩვენებდა სიგელ-გუჯრებით სავსე დიდ ყუთებს, დაყავდით საეკლესიო ეპარქიალურ ხელნაწერთა მუზეუმში, გვაცნობდა საუცხოვოდ დაწერილ მთელ ხელნაწერებს, შესანიშნავი ხელოვნურ მინიატიურებით და ჩავგვიჩინებდა: აი რა ძვირფასი სულიერი სიმდიდრე დაგვჩაწა წინაპართაგან, ეს დაუფასებელი. საუფე გველუბება, თქვენ ახალგაზრდები მოვალენი ხართ სოფლად, სადაც კი შეხვდებით, შეიძინოთ და მუზეუმში ჩამოიტანოთ, ან ყოველ შემთხვევაში აღწეროთ, ან გაზეთებში დაბეჭდოთ თან ჩვენ შეგკატყობინოთ. თედო ჟორდანიანზე ეჭვს ვერაფერ შეიტანს, რომ მას სამშობლო არ უყვარდა, მაგრამ იგი რუსეთის მოხელე იყო, კარგად იცოდა, რომ ჩვენ, ქართველებს,—როგორც „ინოროდცებს“—მეფის მთავრობის აზრით—სამშობლო არ უნდა გეჭონოდა და აი ამ დანაშაულში თედოს ეგონა დამიჭირა ეგზარხოსმაო—რომლის ხელში იყო თედოსთანა მრავალი ათასი მოხელეების ბედ-იღბალი—და შეკრთა, როგორც გულმშიშარა კაცი.

2. ბ ა ნ კ ო ბ ი ა დ ა. ალ. ყიფშიძე თავის დღიურში იხსენიებს და დიდს ადგილს უთმობს სათავად-აზნაურო ბანკის წლიურ საანგარიშო კრებებს. რა ჰქონდა საერთო სათავად-აზნაურო, წოდებრივ, კომერციულ საქმეს—ბანკს ვიწრო სასულიერო წოდების სასწავლებლის—სემინარიის მოწაფესთან, რითი იზიდავდა მთავროვნე სემინარიელს ბანკობიდა? მართალია ბანკი ვიწრო წოდებრივი დაწესებულება იყო. მაინც იმ დროს შესაფერად საზოგადოებრივი მნიშვნელობაც ჰქონდა.

ბანკის საკითხის გარშემო ქართული ინტელიგენციის ცალკეულ ჯგუფებს შორისაა ბრძოლა იყო გამართული. ამ ბრძოლაში გამოჩენილი ქართველი მწერლები იღებდნენ მონაწილეობას. ბანკის მოგებიდან საგრძნობი ნაწილი ხმარდებოდა კულტურულ განმანათლებელ მიზნებს: სათავად-ახნაურთა სკოლას, სენაკის, ბათუმის, წინამძღვრიანთკარის სკოლებს, უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლე ღარიბი თავად-ახნაურების შეილებისათვის სტიპენდიებს ზოგ შემთხვევაში ქართულ თეატრს და სხვა კულტურულ დაწესებულებებს. ბოლოს ეს ერთად-ერთი ადგილი იყო, სადაც სჯა-ბაასი ქართულ ენაზე სწარმოებდა, რაც ახალგაზრდა, მოსწავლე ქართველს ეროვნულ თავმოყვარობას უკმაყოფილებდა.

3. ს ტ ა ს ი უ ლ ე ვ ი ჩ ი, ნიხ. მათეს-ძე. (1826—1911 წ.) ლიბერალი პუბლიცისტი. გახეთ „Порядок“-ის (1871—1882 წ.) რედაქტორი. გახეთი მქადაგებელი იყო ზომიერი დემოკრატიული რეფორმებისა.

4. კ ო ს ტ ო მ ა რ ო ვ ი, ნიკ. ივ-ძე. (1817—1885 წ.) ისტორიკოსი. მთავრობის საწინააღმდეგო უკრაინული ფარული საზოგადოების: „კირილე-მეთოდის ძმობის“, წევრი, რისთვისაც მთავრობის მიერ გადასახლებულ იქნა სარატოვში. კოსტომაროვი ავტორია მრავალი შესანიშნავი ისტორიული შრომისა.

5. ბ ე რ ნ ე, ლ ი უ დ ვ ი გ (1784—1817)გ. ერმანელი პუბლიცისტი და კრიტიკოსი რადიკალ-დემოკრატიული მიმართულებისა, ავტორი თხზულებათა „წერილები პარიზიდან“.

6. რ ა დ ი შ ი ე ვ ი, ა. ნ. (1749—1802) რუსი რევოლუციონერი მწერალი. თავის ცნობილ წიგნში „Путешествие из Петербурга в Москву“ აღწერა ყმა გლეხის აუტანელი მდგომარეობა და მემამულეების თვითნებობა. მოითხოვდა გლეხების განთავისუფლებას მიწით და თვითმპყრობელობის მოსპობას, მეფის მთავრობამ ამ წიგნის კონფისკაცია მოახდინა და რადიშივეს სიკვდილით დასჯა მიუსაჯა, რაც შემდეგ შეცვლილ იქნა ათი წლის კატორღით.

7. ხ ა ქ ა რ ი ა ტ ი ჭ ი ნ ა ძ ე (1854—1933), ზაქარია ჭიჭინაძეს კარგად იცნობს ქართველი საზოგადოება. საქართველოში საბჭოთა წყობის დამყარებამდე, დღევანდელ ძნელადი ქუჩის, ყოფილ იარმუკის გამოსწორებ და ყოფილ ალექსანდრეს ბაღის ჩასწორებ იქამდის, სადაც მაშინ სახინა იყო, ჩამწვრილებული იყო წიგნებით მოვაჭრე ბუკინისტების პატარ-პატარა დუქნები. დუქნების წინ დაზგებზე გაფენილ სხვადასხვა წიგნებს გარს ეხვია და გაფაციცებით ათვალისწინებდნენ, წიგნების სათაურებს კითხულობდნენ ხელსენები, მუშები, მდუქუნეების შვირადები, ჯარის კაცები და მოსწავლე ახალგაზრდობა, აქ მუდამ წიგნებით ვაჭრობა სწარმოებდა. აქვე ახლოს სტამბაც იყო. ზოგიერთი ბუკინისტები გამომცემლობასაც ეწეოდნენ, აქვე ახლო-სტამბაში ბეკდავდნენ სახალხო წიგნებს და ჰყიდდნენ.

ხ. ჭიჭინაძესაც აქ ჰქონდა თავისი დუქანი—წიგნების სავაჭრო, ხაზინის (სახელმწიფო ბანკის განყოფ.) ზევით ეხლანდელ ძნელადის ქუჩაზე. ზაქარია უფრო განათლებულ ვაჭრობას ეწეოდა და ფართო გამოცემლობას აწარმოებდა. მას სახეში ჰყავდა ქართველი ინტელიგენცია და მოსწავლე ახალგაზრდობა, თითონვე სწერდა პატარ-პატარა ბროშურებს. 2—3 კაპ. ღირებულს თითოს, პოპულიარულ წიგნაკებს ევროპულ მოწინავე მოაზროვნეებზე, როგორც იყო ლუი-ბლანი, პრუდონი, ჟანჟაკ რუსო, რობერტ ოუენი და სხვა.

გონება გაღვიძებული სემინარიელები, სემინარიის სულის შემნუთველ ატმოსფეროს გაურბოდნენ და აქ ბუკინისტებთან ეძებდნენ გონების საზრდოს. ბუკინისტები და განსაკუთრებით ზაქარია ჭიჭინაძის დუქანის უნივერსიტეტი იყო სემინარიელთათვის. ზაქარია უხვად აწვდიდა, საკითხავ წიგნებს ახალგაზრდობას. საზაფხულოდ სოფელში მიმინარიელი სემინარიელი ზაქარიასთან მიდიოდა თან წაასაღებ წიგნებისათვის, ზაქარიაც ზალისიანად შეურჩევდა ოც-ოცდაათ წიგნს, ორ-სამ მანათად ღირებულს და ნისიად ატანდა სოფელში.

ზაქარიას დუქანში შეგზვდებოდათ ინტელიგენტები, მაგალითად ივანე კვრცელიძე, სემინარიიდან გამოსული და დათხოვნილი ახალგაზრდები: გოლა ჩიტაძე, თედო სახოკია და სხვები, რომლებიც წიგნებს ეძებდნენ და სემინარიელებსაც ურჩევდნენ წასაკითხ წიგნებს. ამ პირების გვარები და ვინაობა ვიცოდით და მოწინავეებით შევყურებდით. ერთხელ, როდესაც დაზგაზე გაფენილ წიგნებს ვათვალისწინებდი ჩემს პირველ კლასში ყოფნის დროს, გოლა ჩიტაძე მოვიდა, გვერდზე დამიდგა და ჩუმად მკითხა: ყმაწვილო, ჩერნიშევსკის „ჩტო დელატ, არ წავკითხავს? ჩემთვის ამ წიგნის სახელი სრულიად უცნობი იყო. მირჩია ზაქარიასთვის მიემართა თხოვნით, გამომერთვა და წამეკითხა. ეს ამბავი ჩემს ამხანაგებს შეგატყობინე, ვსთხოვე

ზაქარიას, გვიშოვნა და დიდის ალტაცებით კოლექტიურად წავიკითხეთ მთაწმინდის მუეღრო და მოფარბულ კალთებზე. ამ წაკითხვაში, სემინარიელების საწყალ ჯიბიდან ამოძვრენ მომჭირნობით შენახული უხალთუნები, შვეკრიბეთ 5 მანეთი და დიდის მადლობით გადავეცით წიგნთან ერთად ზაქარიას. ზაქარია ყოველთვის ღრმად დარწმუნებული იყო, რომ ახალგაზრდა სემინარიელები მათ არ მოატყუილებდნენ, წიგნს ანდობდა და არც სტყუედებოდა. ამავე წესით მრავალი იშვიათი წიგნი ვიშოვეთ წასაკითხათ ზაქარიასაგან, მაგალ. ყაზბეგის „გლგუჯა“, ეს წიგნი დაბეჭდისთანავე მთელი რაოდენობით გაიტაცა სტამბიდან საცენზურო კომიტეტმა და მოსპო, რალაც სასწაულით გადარჩა ერთი წიგნი, რომელიც თბილისში ხელიდან ხელში გადადიოდა და ჩვენც სემინარიელებს ზაქარიამ გვიშოვა წასაკითხად.

8. მ. კატკოვი (1813—1887 წ.) რეაქციონური გაზ. „Московские Ведомости“-ს რედაქტორი.

9. „Голос“—ლიბერალური ყოველდღიური. გაზეთი, გამოდიოდა პეტერბურგში (1863—1885 წ.). ნ. კარეევის რედაქტორობით.

10. ნ. ნიკოლაძემ თავის გაზეთ „Обзор“-ში (1878—1880 წ.) შეურაცხყოფა მიაცენი ილია ჭავჭავაძეს, ილიამ ნ. ნიკოლაძე დუელში გამოიწვია და გაუგზავნა სეკუნდანტები. ნიკოლაძემ მიიღო გამოწვევა და თავის მხრივაც გაუგზავნა სეკუნდანტები. ერთი სეკუნდანტთაგანი იყო „Обзор“-ის თანამშრომელი პოეტი სიმბორსკი—მეტად სიმპატიური ადამიანი. მას ილია და ნიკო ორთავ ძალიან უყვარდა. სეკუნდანტები ბევრს ეხვეწნენ ორივე მხარეს მშვიდობიანად გაეთავებინათ საქმე. მოპირდაპირები ჯიუტობდნენ. დადგა უკანასკნელი მომენტი; როდესაც ტყვიას უნდა ემსხვერპლა ილია ან ნიკო. სიმბორსკიმ ეს ვეღარ აიტანა. დაიწყო ტირილი. აუფარდა საშინელი ისტერიული ქეთინი, რამაც გამოაფხიზლა მოპირდაპირები, მოლბნენ და ერთმანეთს შერიგების ხელი გაუწოდეს.

11. ჟურნ. „Отечественные записки“—(1839—1855) წ.) მოწინავე მიმართულების ჟურნალი, გამოდიოდა კრავესკის ხელმძღვანელობით. ამ ჟურნალში თანამშრომლობდნენ: კრიტიკოსი ბელინსკი, პოეტი ნ. ნეკრასოვი, სატირიკოსი სალტიკოვ-შჩედრინი. მთავრობამ 1835 წელს დაკეტა სამუდამოდ ეს ჟურნალი.

12. ჟურ. „იმედი“ (1881—1883 წ.) ქართველი ხალხოსნების ორგანო.

13. კიბალჩიჩი ნ. ი. (1854—1881 წ.) „ნაროდნია ვოლიას“ ორგანიზაციის აქტიური წევრი, ტერორისტული აქტების მომწყობი; მისი ხელმძღვანელობით იყო მომხადებული ყუმბარები, რომლითაც ააფეთქეს ალექსანდრე II, (1881 წ. I-ს მარტს). ჩამოახრჩეს 3 აპრ. 1881 წ.

14. ველიაბოვი (1851—1881). რევოლუციონერი. „ნაროდნია ვოლიას“ გამოჩენილი მოღვაწე. წარმოშობით გლეხი, გაათავა ნოვოროსისკის უნივერსიტეტი. 1881 წ. 5 აპრილს ჩამოახრჩეს, ს. პეროვსკაიას, კიბალჩიჩთან, მიხაილოვთან და რისაკოვთან ერთად ალექსანდრე II მოკვლაში მონაწილეობის გამო.

15. ბოკლი. ვ. თ. (1821—1862) ინგლისელი ცნობილი სოციოლოგი. დაწერა „История Цивилизации Англии“, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა ქართველ ახალგაზრდობაზე 70—80-იან წლებში.

16. მორდოცევი, დ. ლ. (1830—1905 წ.) რუსი ისტორიკოსი და ბელეტრისტი; ცნობილია მისი მონოგრაფიები გლეხთა მოძრაობიდან: „Самозванцы“, „Гайдамащина“, „Историческое движение русского народа“ და სხვ.

17 ალ. ყიფშიძე თავის დღიურში იხსენებს გიმნაზიელ მოწაფეთა და სემინარიელთა გაერთიანების თვითგანვითარების ნიადაგზე—საიდუმლო წრეებში. დიდის ალტაცებით და სიამოვნებით იხსენიებს ამ გაერთიანებულ კრებებს. ასეთი გაერთიანების ტენდენცია თბილისის საშუალო სასწავლებლების უკანასკნელ კლასების მოწაფეთა შორის ყოველთვის იყო.

1893 წელს არსებობდა თბილისის საშუალო სასწავლებლების უკანასკნელი კლასების მოწაფეთათართო ხასიათის წრე. ამ წრის შტაბ-კვარტირა ეგნატე ნინოშვილის ბინა იყო წრეს ხელმძღვანელობდნენ ეგნატე ნინოშვილი და მიხა ცხაკაია. აქ ხშირად ნახავდით თბილისში იმ დროს მცხოვრებ რევოლუციონერებს. სამასწავლებლო ინსტიტუტის უკანასკნელი კლასის მო-

წაფეებს სერგო რობაქიძეს, მოსე თოიძეს და სხვ. ფარული წიგნების არსებობასთან დაკავშირებულია სემინარის გარეშე აკრძალული წიგნების კითხვაც.

1890 წლებში გარეშე წიგნების კითხვა ორგანიზულად იყო დაყენებული სემინარიებში სემინარიაში არსებობდა არალეგალური სემინარია თავისი განსაკუთრებული პროგრამით. ეს პროგრამა სრულდებოდა მთელი სემინარიის კურსის განმავლობაში. სემინარიის ყველა კლასში არსებობდა პატარა წრე 10—15 რჩეული, მოაზროვნე მოწაფეთაგან. ყველა წრეს ჰყავდა ამორჩეული მაღალი კლასის განვითარებული მჭევრმეტყველი. წრეებში დაცული იყო სასტიკი დისციპლინა, სრული კონსპირაცია. წრეების მეცადინეობა ხდებოდა რომელიმე მოწაფის ბინაზე, ან მთაწმინდის მყუდრო კალთებზე, კათოლიკეების სასაფლაოზე, ბოტანიკურ ბაღში. 1890 წ. და შემდეგ წლებში თბილისში არსებობდა მოწაფეთა კონსპირატიული მდიდარი ბიბლიოთეკა. ამ ბიბლიოთეკის არსებობა წრის ყველა წევრებმა არ იცოდნენ, ერთ ერთ, უფრო სანდო და იმედიან მოწაფეს გაანდობდნენ ბიბლიოთეკის ბინას მისცემდნენ პაროლს და იმას მოჰქონდა წრეში საკითხავი სამეცადინო წიგნი. ამ ბიბლიოთეკით სარგებლობდნენ სემინარიის, სამასწავლებლო ინსტიტუტის, გიმნაზიისა და სახელოსნო სასწავლებლის რჩეული მოაზროვნე მოწაფეები. ბიბლიოთეკის შესავსებად წიგნების შესაძენი თანხა სდგებოდა მოწაფეთაგან (საწევრო გადასახადებიდან).

18 „Московский телеграф“—პირველი რუსული სამეცნიერო ლიტერატურული ჟურნ. მოსკოვში (1825—1834). გამოდიოდა ნ. ა. პოლევოის ხელმძღვანელობით. ამ ჟურნალში თანამშრომლობდნენ: პუშკინი, ყუკოვსკი, ბარიატინსკი, ვიაზემსკი. ჟურნალში იბეჭდებოდა ლიტერატურის, მეცნიერებისა და ხელოვნების მიღწევები რუსეთში და უცხოეთში.

19 ჩ ა ი კ ო ვ ს კ ი, მიხეილი (სადიკ-ფაშა) (1808—1886). პოლონელი ემიგრანტი და მწერალი. აქტიური მონაწილე 1830 წელს რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მომხდარ პოლონელთა აჯანყებისა. აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ ჩაიკოვსკი გაიქცა საფრანგეთში და მიიღო საფრანგეთის ქვეშევრდომობა, საფრანგეთის მთავრობამ ჩაიკოვსკი გაგზავნა თურქეთში საიდუმლო აგენტად. ჩაიკოვსკი გადავიდა თურქების მხარეს და მონაწილეობას იღებდა სადიკ-ფაშას სახელით თურქების მიერ იმ დროს წარმოებულ აღმოსავლეთის ბრძოლებში, ბოლოს დაბრუნდა რუსეთში, შეურავდა მთავრობას და დაიწყო აქ ცხოვრება. მას საშინლად სტანჯავდა დაბრუნებულ სამშობლოს—პოლონეთის ბედი და 1856 წელს თავი მოიკლა. ცნობილია მისი ლიტერატურული შრომები „Українские повести Чайковського“.